

Ciutats i persones

32

Relacions de gènere entre joves i adolescents. Com intervenir quan hi ha violència?

Maria Freixanet Mateo (coord.)

Institut de Ciències Polítiques i Socials

Adscrit a la Universitat Autònoma de Barcelona

**Relacions de gènere entre
joves i adolescents.
Com intervenir quan hi ha violència?**

Ciutats i Persones

Maria FREIXANET MATEO (coord.)
Miriam ALEMAN CALATAYUD
Sara BARRIENTOS CARRASCO
Pepa HORNO GOICOECHEA
Edurne JIMÉNEZ PÉREZ
Rosa MELA MORCILLO
Rosa ROS I RAHOLA
Leticia SÁNCHEZ MOY
Rosa SANCHIS CAUDET

El propòsit de l'Institut de Ciències Polítiques i Socials (ICPS) és impulsar la recerca i la docència en els camps de les ciències polítiques i socials.

L'ICPS està adscrit a la Universitat Autònoma de Barcelona.

COL·LECCIÓ GRANA és una de les línies editorials de l'ICPS, especialitzada en la publicació de treballs sobre Catalunya.

Amb el suport de:

@ icps i Maria Freixanet Mateo (coord.); Miriam Aleman, Sara Barrientos, Pepa Horno, Edurne Jiménez, Rosa Mela, Rosa Ros, Leticia Sánchez, Rosa Sanchis. 2014

Institut de Ciències Polítiques i Socials
C/ Mallorca, 244, pral. 08008 Barcelona
<http://www.icps.cat>

Disseny
Toni Viaplana

Impressió
Espai Gràfic Anagràfic, S.L.. Pol. Ind. Les Fallulles
08620 Sant Vicenç dels Horts

ISBN 13: 978-84-616-6173-2
Dipòsit Legal: B 21411-2014

Sumari

PRESENTACIÓ I MARC LEGAL

Maria Freixanet Mateo 4

NOTA INTRODUCTÒRIA:

EL GÈNERE I LA IDENTITAT ADOLESCENT

Rosa Sanchis Caudet 19

LAS RELACIONES AMOROSAS Y EL PAPEL DE LA VIOLENCIA EN LAS RELACIONES ENTRE ADOLESCENTES

Pepa Horno Goicoechea 34

LA PREVENCIÓN DE LAS RELACIONES ABUSIVAS Y VIOLENTAS ENTRE JÓVENES

Leticia Sánchez Moy, en nom de *TAMAIA* 52

EL MÓN VIRTUAL. AMOR, CONTROL I VIOLÈNCIES 2.0

Miriam Aleman, Sara Barrientos i Edurne Jiménez,
en nom de l'Associació Candela 93

EL COS, LA SEXUALITAT, LA SALUT, LA IMATGE, LA PUBLICITAT

Rosa Ros i Rahola 126

LA INTERVENCIÓ EN CAS DE RELACIONS ABUSIVES I VIOLENTES ENTRE JOVES

Rosa Mela Morcillo 156

APUNTS CONCLUSIUS:

COM ENS SITUEM DAVANT LA VIOLÈNCIA DE GÈNERE EN ADOLESCENTS I JOVES

Maria Freixanet Mateo 210

PRESENTACIÓ I MARC LEGAL

Maria Freixanet Mateo

Coordinadora del Seminari Ciutats i Persones

L'expectativa de gènere, la violència i les relacions adolescents

Aquest llibre, referent a les relacions de gènere entre joves adolescents, es pregunta sobre com intervenir quan hi ha violència de gènere en les relacions entre persones joves. Sobre com és aquesta violència, si té o no té matisos específics. Es pregunta sobre quina prevenció cal fer, i sobre quina mena d'intervenció.

És un material que va baixant mica en mica des de la reflexió teòrica cap a l'aplicació pràctica, passant per temàtiques d'interès específic en els cas dels i les joves, com seria les relacions que es donen en el marc de les noves tecnologies, i acabant amb la presentació d'una intervenció concreta en un cas de violència de gènere en una parella jove.

Aquest material recull el treball fet durant aquest 2014 en el marc del Seminari Ciutats i Persones¹, un espai de recerca acadèmica i reflexió feminista amb voluntat d'aplicació al món local. A l'ICPS portem des de l'any 2005 treballant i publicant anualment sobre aspectes d'actualitat política i social des de la perspectiva de gènere, és a dir, observant el món des de l'impacte que aquest té sobre els homes i sobre les dones.

Així, cada any escollim un tema de recerca vinculat a les polítiques públiques locals i a la perspectiva de gènere que considerem que necessita d'un treball acadèmic pensat per a una posterior aplicació política pràctica dels seus resultats.

A ningú se li escapa que en els darrers temps ha emergit a l'agenda política i mediàtica una certa alarma social que ve a dir que les parelles joves continuen reproduint rols de gènere, i que el control, els mites de l'amor romàntic i la violència cap a les dones, arribi o no a una situació punible, no és un fenomen que les noves generacions ja hagin deixat enrere, sinó que emergeix de nou i amb força.

¹ El Seminari CiP és una recerca que es realitza anualment sobre un tema clau per a les polítiques de gènere i les seves implicacions per a les polítiques públiques i el món local. El treball que recull aquest volum ha inclòs la confecció d'un índex al mes de gener, la realització de dos seminaris a porta tancada amb les autores per a debatre sobre els esborranys als mesos de març i juny, l'edició del material que teniu a les mans, i la seva presentació en una jornada oberta al mes de novembre d'aquest mateix any.

El cert és que la desigualtat de gènere, la subordinació de les dones o el malestar de la meitat de la població per raó del seu sexe no són fenòmens antics. Són fenòmens presents en la nostra quotidianitat; i opriments, i invisibles. Avui vivim el que s'ha anomenat el "miratge de la igualtat". Una igualtat que no existeix, però que ens l'hem creguda, tot i que només cal agafar qualsevol dada –qualsevol, a l'atzar– per a observar que la desigualtat es perpetua. Que el camí cap a la igualtat és lent, i feixuc, i que estem a anys llum de la igualtat real entre homes i dones.

Existia fins fa poc temps la creença, la sensació, o la projecció, que les generacions de dones i homes que en aquest país ja han nascut en democràcia, deixarien poc a poc de reproduir els rols de gènere. Existia la seguretat que les parelles que avui són joves, que han crescut durant uns anys en què les polítiques de gènere han estat en expansió, que s'han creat lleis, ministeris, campanyes, que aquestes parelles joves ja no es relacionarien tan sexualment ni estarien tan imbrincades en relacions de possessió, control, abús, com ho estaven els seus pares i mares, les seves àvies i els seus avis.

Les últimes dades del *Instituto Nacional d'Estadística*² mostren que una de cada tres dones víctimes de violència de gènere, així com una de cada tres dones mortes per aquest motiu l'any 2013, tenien menys de trenta anys. Aquesta mena de dades, juntament amb el ressò que se'n fan petites notícies³ disseminades als mitjans de comunicació, han provocat que en aquests últims temps les alertes que les associacions feministes ja fa temps que venien fent hagin saltat a la llum pública.

Així doncs, el problema persisteix; persisteix la violència cap a les dones, i persisteix també en les generacions joves, si bé és cert que cada

² Veure "*Distribución porcentual del par víctima/denunciado según edades de ambos*", *Estadística de Violencia Doméstica y Violencia de Género*. Any 2013, *Instituto Nacional de Estadística*. Extret de: www.ine.es

³ Exemple de notícia de *eldiario.es*, Desembre 2013:
http://www.eldiario.es/sociedad/mujeres-victimas-violencia-genero-anos_0_204030440.html.
Exemple de notícia de *El País*, maig de 2013:
http://sociedad.elpais.com/sociedad/2013/05/28/actualidad/1369764459_765429.html

vegada tenim una societat més conscient de la gravetat d'aquesta violència i més censoradora, sobretot de paraula, de la mateixa⁴.

Alhora, ens trobem en un moment en què existeix una massa crítica important de persones que treballen professionalment i/o que actuen des d'organitzacions feministes en pro de la igualtat de gènere i en l'eradicació de la violència masclista.

Les ponents que ens han acompanyat aquest any en el Seminari Ciutats i Persones, i que són les autores d'aquest llibre, són dones que treballen sobre el terreny amb noies joves que es troben en situacions de violència per raó del seu sexe. Totes elles són, doncs, expertes que parteixen del treball de camp; de l'experiència concreta i situada de trobar-se treballant amb joves i, per tant, partint de la subjectivitat de qui observa un fenomen estructural aplicat sobre una vida concreta d'una dona concreta. Alhora, cadascuna d'elles prové de recorreguts i disciplines diferents, i per tant oferim perspectives dispars d'un mateix fenomen.

És important comprendre que fer prevenció, sensibilització i intervenció en l'àmbit de les violències de gènere sempre suposa intentar donar una altra oportunitat als patrons que el model social ofereix a les persones. Una opció diferent, alternativa, que permeti a homes i dones, en aquest cas a nois i noies, executar relacions de gènere allunyades de les que la societat els ofereix generalment.

El gènere és ni més ni menys que una expectativa, el que s'espera de nosaltres. Són les formes de ser, pensar i fer que se'ns ensenyen i se'ns demanden; una normativitat. Un patró de conducta; per als homes i els nois (sigues fort, independent, fred, egoista, racional, emprenedor, dominador, competitiu, possessiu, arriscat, violent...) i per a les dones i les noies (sigues dolça, dèbil, pàmfila, submisa, depenent, conciliadora, previnguda, cuidadora...). Les característiques no només són contràries, sinó que n'hi ha unes que es valoren, les masculines, i unes altres que es menyspreen,

⁴ Veure "Valoració de la gravetat de comportaments de violència masclista". Enquesta de seguretat pública de Catalunya. Departament d'Interior de la Generalitat de Catalunya. Extret de: www.igobservatori.org

les femenines. Així és com, sovint sense saber-ho, vivim fortament marcats i marcades pel gènere, pels dictats de comportament que determinen com ha de ser una noia, com ha de ser un noi. Dictats substancialment diferents per a elles i per a ells, i no tan sols diferents sinó relacionades entre sí per una relació de poder (masculí) i submissió (femenina).

La violència de gènere és la situació extrema conseqüència de les relacions de gènere patriarcal habituals. És la punta de l'iceberg, respon als dictats de gènere duts a l'extrem. Així doncs, la violència d'un noi cap a una noia no respon a una malaltia o una desviació de la conducta del noi, sinó a una assumpció acrítica i extrema del seu rol de gènere. I es que les arrels de la violència de gènere es troben en les desigualtats de poder que existeixen entre homes i dones, primordialment, i també en determinades maneres de concebre el que és l'amor, les relacions amoroses i la sexualitat; i finalment el que s'espera d'homes i dones en aquesta relació íntima. Aquestes conductes són pràctiques que interioritzem normalment durant els processos de socialització de la infància i consolidem durant l'adolescència i la joventut.

Alhora, i paradoxalment, justament l'existència de la violència és el mecanisme que permet la perpetuació de les desigualtats de gènere. Per tant, vist des d'aquesta perspectiva, la desigualtat entre homes i dones està sustentada en una violència estructural que la permet.

Així doncs, sabem que el model social patriarcal persisteix; persisteix la sensació que el que les dones diuen, fan, són, és inferior i menys valuós que el que fan, diuen, són, els homes. És en aquest sentit que persisteix la violència de gènere a pesar de les lleis, de les polítiques, de les campanyes, etc., que tenen un grau d'efectivitat limitat.

Tot i així, les lleis hi són, les polítiques també, i tot i les insuficiències no podem dir que no s'hagi avançat en intervenció en matèria de relacions de gènere, especialment en els casos de violència, cúspide de les relacions de poder masclistes.

Voldria situar el text normatiu de l'any 2004, la Llei Orgànica 1/2004, de 28 de desembre, de Mesures de Protecció Integral contra la Violència de Gènere, per exemple, per a dir que no és paper mullat. És una llei que va

condicionar i condiciona la vida quotidiana dels homes i les dones. I representa un punt d'inflexió. De fet, podem considerar la llei 2004 com un salt qualitatiu important a aquest respecte. Aquella llei suposava canvis efectius, però també canvis en el discurs oficial.

I és que els discursos importen, i molt. Importa, per exemple, si parlem d'una agressió sexual com un delictes contra la llibertat de les dones o bé contra l'honestedat femenina (l com anava vestida?; exemple de victimització secundària que s'ha vist en més d'un judici i que és concordant amb aquesta segona línia de pensament).

Importa si parlem de violència de gènere o de violència domèstica quan ens referim a un home que ha colpejat una dona dins la seva llar. La llei integral et diria que estem parlant de relacions de gènere, per tant és un tema públic, que afecta el conjunt de la societat i que ens increpa directament a com ens relacionem homes i dones. Existeixen altres discursos que focalitzen al voltant de la família, i per tant la víctima podria haver estat una dona o qualsevol altre membre de la unitat familiar, invalidant la perspectiva de les relacions de poder soldades al gènere.

Per altra banda, tampoc és el mateix quan parlem de conflicte que quan parlem de violència. Hi ha relacions conflictives i hi ha aquelles que travessen certs límits per a situar-se en el terreny de la violència. I n'hi ha que s'encadenen en el temps i que s'arrapen a la vida quotidiana en una relació que ja no és de violència sinó de maltractament. De la mateixa manera que no és el mateix la violència recolzada en una situació privilegiada de poder respecte a l'altra, que una violència defensiva, com per exemple la que pot exercir puntualment una víctima.

Amb tot, la violència de gènere podríem definir-la de moltes maneres, de fet fins i tot podríem anomenar-la també de moltes maneres (violència masclista, sexista, contra les dones o de gènere), utilitzant un concepte més o menys ampli, i més o menys inclusiu de casuístiques concretes (exemple: la violència homòfoba és violència de gènere?)

Amb aquest reguitzell de matisos tan sols vull fer notar la complexitat del tema, de la problemàtica que aquí abordem. Conceptes i discursos que ens

duen a modes de pensament i a polítiques públiques radicalment diferents les unes de les altres; conceptes i discursos que conviuen en el nostre entorn i que sovint curtcircuitejen fins al punt que dues administracions públiques diferents poden donar indicacions contradictòries a una persona que es troba en la situació que ens ocupa (exemple: una dona migrada sense papers i víctima de violència de gènere pot rebre el missatge de que ha de denunciar –per part del Ministeri d'Igualtat– i que no ha de denunciar –per part del Ministeri de l'Interior–, doncs se la podria repatriar perquè no té papers).

En aquest llibre acotem la intervenció en aquelles relacions de gènere que hi caben dins la llei de 2004 (espanyola) i 2008 (catalana). Ens quedem amb la idea de la violència cap a les dones que s'exerceix pel fet de ser dones i marcada per una relació de poder, i fem especial atenció a aquells casos majoritaris (tot i que no només) en què el que uneix la víctima i l'agressor és una relació íntima, tot sovint marcada per l'amor.

Incloem la violència física, evidentment, però també la psicològica, la sexual i l'econòmica. Em permeto fer un apunt al respecte a la violència psicològica, que sovint es menysté i es penalitza poc, en part perquè hi ha un cert grau de violència psicològica cap a les dones que està inserida i consolidada dins de qualsevol sistema patriarcal. Cal tenir en compte que la violència psicològica, a part de ser violència *per se*, és el camp de cultiu base per a les altres violències, especialment la física i la sexual. I per altra banda, tal i com veureu en els primers capítols, el grau de normalització d'aquesta violència per part de les adolescents és molt alt, ja que els referents que tenen són encara escassos i la consideren part natural de les relacions afectives que estan construint.

Per altra banda, també caldria fer l'apunt que és important no centrar-se exclusivament en la víctima; no és ella qui té el problema. Cal focalitzar l'atenció també en l'agressor, comprendre que és sobre ell que recau la problemàtica i que per tant requereix d'una intervenció. I alhora sense descuidar el fet que un agressor està actuant conforme a la norma social implícita que li dictamina el patriarcat. Cal, doncs, mentre s'actua sobre una situació de violència particular, no perdre de vista que estem actuant sobre

una relació de poder concreta, primer, i sobre una relació de poder estructural, també. Unes relacions de poder que sovint les persones implicades duen tan incorporades que són indestriables de la pròpia identitat.

El marc legal de la violència de gènere

Si bé és cert que la resposta a la violència masclista no està i no pot estar exclusivament als jutjats (de fet, a la pràctica en molts casos es resol amb la separació de l'agressor sense mediar denúncia, i amb la recuperació de l'autonomia de la dona), també és cert que la resposta judicial és importantíssima. En aquesta part de la introducció, i per tal d'alliberar els capítols posteriors de repetir la legalitat en què s'emparen els seus raonaments, em dispenso a situar els elements més rellevants del marc legal referent a la violència de gènere o contra les dones, primer, i a la violència con les dones menors d'edat, després⁵.

Val a dir que aquesta terminologia és bastant recent, i no exempta de problemes, com ja hem apuntat anteriorment. De fet, durant els anys setanta el discurs imperant al voltant d'aquest tema era el de la conflictivitat familiar. Conflictos interpersonals (que no seguretat pública); l'agressió entre persones que conviuen des d'una visió simètrica de les possibilitats i responsabilitats de cadascú, on no hi entren els patrons de gènere ni les relacions de poder.

És als anys noranta que s'esdevé un salt important, i comencem a parlar de violència de gènere com un fenomen qualitativament diferent. Des d'aquell moment s'han aprovat declaracions i instruments normatius a tots els nivells (autonòmic, estatal, europeu i internacional) sobre la violència masclista.

Així, per una banda existeix tota una bateria d'instruments de caràcter declaratiu sobre la violència vers les dones, essent el màxim exponent d'aquesta voluntat (liderada per Nacions Unides) la Declaració de Beijing de l'any 1995.

⁵ Veure la normativa vigent en matèria de violència masclista:

<http://www20.gencat.cat/portal/site/icdones/menuitem.c531d9eb4c45208539a72641b0c0e1a0/?vgnextoid=6d2a58af9ac9b110VgnVCM1000000b0c1e0aRCRD&vgnnextchannel=6d2a58af9ac9b110VgnVCM1000000b0c1e0aRCRD&vgnnextfmt=default>

Per l'altra, pel que fa a la legislació espanyola i catalana que aquí ens obliga, de caràcter vinculant, caldria tenir presents especialment tres lleis: la Llei orgànica 1/2004, de *Medidas de protección integral contra la violencia de género*, la Llei 5/2008, del drets de les dones a eradicar la violència masclista; i la Llei orgànica 3/2007, *para la igualdad efectiva y real de las mujeres y los hombres*. M'interessa repassar una mica les dues primeres lleis, les que són específicament de violència. Després passarem a veure què succeeix amb les menors d'edat.

Sobre la Llei orgànica 1/2004 de mesures de protecció integral contra la violència de gènere, comentar que parteix de la base que la violència de gènere és un problema de caràcter transversal que afecta tots els sectors de la societat i necessita solucions que incideixin en la multiplicitat de les seves causes i efectes. Pretén, així mateix, oferir una protecció integral a la víctima des del moment de presentació de la denúncia. D'aquesta manera, la víctima hauria d'obtenir suport policial, judicial, social i econòmic; elements de xarxa social que avui encara estan insuficientment desplegats, i que actualment en el discurs i el context d'austeritat es troben debilitats. Un dels aspectes més rellevants d'aquesta llei és que parteix de que la violència de gènere o violència masclista és un problema social, no privat. S'entén com una greu vulneració dels Drets Humans i les llibertats fonamentals. Aquest element, també compartit per les declaracions internacionals, és un punt fonamental.

Un altre element interessant són les mesures sectorials que dictamina, com ara l'establiment en l'àmbit de la salut de protocols sanitaris d'actuació per a la prevenció, la detecció precoç i la intervenció continuada, comptant amb la col·laboració de l'Administració de Justícia. O els drets laborals que atorga en cas de ser víctima de violència masclista, com ara el dret a la reducció o canvi de jornada, el dret a la mobilitat geogràfica, l'excedència amb reserva de lloc o l'extinció del contracte amb subsidi d'atur (insuficient al nostre entendre, ja que focalitza en la víctima i no en l'agressor, però rellevant). O la coordinació entre les diferents forces de seguretat en el control de les mesures cautelars

dictades pel jutge, així com la creació d'unitats especialitzades en els cossos de seguretat.

Però fonamentalment vull fer referència a la perspectiva emprada. Quan la llei orgànica estableix el control de la publicitat vexatòria o discriminatòria contra les dones, o la necessitat que els centres educatius de tots els nivells treballin d'una manera coeducativa, per exemple, el que està dient és que la violència és un extrem de les relacions estructurals de gènere, i que per a eliminar la violència que pateixen les dones pel fet de ser dones, cal eliminar la desigualtat entre els sexes. Així doncs, aquesta llei responia a un discurs concret, avançat i integral, completament situat en la perspectiva de gènere, i que permet, per exemple, crear els jutjats especialitzats en violència sobre la dona, així com la figura del fiscal contra la violència de gènere; és a dir que institucionalitza tota una mirada, la mirada del gènere.

Per altra banda, aquesta llei resulta en diverses i no menors modificacions del Codi Penal, i també afecta altres lleis, com ara la Llei d'ajuda a les víctimes de delictes violents i d'agressió sexual, o la Llei orgànica de protecció jurídica del menor, que altera la guarda i custòdia de menors que hagin estat víctimes de violència o abusos sexuals, així com el règim de visites en els casos de maltractaments, abusos, agressió sexual o segrest parental.

Pel que fa a la llei autonòmica 5/2008 del dret de les dones a eradicar la violència masclista (aprovada pel Parlament de Catalunya per unanimitat), aquesta recull les actuacions que els poders públics catalans han de dur a terme contra la violència masclista i que hauria de permetre actuar de manera integral contra totes les formes d'aquesta violència. En destacaria la garantia d'accés prioritari als habitatges de promoció pública, una política realment importantíssima i clarament il·luminada per la situació político-econòmica del moment; la creació d'una xarxa d'atenció i recuperació integral de la dona que ha patit violència, inclosos els SIAD i els SIE⁶, pal de

⁶ SIAD: Serveis d'informació i atenció a les dones. SIE: Serveis d'Intervenció especialitzada en violència masclista.

paller d'aquesta sistema; i el dret a l'assistència jurídica, un acompanyament que és molt necessari tractant-se de casos en què la victimització secundària és tan possible i sensible.

Acostant-nos a la casuística concreta d'una dona que pateix violència de gènere essent menor d'edat, val a dir que es troba en una intersecció entre dos determinants que generen vulnerabilitat: el gènere i l'edat. L'actuació pública tot sovint necessita fer una mirada específica als col·lectius que es troben en situacions de cruïlla si no vol cometre una segona victimització.

I es que les lleis i les polítiques públiques reparteixen discursos, recursos i visibilitats, però també vulnerabilitats⁷. A nivell d'exemple: ningú posa en dubte que el que ha de fer una dona víctima de violència de gènere és denunciar. Aquesta és una bona eina, però no l'única, i de fet la denúncia sola segurament es converteix en una mala eina si no n'hi ha d'altres, si no està acompanyada de recursos d'altra mena, començant per la disponibilitat d'un espai segur on viure lluny de l'agressor, d'elements que assegurin a la dona una percepció de protecció post-denúncia, un tractament no re-victimitzador per part del sistema judicial, un treball amb l'agressor, etc.

És important comprendre que no totes les persones estan igual posicionades per a denunciar. La classe social, la procedència, el nivell d'estudis o també situacions de salut, discapacitat, etc; interseccionen amb el gènere per a situar cada dona en un lloc diferent respecte a la seva possibilitat de sostenir una denúncia (sabent que el moment de la denúncia és un moment de vulnerabilitat).

Però anant una mica més enllà, podríem dir que darrera els missatges monolòtics de "dona, denuncia", hi ha el supòsit de que la dona "pot" denunciar si ho vol. Li pressuposa capacitat i lliure elecció a una persona que tot sovint està completament desmuntada psicològicament. Se li

⁷ Referència: Sílvia López Rodríguez, curs "*Fuentes de datos, indicadores y violencia de género*" del SIMReF, *Seminario Interdisciplinar de Metodología de Investigación Feminista*.

suposa la capacitat per a denunciar a persones que a vegades, senzillament, no poden fer-ho, per raons materials, físiques, psicològiques i de tota índole.

Si parlem de noies adolescents, a més, se l'hi suma el fet que, en l'àmbit de la violència i essent ella menor d'edat, aquesta dona no té accés directe a la justícia.

Tot i que un/a menor és titular de drets en diversos àmbits, tradicionalment sempre considerem l'infant i adolescent com un ser a protegir, un element passiu objecte de la protecció, i no com un subjecte actiu ostentador de drets, capacitats i necessitats.

Així, amb relació al tema que ens ocupa, una noia adolescent no té accés directe a molts dels tràmits que cal iniciar en cas de violència: no té accés a la justícia, si no és acompanyada de qui en tingui la pàtria potestat, normalment els seus pares. I no cal fer referència al fet que existeix la possibilitat que una adolescent sigui víctima de violència de gènere dins de casa seva, que no és un cas infreqüent. Val a dir que només a un 3% de casos d'un pare maltractador a aquest se li retira la custòdia⁸.

Sens dubte, la casuística de la violència contra una dona menor d'edat requeriria una mirada específica, una política específica i una legislació específica. Tot i que la mirada i la política són cada vegada més presents en l'actuació pública (i aquesta publicació se suma a aquest esforç), gairebé no hi ha normativa particular i concreta sobre la violència masclista envers les adolescents, així que aquests casos es regeixen per les disposicions generals, que evidentment els són aplicables.

Sobre el marc legal que empara les noies cal fer esment de l'excel·lent informe de Dones Juristes, coordinat per la Mercè Claramunt i publicat a octubre de 2013: "Drets de les dones adolescents davant la violència masclista en les relacions de parella i situacions anàlogues". Extracte:

⁸ Idem.

Les poques normes específiques que parlen de violència masclista contra adolescents –un apartat de la Declaració de Beijing de caire internacional, una recomanació del Consell de Ministres als estats del Consell d'Europa i un protocol d'actuació en l'àmbit social de caire autonòmic– no tenen caràcter vinculant ni aborden el problema en tota la seva complexitat. Arribar a construir el marc normatiu que s'ha d'aplicar a aquest tipus de violència, per tant, requereix un exercici interpretatiu de les normes existents.

Ambdós marcs normatius –de violència envers les dones i de protecció de la infància– no són excloents, però sí complementaris quan es tracta de la violència contra adolescents, per la qual cosa es pot sostenir que aquests casos es troben sota una protecció reforçada de caire normatiu, és a dir: les adolescents han de tenir protecció pel fet de ser dones que pateixen violència masclista, i també pel fet de ser nenes. En el cas de nens i nenes, els estats tenen una obligació més forta de protecció que en relació amb els adults, per la particular vulnerabilitat deguda a la seva edat.

D'aquest marc normatiu es desprèn que les adolescents que pateixin violència en les seves relacions de parella han de tenir accés a una assistència i intervenció especialitzades, no sols com a víctimes de violència masclista sinó també perquè són nenes –persones de menys de 18 anys– que pateixen maltractament. L'especialització, per tant, ha de ser doble: tant en relació amb la naturalesa de la violència de gènere com per les particularitats d'aquesta violència tractant-se de persones menors d'edat⁹.

L'especialització, hem vist, ha de ser doble: tant en relació a la naturalesa de la violència de gènere com per les particularitats tractant-se de persones menors d'edat. Una doble mirada, o múltiple, que respon a una mirada interseccional.

⁹ Extret del document resum de conclusions i recomanacions de l'informe jurídic:

http://www20.gencat.cat/docs/icdones/temes/img/estudi_drets_dones_adolescents.pdf ;

Per a un aprofundiment en el marc legal que afecta les relacions de gènere entre joves recomano veure l'Informe sencer a

http://www20.gencat.cat/docs/icdones/temes/img/informe_drets_dones_adolescents.pdf

Així, i donada aquesta mirada de cruïlla que se'ns fa ineludible, podríem referenciar també altres lleis que intersectarien amb les ja comentades, com seria la Llei orgànica 4/2000 *sobre derechos y libertades de los extranjeros en España y su integración social*, així com el Projecte de Llei contra l'homofòbia aprovada pel Parlament de Catalunya (que encara espera sortir a la llum), o fins i tot la Llei orgànica 2/2010 de *salud sexual y reproductiva y de la interrupción voluntaria del embarazo*, que està en plena reforma i impacta directament en les condicions de vida de les dones joves, en les seves possibilitats vitals i la seva llibertat o no d'elecció sobre el seu cos i la seva pròpia trajectòria vital, així com en les seves decisions a prendre davant una situació de violència i/o agressió sexual.

Amb ànim de continuar perfilant acuradament el marc legal disponible de forma satisfactòria i coherent amb la mirada complexa que busquem oferir, s'observa que existeix tota una normativa extra específica que té especial rellevància pel fet que parlem de la casuística de la violència entre joves adolescents. Parlem, per exemple, de les relacions abusives en el marc de les (no tant) noves tecnologies. En aquest sentit, comentar que el ciberassetjament com a tal no està tipificat en el Codi Penal. No obstant això, per una banda els diversos atacs informàtics comesos a través d'Internet i xarxes socials passarien a considerar-se –amb l'aprovació l'any 2009 del projecte de reforma del Codi Penal– delictes tals com els comesos contra el dret a la pròpia imatge, l'honor, la integritat moral, la intimitat, la llibertat sexual i de falsedat. I per altra banda, el ciberassetjament com a forma de violència de gènere estaria contemplat dins la Llei 1/2004, quan es tractés de comportaments, mitjançant l'ús de les TIC, que tenen per objecte l'abús de poder per part d'un home sobre una dona amb la qual manté o ha mantingut algun tipus de relació afectiva. Aquesta mena de legislació, veiem, té importants conseqüències sobre la vida de les persones, en general, i sobre la nostra casuística concreta en particular.

Amb tot, i retornant al principi, la legislació respon a unes polítiques concretes; i les polítiques responen a una mirada, a un discurs.

Els cinc capítols que aquí us presentem parteixen de perspectives diverses, però totes elles feministes i coherents amb la perspectiva de les

relacions de poder entre els gèneres. Els cinc capítols estan escrits per expertes en la matèria que parteixen del seu treball sobre el terreny. I totes cinc us regalen aquest material per a intentar aportar una mica més de llum a un tema delicat i complex, el terreny de la violència i l'abús barrejat amb la intimitat i l'amor en persones que, en la seva joventut, estan tot just experimentant, creant i consolidant la seva identitat, les seves relacions, la seva manera de ser i estar en el món. Una mica de llum, doncs, reflexió i experiència pràctica sobre una temàtica urgent i rellevant, sobre unes edats fràgils i potencials, importantíssimes si de veritat esperem deixar algun dia de parlar d'abusos de poder imbricats amb el nostre sexe, i amb el nostre gènere.

NOTA INTRODUCTÒRIA: EL GÈNERE I LA IDENTITAT ADOLESCENT

Rosa Sanchis Caudet

Educació sexual i identitat de gènere

Un adolescent del meu institut va publicar al *tuenti* la conversa, aconseguida de manera fraudulenta, entre la seua xicota i un ex d'ella en la qual quedaven per a veure's. El nuvi "agreujat" titulava l'esdeveniment: *"asi son las putas de hoy en dia se supone k estamos juntos"* i alguns dels comentaris rebuts foren aquestos, transcrits fidelment de l'original: *"kien es mas puta ke las gallinas? dios te mereces algo mejor cariñet :D"*, *"peroo esta pivaaa es una zorrónaa nooo? tio no te rayes por una jamba asiiii, que no merece la pena!!"*, *"joder nano, lo ace pa ke veais ke va de moskita muerta y es mas puta ke las gallinas xd"*, *"tio son mujeres hay q entenderlo.... si eyas no tontean no son eyas"*, etc.

Aquest és un exemple prou clar de com la construcció de la identitat de gènere masculina i femenina és una tasca dinàmica, relacional i col·lectiva on les normes del grup, l'lit afectiu i protector durant l'adolescència, aniran configurant un marc aparentment homogeni a partir de la interacció entre la pròpia conducta, la percepció del comportament dels altres membres i la comunicació entre els i les integrants del col·lectiu.

En aquest marc, que un jove espie la seua parella i publique una conversa privada per a escarni públic es considera "normal", i que la resta de gent se senta en el dret de consolar el xic insultant-la a ella, també es veu bé perquè la xica "s'ho ha buscat" en eixir-se'n dels límits del que és desitjable per a la feminitat tradicional. Així, el qualificatiu "puta" serveix per a controlar la sexualitat de les dones, tot i que la llista d'insults és llarga, com es veu en les interaccions següents pel *tuenti* d'alumnat de primer d'ESO.

Alguns dels meus alumnes de 12 anys es tractaven així quan un d'ells va penjar una foto seua: *"k rata"*, *"Bujarra, lloraste al mirarte en el espejo, se rompió y te cortaste no?"*, *"k cerda te hs hecho una paja muy deprisa xd"*, *"no: le an violado y le an dejado el orto como a una puta jajajajaj xd"*. A un alumne que tenia moltes amigues i gestos delicats, li deien: *"Adriana come poyas grandes que le encantan"*.

Altres mantenien aquest diàleg sobre la foto d'una xica anònima despullada:

Alejo: *ojalá me la mame pero bien bien esa cerda.*

Oriol: *Ostia Yo Kiero Una Asi En Mi Cuarto Xd.*

Alejo: *¿Y quien no? XD.*

Oriol: *A Saber Pero Kn No La Kiera Es Gilipollas.*

Alejo: *Es to marica/bujarra/rata/cerda.*

Oriol: *k buena staaaaaa”.*

Alejo: *yo me estoy pajeando ahora mismo!*

Alejo: *De hecho, estoy escribiendo con una sola mano XD.*

Oriol: *k cerdaaa.*

Alejo: *Ya ves LOL*

Oriol: *si kieres cascartela mira red tube.*

Alejo: *de hecho, ahora mismo estoy justamente viendo esa página XD”*

Una alumna inventava que tenia xicot i posava al seu estat: *“te kiero muxo eres el mejor de todos lo xico ke e tenido en la vida y 100pre te kerre 100estaras en mi corazon ere mi vida”*. Després rebia els comentaris de menyspreu d'alguns xics de la classe: *“tonta, mongola, con lo fea que eres, seguro que si encuentras a alguien es más feo que tu...”*

Mar i Bego conversaven sobre el desig de tindre parella:

Bego: *jajajaaj tengo ganas de tener noviio de besarme, de cogerle de la manoo.*

Mar: *yo tambn.*

Bego: *de abrazarle de todooo.*

Mar: *""(ya somos 2.*

Bego: *:((((joer voi a llorar esq necesiito a alguien a qn amar collins si rimam y todo.*

Mar: *pero no quiero tener 1 relacion d un dia yo tambn necesito alguien*

en que apoyarme en que abrazaa en que m de la manoo en besar a alguieen.

Bego: *en llorarle en su ombro cada vez q estas triste.*

Mar: *sii +. + me siento sola :ss.*

Bego: *m voy a poner en el estado la frase k dije antes k rimaba.*

Mar: *yo no puc todos m dirian joer q pesada niñaa T.T.*

Bego: *io tambn por?? q les den a todos los demas.*

Mar: *pk siempre estoy con lo d q quiero un novioo.*

Bego: *tu haces lo q te de la ganaaa tu y todo el mundoo.*

Mar: *pero esq es verdad como quieres q me sienteee???*
si todos con los q hablo aiis quiero ver a mi novioo quiero un monton a mi xicoo etcetc.

Bego: *ia lo seee i como crees k me siento io en todos los putos estados veo un te quiero menos en el mio.*

Mar: *el mio tampoco :''''''''(*

Bego: *no les hagas caso.*

Mar: *eso es lo q intentoo.*

Bego: *:(*

Mar: *y los q rompen m dan una pena pk desearia tener uno yoo en quien apoyarmee cuando este triste.*

Bego: *ia.... joder.*

El primer que podem dir d'aquestos exemples és que la sexualitat és fonamental en la configuració de la identitat de gènere, i per això l'activitat sexual, afectiva i expressiva de les persones s'ha de vigilar i corregir si se'n va del carril tradicional. I una manera de fer-ho, com hem vist, és l'insult. *Put*a (*guarra*, *zorra*...) per sexual; *bollera* (*tortillera*, *marimacho*...) per lesbiana i masculina; gorda (*foca*, *lletja*, *friki*...) per no seguir els patrons de

bellesa; gallina (*nenaza*, covard...) per no relacionar-se competint, demostrant força o per plorar; *maricó* (*bujarra*, *amanerat*...) per ser homosexual, afectuós amb altres homes o no tindre ploma heterosexual; *travelo* per transsexual, és a dir, per ser una “còpia dolenta” d'un suposat original, etc.

En l'educació tradicional, a les xiques se les vol “protegir” del sexe (heterosexual i coital). Se'ls ensenya que el sexe és perillós pels embarassos i perquè els xics no són de fiar, menteixen i tenen una sexualitat incontrolable (“Tots volen el mateix”). Se les educa també en la por a patir una agressió sexual per part d'un desconegut i els missatges d'alerta són constants (“Que t'acompanye algú, fes-me una perduda, torneu juntes, agafeu un taxi...”). Es tracta d'una por que no es correspon amb la realitat, ja que la major part de les agressions sexuals patides per les dones es produeixen en entorns suposadament segurs, i per part d'amics i/o coneguts, però el guió de la por és constantment alimentat per les pel·lícules, per les intimidacions patides al carrer, pels comentaris obscens, per les floretes, etc. I encara que és molt més comú que una família reba una telefonada de l'hospital perquè el fill adolescent ha patit un accident (per excés d'alcohol, conducta arriscada, una brega amb un altre xic, etc.), en general els xics gaudeixen de més llibertat de moviments que les xiques i el carrer i la nit continuen sent espais de llibertat masculins des de ben joves.

El guió de la por i els missatges d'alerta, sempre en negatiu, sovintegen també en les xarxes socials (“*jsexting, no lo produzcas!*”, “*no desnudes tu cuerpo en las redes sociales, mereces respeto*”), de manera semblant al clàssic “no et poses una falda tan curta que provocaràs!”. Es tracta d'un discurs que responsabilitza més a qui produeix el contingut (en un context privat i de confiança) que a qui el fa circular sense el consentiment de la persona afectada, és a dir, que es posa més l'èmfasi a limitar la llibertat de les dones que a perseguir la violència.

Malgrat el perill que, pel que sembla, suposen els barons per a les dones, la socialització en l'amor romàntic converteix en central trobar parella, i fins i tot estar enamorada sol ser un requisit per a la sexualitat. Les

xiques creuen que el seu benestar depèn de l'altra persona i el sistema està tan depurat que fa que les xiques hagen de cobrir les necessitats masculines sense que ells pensen que tenen necessitats, perquè això entraria en contradicció amb el model d'independència de la masculinitat tradicional. Per tant, per a les xiques, que les estimen i sentir-se desitjades esdevé una tasca fonamental per a la qual despleguen una gran quantitat de recursos de seducció. Tanmateix, el treball és doble i contradictori. Per un costat cal seduir, és a dir, despertar l'interés dels xics i acomplir el que Valcàrcel anomena la "Llei de qui agrada", que consisteix a vestir un uniforme de gènere que té brodades tres lletres: Amor, Bellesa i Cura (de l'altre). A les dones se les pressiona perquè acompleixen un model corporal impossible que cada vegada va conquistant més parts del cos. Un exemple d'això és l'augment de cirurgies genitals, amb operacions per a retallar els llavis vulvars, reconstruir l'himen, "rejovenir" la vagina, etc. Per l'altre costat, cal limitar perquè "ells no es poden controlar", encara que si se'n passen els diuen *estretes*, si no limiten prou els diuen *guarres*, i *escalfabraguetes* si els "deixen a mitges" o, com deia un alumne, "no es mengen el que escalfen".

L'educació de les xiques està basada, doncs, en la sobredimensió del romanticisme però també en l'aprenentatge de la maternitat. És una sexualitat més lligada a la cura aliena que a la pròpia. Des de menudes s'ensenya les xiquetes a ser mares i a tindre "cura de". No són educades per a viure el sexe i el plaer a partir de les sensacions que desperta tot el cos, i la falta de permís social per a l'autoexploració converteix la sexualitat en una pràctica alienada (Simón, 2010)¹ pressionada pel desig dels xics, pel model de sexualitat (coital i androcèntric) i pel model de dona al qual han d'assemblar-se per a ser acceptades socialment.

Les xiques sabran des de molt xicotetes que tenen ovaris i un úter que albergarà un nadó, però solen desconèixer –i els xics també– que tenen un clítoris que només serveix per a donar-los plaer. Elles no són animades a explorar-se els genitals, només a netejar-los, o a depilar-los, perquè

¹ Simón, Elena (2010): *La igualdad también se aprende. Cuestión de coeducación*. Madrid: Ed. Narcea.

suposadament són bruts i fan mala olor (“a peix”)². A la dificultat d’accedir-hi, si no és amb un espill, s’hi afegeix la d’identificar l’excitació (lubricació, erecció del clitoris, augment vaginal...) i la falta de permís social per a mirar-los o parlar-ne amb les iguals. Conseqüència d’això és que la masturbació femenina continua sent un tema tabú i la relació de les xiques amb els seus genitals no és ni molt menys tan natural com la dels xics amb els seus.

Els xics reben, en canvi, menys educació sexual que les xiques (“Si vols condons, me’n demanes!”) però se’ls reconeix la sexualitat; en ells el sexe és natural (una necessitat) i creixen sentint que tenen dret al plaer. A més, com abans hem comentat, es pensa que són molt sexuals i que no es poden controlar (“Ja diran elles que no”). Ejaculacions i pol·lucions són ben acceptades i considerades signes de virilitat i de maduresa. La relació amb el seu cos i amb els seus genitals és de major acceptació que en el cas de les xiques. Del seu cos els n’han parlat de forma general: fort, musculós, prim, guapo... però tenen clar que posseeixen un penis que serà celebrat socialment, fins i tot en les ecografies (“És un baró, i quina ferramenta se li veu...!”). Pel que fa a la sexualitat, el sexe és viscut com una demostració de masculinitat i de potència, mesurada per la grandària del penis, la durada de l’erecció, el nombre de coits i la quantitat de parelles sexuals.

Patriarcat i educació emocional

La societat patriarcal ha dividit les persones segons el sexe genital, i els ha assignat rols i identitats distintes i desiguals amb l’objectiu de mantindre els privilegis de la masculinitat tradicional, un model que es basa en una triple negació: no ser un xiquet, no ser homosexual i no ser una dona. Als xics, se’ls pressiona perquè isquen de les falces de la mare, perquè juguen a coses masculines i demostren que són forts, valents i competitius. Se’ls anima a amagar els sentiments, les pors i les inseguretats, i l’única via que no qüestiona la masculinitat i els permet “tocar-se” o demostrar-se afecte és la brega o les habituals bescolrades adolescents.

² Campanya “*Me huele el chichi a canela*”, de *Mujeres imperfectas*, contra l’anunci d’Evax que promet eliminar l’olor menstrual. <http://youtu.be/bl3KL4nOdEU>

No ser un xiquet significa autosuficiència i independència (també emocionalment), autocontrol (repressió dels sentiments, del dolor, de la por...), desconfiança (no obrir-se, no demanar ajuda...), cerca d'èxit i de poder (ambició, competitivitat, egocentrisme), etc. L'objectiu és “fer-se a un mateix”, proposta que connecta amb l'individualisme de la modernitat.

L'homosexualitat queda també fora de la frontera de la masculinitat hegemònica perquè subverteix el desig eròtic. La masculinitat hegemònica requereix ostentació d'heterosexualitat; per aquest motiu, l'espai escolar adolescent és tremendament hostil amb els barons homosexuals, o els que aparenten ser-ho, considerats com a masculinitats devaluades.

L'última de les negacions és fruit de la misogínia. Quan l'entrenador de futbol del meu alumnat vol motivar-los, els diu “no juguéis como putas nenas”, i és perquè els homes “de veritat” són més que les dones. La seguretat personal, sempre en tensió i en lluita contra altres barons, se sent recompensada en saber que les dones estan per baix i garanteixen “el descans del guerrer”.

Les identitats de gènere masculina i femenina estan estretament relacionades amb l'ancestral divisió del món en dos espais: el públic i social (el treball, la política, la guerra...) –reservat als homes i hipervalorat–, i el privat (la casa, les criatures, la cura...), personal i intern, reservat a les dones i infravalorat. Aquesta dualitat ensenya cada persona a identificar-se amb la meitat dels valors i amb la meitat dels problemes, i està en la base del model de domini-submissió: als homes se'ls identifica amb la independència, la violència, el domini i la falta d'empatia; a les dones, amb la dependència, la debilitat, la submissió i la passivitat (Díaz-Aguado, 2009)³.

Un dels àmbits més limitats per aquest dualisme és el desenvolupament emocional, perquè es retalla el repertori d'estratègies emocionals dels homes i de les dones en permetre que els xics només exterioritzen la ira i l'hostilitat, i en educar les xiques per a pensar sobre les emocions, posar-se en el lloc dels altres i plorar.

³ Díaz-Aguado, M. José (2009): “Convivencia escolar y prevención de la violencia de género desde una perspectiva integral”. *CEE Participación Educativa*, 11, julio 2009, pp. 59-72.

De les quatre emocions bàsiques (ira-ràbia, por, tristesa i alegria), que humans i mamífers superiors compartim, els barons només poden mostrar-ne dos: la ira i l'alegria. Des de ben menuts –els xiquets de 6 anys ja han après a ocultar les emocions– els sentiments de por, inseguretat, frustració, tristesa, impotència s'amaguen perquè van en contra del model dominant. Aquesta ocultació suposa viure d'esquenes a la pròpia realitat afectiva, fet que provoca que els homes tinguin dificultats per a identificar els sentiments i explicar el que els passa. En la vida pública, per a la qual s'han especialitzat, l'autoconeixement del món afectivoemocional no és important.

La castració afectiva porta a una fragilitat i inseguretat interiors, a l'esclavatge dels estereotips –a falta de l'escolta interior– i a la transformació de la por i la inseguretat en ràbia i violència. Els imperatius de la masculinitat requereixen demostració constant; la incapacitat de passar la prova o simplement l'amenaça del fracàs, porten molts homes a l'aïllament, la ira o l'autoagressió. I des d'aquest estat emocional, la violència esdevé un mecanisme compensatori per a restablir l'equilibri (Kaufman, 1999)⁴.

Fruit d'aquesta socialització desequilibrada i injusta, homes i dones tenen vides emocionals i sexuals diferents i una manera distinta de relacionar-se amb el seu jo interior, amb el seu cos i amb les altres persones. Malauradament, les pautes educatives de l'actualitat no porten camí de revertir les desigualtats sinó més aviat el contrari.

Pel que fa a les xiques, el guió de la por amb el qual han d'actuar no sols no soluciona la violència sinó que els retalla la llibertat i el plaer i les exposa a més perills. Pel que fa als xics, naturalitza la violència.

En primer lloc, els missatges d'alerta, tot i ser recomanacions fetes amb la millor de les intencions, només donen com a solució que les xiques deixen de fer coses (tornar abans, no portar determinada roba, no anar a certs llocs, no beure...), la qual cosa implica retallar la seua llibertat i negar-los el dret a estar soles o a fer coses soles, i reforça també la creença que

⁴ Kaufman, Michael: "La siete P's de la violencia de los hombres". 1999.
<http://www.michaelkaufman.com/articles/>

necessiten la protecció d'una altra persona. Brownmiller⁵ explica que les violacions no són producte d'individus aïllats sinó un mecanisme patriarcal per a condicionar el funcionament quotidià de les dones i limitar la seua autonomia i la seua llibertat sexual. Mostra d'això és que quan pateixen una agressió, se les culpa per haver trencat el model de feminitat tradicional.

La segona de les conseqüències és la falta de plaer. La pressió pel físic provoca una gran autoexigència i desajusta l'autoestima, i és difícil gaudir d'un cos ple de complexos. A més, l'amor romàntic converteix el sexe en un sacrifici (el deute conjugal d'abans), i per amor suportaran relacions possessives, amb nuvis que no respecten la seua llibertat perquè "l'amor ho pot tot" i "per amor, ells canviaran". L'educació per a la maternitat suposa també la cura de l'altre i l'oblit d'una mateixa. I així, sense l'alè social que les anime a la curiositat, el més normal és créixer sentint que no tenen dret a rebre ni a reclamar el plaer i hauran d'esperar el xic (el príncep blau) que les descobreisca.

La tercera de les conseqüències és l'augment del perill. Les xiques estan alerta davant de les violacions tradicionals i desarmades per a enfrontar i fins i tot reconèixer les que es produeixen en entorns suposadament segurs, amb un nuvi, amant o marit, i que són en realitat les més freqüents. En un estudi realitzat a la Universitat de Salamanca (2004) amb estudiants de secundària i universitàries (19,7 anys de mitja), el 41% de les entrevistades va tindre sexe no desitjat sota coacció (17%, relacions coitals); i el 68%, en més d'una ocasió. L'estratègia masculina més comuna va ser la pressió verbal, sobretot el xantatge i la mentida, i el context en el qual es produïren més agressions va ser el de l'amistat.

La darrera conseqüència és que la representació constant de la violència sexual dels homes sobre les dones serveix per a sostindre el mite que la sexualitat masculina és perillosa i incontrolable per naturalesa. I que la violència masculina és natural. A ells tampoc se'ls alerta dels perills reals, derivats sobretot d'un model de masculinitat tradicional que minimitza els riscos i considera natural la violència com a manera de resoldre els conflictes i de comportar-se.

⁵ Brownmiller, Susan (1981): *Contra nuestra voluntad*. Barcelona: Planeta.

Dificultats

En general, la gent jove no veu la desigualtat; se'n desentén o la viu com un problema que tenen les dones. Les noves formes de masclisme no es basen tant en la idea de la superioritat masculina sinó en la necessitat de la unió masculina com a defensa davant de l'avanç de les dones i de les discriminacions patides suposadament pels homes per part dels poders públics. Es pensa, doncs, que el feminisme és el contrari del masclisme i s'interpreta com una amenaça ja que, amb les reivindicacions feministes, les dones guanyen i els homes perden. Un jove comentava:

Yo no soy machista ni nada pero la realidad es que en estos momentos las mujeres están por encima, no les puedes ni levantar la mano (...) te cae mayor pena por matar a una mujer que a un hombre (...) y se supone que ante la ley todos somos iguales (...) Yo no quiero machismo pero tampoco que las mujeres sean más.

Aquesta nova misogínia constitueix una minoria, com també ho és el grup dels homes igualitaris. Entremig, una majoria d'homes joves i adults oscil·la entre l'acceptació de la igualtat, que veuen com a inevitable, i els esforços perquè aquesta els afecte el menys possible (García, 2009)⁶.

Les xiques joves, amb més referents de dones amb identitats autònomes i igualitàries, es debaten entre el model tradicional vigent i amb missatges renovats, i el model de dona independent, fruit del treball de generacions de dones. Però a l'hora de mantindre vincles afectius heterosexuels, l'escassetat de barons igualitaris redueix les opcions a dos: o bé no tindre parella i quedar-se fora del grup d'èxit o assumir que no es pot fer res i que els "xics són així (encara que amb mi, canviarà!)". Tampoc identifiquen les noves formes de masclisme i se senten desorientades en haver de respondre-hi com si no hi haguera discriminació.

⁶ García, Antonio (2009): "Proceso de socialización masculino. Los hombres jóvenes creamos" y "Intervención con jóvenes desde una perspectiva integral de género". Curso Virtual: Intervención con hombres, construyendo igualdad, AHIGE.

La rivalitat entre les xiques, potenciada des de moltes instàncies, dificulta també l'aliança contra el masclisme. Alguns missatges del *tuenti* en els murs de les xiques mostren al mateix temps romanticisme i rivalitat:

- *“Ten cuidado con las maquinas tragaperras, no te vayan a tragar”.*
- *“Tia, eres tan facil que te llaman la tabla del cero ;)”*
- *“Muy poca correa, para tanta perra suelta!”*
- *“Algun dia volveré a ser tan tuya que seré parte de tí”.*
- *“Paso de palabras para pedirte que me quieras. Porque cada día sin tí, es un siglo de tortura”.*
- *“Yo tratando de disimular mis penas, callándome un te quiero de cada tres”.*

Par altra banda, els xics joves no tenen models alternatius al masclista tradicional. Els falten els referents i les habilitats concretes per a relacionar-se amb igualtat. No han reflexionat sobre el gènere, i pensen que no els afecta i que ells no tenen cap problema (“Les ties es piquen per tot i veuen masclisme on no hi ha res”). L'avanç de les dones els genera inseguretat. Se senten culpabilitzats pel discurs de la igualtat, i això els fa ser molt receptius als missatges masclistes, que els reforcen, els donen seguretat i no els culpabilitzen. (García, 2009)

A més, el model els proporciona beneficis. Un de molt evident és la desresponsabilització de la igualtat, considerat un problema de les dones, i el manteniment de les prerrogatives, és a dir, del dret a ser respectats i cuidats per les dones i que elles s'encarreguin de les tasques domèstiques.

En el context escolar, buscar la popularitat va unit a l'adhesió a una forma de masculinitat acceptable o prestigiosa. Hi ha masculinitats que triomfen, i reben la validació del grup, i masculinitats que no. L'acceptació i la sensació de pertànyer al grup dominant és un guany tan valorat que un xic serà capaç de qualsevol cosa. Altres beneficis són: el lideratge, la descàrrega d'adrenalina, el poder, la superioritat (sobre les dones, els homosexuals, els homes “dèbils”...) i, un dels més importants, l'èxit amb les xiques.

Els models vigents d'atracció es corresponen amb els arquetipus tradicionals de masculinitat i feminitat, i això significa que els més xulets i masclistes sempre lliguen. Les xiques heterosexuales viuen en la contradicció de l'ideal romàntic amorós i l'atracció pel xic "dolent". Quan se'ls pregunta com els agraden els xics responen: "que no pense que sempre té la raó", "que no canvie quan hi ha amics", "que em respecte", "que m'escolte", "que no crega que ha d'anar demostrant res", però en la realitat se senten atretes per masculinitats hegemòniques.

Estratègies

Pel que fa als xics, el missatge ha de ser clar: l'enemic comú és el masclisme. Els lleva llibertat i capacitat de desenvolupament personal. És injust i incompatible amb els Drets Humans i té uns costos molt alts. Acomplir els manaments de gènere ("deixa de ser un xiquet", "no faces coses de xiques", "no sigues maricó"...) no és fàcil ja que els xics no naixen així si no que per a poder ser com el model es requereix una bona dosi de violència: contra un mateix, contra els iguals i contra les dones (Bonino, 2001)⁷.

Contra un mateix: significa prendre el cos com a arma i la persona com a guerrer ("Sigues fort, valent; aguanta, no hi ha dolor!"). Les pràctiques de risc (accidents, drogues, no utilització del preservatiu...), les baralles o els hàbits alimentaris poc saludables, en són exemples. La fantasia d'invulnerabilitat alimenta la temeritat i el menyspreu del perill ("a mi no em passarà"). I efectivament, als herois de les pel·lícules mai els passa res, però els que en la vida real pretenen ser-ho, acaben sovint a l'hospital.

Contra els iguals: la violència es manifesta a través de la cultura de la baralla i de l'insult, amb la bel·licositat heroica ("Defensa't atacant") i amb l'acceptació de la cultura de la humiliació on només "es guanya o es perd". El manament de gènere de la masculinitat tradicional impedeix als homes intimar de veritat amb altres barons i se solen mantindre relacions

⁷ Bonino, Luís (2001): "La masculinidad tradicional, obstáculo a la educación en igualdad". <http://www.luisbonino.com/pdf/masculinidad%20igualdad%20educacion.pdf>

superficials on no es parla de les coses que realment preocupen sinó de política, esports o sexe.

Contra les dones: és una violència que els allunya de qualsevol característica femenina i que boicoteja el desig d'igualtat d'aquestes. Portat a l'extrem, és la violència masclista contra les parelles o exparelles. Val la pena mantindre el poder amb violència a costa de la por de l'altra?

Els homes i totes les persones han de saber que la violència no és natural. Que allò natural és la cura i l'autoprotecció. Que hi ha moltes maneres de ser home i que cal reivindicar la llibertat de ser home i femení, home i cuidador, home i afectiu, home i antifutbol, home i homosexual... I cal plantar cara al masclista de torn perquè oprimeix les dones però també els homes que són diferents.

I cal fer atractiva la igualtat i les persones que l'exerceixen i apoderar a qui la practica, neutralitzant els masclistes i allunyant del masclisme els indecisos. Calen espais, xarxes de joves, que reflexionen i qüestionen la identitat masculina i com els afecten els missatges de la família, dels mitjans de comunicació...; que es pregunten per què es necessita ser violent (simbòlica o materialment), les raons que els porten a demostrar permanentment l'homenia, etc.

Pel que fa a les xiques, cal apoderar-les, animar-les a la sororitat i revertir l'ablació mental que els impedeix viure la sexualitat amb llibertat. El desinterès mil·lenari de la ciència pel plaer femení i les creences populars contradictòries ("les dones són multiorgàsmiques" front a "a les dones els costa arribar a l'orgasme") estan deixant pas a investigacions científiques que mostren tot el potencial eròtic femení castrat pels manaments socials patriarcals i pel model sexual hegemònic⁸.

També cal trencar mites i afirmar que els xics no estan més necessitats sexualment que les xiques i que es poden controlar perfectament. Que no es perd el dret a dir que no quan ja s'ha arribat a un punt determinat. Que el

⁸ "Le clitoris, ce cher inconnu", Michèle Dominici, 2003. the-clitoris.com.

consentiment es pot revocar en qualsevol moment si la relació ha deixat d'agradar, etc.

Cal també identificar la violència quotidiana, la que es pateix al carrer, al treball, a la família, a l'escola, als transports públics...; una violència que debilita i que s'ha de denunciar⁹. I s'han de mostrar els riscos reals, derivats sobretot de les persones de l'entorn immediat, no de l'exercici de llibertat d'anar soles o per carrers solitaris; es pot educar amb cursos d'autodefensa feminista que barregen tècniques físiques i apoderadores.

Cal, evidentment, identificar els costos del model amorós romàntic i tradicional i aconseguir que no tinguin pràctiques de risc emocional ("Ho fem sense condó perquè l'estime"; "fingisc l'orgasme perquè no se senta malament", "tenim sexe perquè no s'enfade", etc.) És important també tindre en compte l'especificitat d'un primer amor adolescent, amb el perill de pensar que emocions tan intenses mai ningú ens les podrà fer sentir i que duraran sempre, encara que normalment la relació té data de caducitat. També s'ha de parlar del desamor, ja que, de la mateixa manera que l'amor ens ompli, el desamor ens buida i aquest forat pot ser molt dolorós (Oliveira, 1997)¹⁰.

I finalment, per anar acabant, cal mostrar les potencialitats de les xarxes socials, no sols els riscos, perquè allà es poden generar continguts alternatius on es visibilitzen per exemple altres models corporals (*Gordazine*¹¹, *Poderío femenino*¹²), o dones que puguen ser referents positius i feministes (*Mi novio me controla lo normal*, *Norma Jean Magazine*, *Proyecto Kalho*, *Factoria Lila*, *Pikara Magazine*, *Beldur Barik*, etc.). Hem d'apropar-nos a les xiques donant missatges positius: "el teu cos és teu i tens dret a decidir què fer amb ell, com vestir-te i com mostrar-te". Tenim dret al plaer, a ocupar l'espai públic i a viure sense violència.

⁹ És molt interessant la campanya "El cazador cazado" d'Alicia Murillo.

¹⁰ Oliveira, Mercedes (1997): *La educación sentimental. Una propuesta para adolescentes*. Icaria, Barcelona.

¹¹ *Gordazine*: <http://gordazine.tumblr.com/>.

¹² *Poderío femenino*: <http://poderiofemenino.blogspot.com.es/>

LAS RELACIONES AMOROSAS Y EL PAPEL DE LA VIOLENCIA EN LAS RELACIONES ENTRE ADOLESCENTES

Pepa Horno Goicoechea

Introducción

Para poder comprender adecuadamente el fenómeno de la violencia en las relaciones amorosas entre adolescentes, un fenómeno cada vez más detectado, es importante comenzar por algunas reflexiones básicas sobre las dinámicas que subyacen a cualquier forma de violencia.

Existen varios elementos comunes que deben tenerse en cuenta a la hora de analizar la violencia. La violencia siempre implica una vulneración de los Derechos Humanos de la o las víctimas, supone siempre un daño psicológico (además del daño físico o riesgo de sufrirlo) que debe ser evaluado, independientemente de que además existan otro tipo de daños físicos, y se basa en el manejo del poder en la relación entre el agresor y su víctima. Estos tres conceptos: los derechos de la víctima, el daño a la persona, a su integridad o dignidad (o el riesgo de sufrirlo) y el abuso de poder desde el que se ejerce, resultan claves para la actuación ante cualquier forma de violencia. A estos criterios de análisis habrá que añadir el hecho de que esa violencia se ejercerá de diferentes modos (física, psicológica y/o sexualmente) y ese modo determinará el tipo de intervención que se requiera.

Respecto al concepto del daño, clave para la comprensión de la violencia, se debe tener presente que la violencia se evalúa siempre desde la víctima, desde los efectos que produce en ella, no sólo desde la intención de quien ejerce la violencia. Cuando la violencia se da en contextos de intimidad y privacidad donde difícilmente va a haber testigos y en el contexto de una relación afectiva donde las intenciones pueden ser ampliamente manipuladas, los efectos de la violencia en la víctima sin embargo son innegables. Se pueden y se deben evaluar y utilizar como base de la actuación. Este aspecto es aún más importante cuando se pretende deslegitimar a la víctima invisibilizando la desestructuración de su personalidad, de su identidad y de su autonomía que ha producido la violencia.

Respecto al modo en que la violencia se ejerce, es muy importante comprender que la violencia no es sólo la violencia física, y no identificar la ausencia de agresiones físicas como un nivel de violencia menor e incluso inexistente. La violencia psíquica y la negligencia son las dos formas de

violencia contra menores más frecuentes, y sin embargo las menos conocidas y las menos penalizadas. Cuando se plantea la intervención en la violencia en el marco de relaciones amorosas, y especialmente entre adolescentes, este aspecto se vuelve esencial porque existe en los y las adolescentes una clara dificultad para identificar la violencia psicológica como tal. La consideran y la internalizan como parte natural de las relaciones afectivas.

En este sentido, es fundamental diferenciar entre la agresión y el maltrato. Ambos son violencia interpersonal, pero los grados son diferentes y como tales han de ser analizados. El maltrato es un continuo de relación donde se dan agresiones intermitentes e impredecibles para las víctimas, pero constantes en el tiempo. Es importante entender que el maltrato en una relación amorosa no supone la agresión continua y permanente, pero sí es una relación donde de forma continuada y mantenida en el tiempo incurren actos agresivos físicos, psíquicos y/o sexuales. De este modo, como se verá en todas las formas de maltrato, la relación agresor/a y víctima no es sólo la de la agresión; debajo de ésta existe una relación afectiva, destructiva pero innegable. Por ello, en muchos casos de maltrato, llega un momento que la cotidianidad e impredecibilidad de la violencia provocan el llamado “síndrome de acomodación” por parte de la víctima, que sería impensable en caso de suceder la agresión permanente.

Lo que caracteriza y une a todas las víctimas de maltrato en el contexto de una relación afectiva es la anulación que éste ha perseguido de su persona y la dependencia que ha logrado que sienta de él y, sobre todo, el terror que se convierte en cotidiano y les impide su desarrollo individual. Estos tres elementos perpetuados en el tiempo generan un daño que afecta a todas las áreas de desarrollo de las víctimas y modela su personalidad desde y a través de la violencia.

El objetivo de las víctimas entonces pasa a ser muy simple: sobrevivir al maltrato. Las víctimas desarrollan toda una serie de estrategias para intentar comprender aquello que las supera, para poder mantener y salvar el vínculo que existía con las personas que los agreden y para no destruirse fruto de esa violencia, manteniendo algún atisbo de su identidad

individual. Aunque estas estrategias les lleven a destruirse, a aislarse de su entorno, a disociarse internamente o a desarrollar diversas patologías. El cuadro que muchas víctimas de maltrato presentan tiene su origen en estos factores. Destaquemos algunos de esos efectos que son especialmente relevantes cuando se trata de la violencia en el marco de relaciones amorosas entre adolescentes:

1. **Daños fisiológicos o somatizados:** dolores crónicos, problemas gastrointestinales, trastornos de la alimentación, trastornos del sueño, trastornos psicosomáticos, enfermedades de transmisión sexual etc. Estos daños son habituales en las víctimas de violencia psicológica durante periodos prolongados en el tiempo.
2. **Alteraciones afectivas:** falta de autoregulación afectiva con conductas de excesiva labilidad emocional, o dependencia emocional de extraños o por el contrario frialdad y dificultad para establecer intimidad. Sentimiento de culpa y vergüenza paralizante, conductas de hipervigilancia, desprecio por sí mismas y culpabilidad, depresión, ataques de ansiedad etc. Emociones como la culpa, la vergüenza, la soledad o el miedo son algo cotidiano para las víctimas de maltrato.
3. **Alteraciones cognitivas:** estados disociativos, fallos de memoria o amnesia, dificultad para la atención mantenida y la concentración, pensamientos y conductas obsesivas, retrasos severos en el lenguaje o trastornos en el lenguaje, hiperactividad o hipoactividad, etc. En muchas víctimas se producen daños neurológicos fruto del estado de activación mantenido en el tiempo propio de una situación de maltrato. Esta activación continuada provoca la segregación de sustancias hormonales —el cortisol, por ejemplo— que producen daños cerebrales, de forma que merma la capacidad de aprendizaje de la persona aunque su capacidad intelectual sea perfectamente normal.
4. **Alteraciones sociales:** aislamiento social, estigmatización, dificultad para establecer relaciones, conductas agresivas o autolesivas, etc.
5. **Síndromes y patologías:** en los casos más severos, podemos encontrar el síndrome de estrés postraumático crónico, el síndrome

de acomodación al abuso y patologías clínicas de lo más diverso en las víctimas.

Tengamos presente que estas consecuencias en el desarrollo de la víctima serán tanto o más graves en función de dos factores clave: la existencia de una red psicosocial de apoyo para la víctima y su actitud hacia ella, y la victimización secundaria que sufra la víctima por parte del sistema de protección y/o judicial en su intervención.

Cuando se diseña una intervención, bien sea enfocada a la sensibilización social, al trabajo de prevención con los y las adolescentes, o de intervención directa con las víctimas, se debe tener presente esa vivencia cotidiana de miedo en el contexto de una relación afectiva destructiva. Por eso la clave en cualquier intervención en temas de violencia va a ser el trabajo sobre el poder.

Amor y control, amor y posesión: el manejo del poder en las relaciones amorosas

La violencia conlleva daño en el desarrollo de la persona, no sólo por lo que se le hace sino por quién se lo hace. No es sólo que se les dañe, es también quién les daña. La clave de la violencia, además de la acción que se lleva a cabo, es el abuso de poder desde el que se realiza, porque para poder ser violento con otra persona el agresor tiene siempre que tener o ganarse una situación de poder respecto a la víctima.

Conviene analizar entonces con algo más de detalle el concepto del poder. Poder etimológicamente es “la capacidad para influir” en otra persona (y en uno mismo). Esa capacidad de influir, la persona la puede usar después en positivo o en negativo. Es una misma capacidad, una misma moneda de dos caras, la que otorga la posibilidad de, usándola en positivo, generar crecimiento y bienestar en el otro u otra, y usándola en negativo hacerle daño. Cuando se hace esto último, cuando se emplea el poder que se tiene sobre otra persona para hacerle daño u obtener un beneficio propio a costa de hacerle daño, es cuando se ha cruzado el límite de la violencia, sea en el contexto que sea.

Por eso es fundamental trabajar con las y los adolescentes el manejo que hacen del poder en sus relaciones afectivas, tanto del poder que otorgan a otras personas sobre ellos como del que tienen y ejercen ellos mismos sobre otras personas. Porque el abuso (mal uso) de ese poder será el origen de la violencia.

Se debe trabajar la toma de consciencia de los y las adolescentes sobre las formas en que alguien llega a ganar esa posición de poder. Existen cuatro modos de ganar una posición de poder sobre otra persona:

El **amor**. El afecto es una forma de poder. Cuando una persona le quiere, la persona adquiere la posibilidad de hacerle sentir bien o de hacerle daño. La misma relación afectiva que cuando es positiva hace crecer a las personas que la viven, les hace sentir seguras y amadas, cuando es negativa (existen vínculos afectivos dañinos para el desarrollo, como el vínculo ambivalente, el evitativo y el desorganizado, que no por ser dañinos dejan de ser vínculos afectivos) daña su desarrollo, haciéndoles sentir inseguras y dependientes.

La **autoridad**. Una posición de autoridad en cualquier contexto otorga la posibilidad de emplearla en positivo, educando, guiando, encauzando u orientando a otra persona o colectivo o usarla en negativo, humillándola, anulándola e impidiendo su desarrollo.

La **fuerza física**. Una persona con más fuerza física que otra siempre tiene una posición de poder sobre ella. Puede usar esa fuerza para proteger a la otra persona (por ejemplo, impidiendo un accidente, agarrándola si ve que se va a caer), o para dañarla físicamente, agredirla físicamente.

Las **diferencias sociales** (pensemos en diferencias de raza, sexo, etnia o grupo, características físicas, discapacidad, etc.). Una misma diferencia puede servir para enriquecer a las personas que la viven o para dañarlas. ¿Cuándo las daña? Cuando la sociedad convierte de forma estructural esa diferencia en desigualdad. De este modo, más allá de la persona en concreto, una mujer está en una situación de

desigualdad estructural respecto a un hombre en las sociedades estructuradas desde una cultura patriarcal; un niño respecto a un adulto si no se garantiza el cumplimiento pleno de los derechos de los niños en la sociedad o una persona con discapacidad respecto a una persona sin discapacidad, si no se generan condiciones de igualdad de oportunidades para ese colectivo. Porque la forma en que la sociedad maneja cada una de esas diferencias y el significado que le atribuye impide a esos colectivos tener garantizadas las condiciones para su desarrollo pleno.

Por todo ello, si se quiere abordar la violencia en las relaciones amorosas entre adolescentes, habrá que trabajarse el poder y su relación con los vínculos afectivos. Porque esta violencia se da en el contexto de una relación amorosa donde el agresor es importante para la víctima y hace uso del poder que le otorga ese cariño o vinculación afectiva de la víctima hacia él para dañarla.

Por eso es importante entender y trabajar con los y las adolescentes el amor como una forma de poder, de influencia en la vida del otro de la que podemos hacer un uso positivo o destructivo. Trabajar de forma específica la ética del cuidado en las relaciones afectivas. Porque existen vínculos afectivos destructivos o traumatizantes, que los agresores establecen con sus víctimas y que, unidos a las estrategias de persuasión coercitiva que emplean, conduce al daño en el desarrollo de la víctima.

Entre los y las jóvenes encontramos algunas falsas creencias arraigadas sobre este tema, como por ejemplo:

- “Los celos son una forma de amor”, confundiendo amor (entendiendo aquí amor como un vínculo afectivo positivo) con la necesidad de posesión.
- “La pareja puede definir los gustos, relaciones y actividades del otro”, confundiendo el amor con la necesidad de control, propia de la inseguridad de los vínculos afectivos negativos que necesitan anular la autonomía de la persona amada, para poderla sentir como dependiente y necesitada de la figura vincular. Es necesario que los y las adolescentes se pregunten por qué necesitan convertir al otro en

un objeto, controlar sus acciones, sus deseos y sus pensamientos, qué es lo que temen de la falta de control y la diferencia.

Claves educativas que hacen posible la violencia en las relaciones amorosas entre adolescentes

La educación afectivo-sexual es clave para generar una ética del cuidado en las relaciones humanas, una igualdad de género real y unas pautas de buen trato que son la prevención más eficaz del maltrato, y hacerlo desde una perspectiva de empoderamiento de niños, niñas y adolescentes, y específicamente de las niñas y adolescentes, dándoles herramientas que pueden incorporar a su vida, haciéndoles responsables de sus propios afectos y del cuidado de sus relaciones. El rol activo que niños, niñas y adolescentes pueden jugar en la prevención de la violencia en su entorno y en la promoción de la igualdad de género viene condicionado a que sean capaces de ver esa violencia, considerarla como tal. Los agentes educativos deben lograr visibilizar la violencia ante ellos, dándoles pautas de actuación claras ante la misma.

Pero además de promover la igualdad de género, se han de trabajar algunos contenidos educativos que legitiman la violencia, llegue ésta en el contexto y por el motivo que llegue. Se debe tomar consciencia sobre cómo situamos a niños, niñas y adolescentes frente a la violencia y si en cierto modo no estamos educando a niños y niñas para ser víctimas de violencia.

Veamos algunas de las claves de esta educación que hacen posible la violencia en las relaciones amorosas entre adolescentes.

1. Las visiones dicotómicas del mundo y el miedo a la diferencia

La visión del mundo que se está proporcionando a los niños, niñas y adolescentes desde la mayoría de las esferas de la sociedad (familias, escuela, medios de comunicación, grupo de iguales...) es una visión dicotómica de blancos y negros, que divide al mundo en buenos y malos y en donde no hay cabida para la duda, el temor o las visiones intermedias de las cosas. Una visión que conlleva muchas veces, además, un posicionamiento de “estás conmigo o estás contra mí”.

Estas visiones son más simples, más fáciles de transmitir y de seguir pero no se ajustan a la realidad. Las campañas de publicidad, las materias educativas, la educación en valores; a menudo los mensajes transmitidos a los niños, niñas y adolescentes se han polarizado en extremo. No hay referente público alguno que diga “no sé” o “tengo miedo” o “tengo dudas” o “quizá, pero no estoy seguro”. Las posiciones, desde las públicas e institucionales hasta las de las familias en casa, son siempre excluyentes. Parten siempre de la premisa de tener la razón y de que lo que opinan es la verdad. En vez de generar preguntas que ayuden a la gente a pensar, se dan respuestas para que sean seguidas. Algunas dicotomías inventadas y arraigadas en nuestra sociedad como visiones excluyentes que obligan a elegir serían: los buenos y los malos, los derechos y los deberes, el hombre y la mujer, los que ganan y los que pierden, los que mandan y los que obedecen...

¿Por qué esta visión dicotómica del mundo? No siempre es una visión elegida conscientemente. A menudo estas visiones persiguen crear una burbuja alrededor del niño o niña. Una burbuja que le mantenga a salvo, construida en la mayoría de los casos con la mejor de las intenciones. Se intenta mantener a los niños y niñas a salvo del dolor, el sufrimiento, las lágrimas o la pena. Se construye la burbuja en el convencimiento de que, mientras permanezcan en ella, se puede controlar las cosas que les pasan, las personas con las que se relacionan y los riesgos que corren. Son, entonces, las necesidades, miedos y deseos de las figuras parentales los que configuran el universo de sus hijas e hijos.

El problema es que esa burbuja divide al mundo en dos, “lo que está dentro contra lo que está fuera”. Lo que está dentro es lo bueno, lo elegido, lo deseable. Lo que está fuera es “lo diferente”, a menudo algo a temer.

Existe una creencia generalizada entre los y las adolescentes de confundir el amor con la simbiosis. La creencia de que una pareja funciona necesariamente mejor cuanto más parecidos son sus miembros, y cuantas más cosas comparten es fruto del miedo que provoca la diferencia y las nuevas realidades y retos que ésta implica. Esto se lleva hasta el punto de creer que las experiencias individuales no compartidas en vez de

enriquecer una pareja la pueden debilitar o poner en riesgo. Se tiende a creer que es mejor “hacerlo todo juntos” y “estar siempre juntos”, compartir esa burbuja. En el fondo, se impone el miedo a la diferencia y se generan algunas falsas creencias clave en el contexto de las relaciones amorosas entre adolescentes que serán analizadas cuando se hable en el siguiente capítulo de los mitos del amor romántico.

Esta tendencia a establecer parejas del mismo lugar de origen, nivel social, nivel económico, nivel educativo, etc., habla de una necesidad de control y de un miedo a la diferencia. De mantener esa división, esa burbuja, ese rechazo a lo diferente. Ese miedo que subyace a ese rechazo posibilita la violencia. Y a esto hay que añadir que es justo esa burbuja creada por la visión dicotómica del mundo la que puede poner en una situación de riesgo a los niños, niñas y adolescentes porque les deja sin herramientas para manejarse en el mundo tal cual es, que es diferente a cómo los padres o la escuela quisieran que fuera. La paradoja más difícil de comprender sobre la protección de los niños y niñas es que la protección verdaderamente eficaz pasa por permitir a los niños y niñas entrar en contacto con situaciones de riesgo, dejarles conocer las realidades dañinas y permitirles ejercer su libertad de forma gradual con el riesgo que ésta conlleva. Por eso, entre otras cosas, la sobreprotección es una pauta educativa dañina para el desarrollo de los niños, niñas y adolescentes. En la medida que fomentamos su consciencia sobre la existencia de riesgos, les damos la oportunidad de generar estrategias para reconocerlos y afrontarlos. Pensando en la violencia, por ejemplo, los estudios son claros: el 80% de los casos de maltrato contra niños, niñas y adolescentes ocurren en el entorno de personas conocidas y queridas en este caso por los y las adolescentes, incluidas sus propias parejas. Personas que ya están dentro de la burbuja. Personas a las que conocen y quieren.

En el marco específico de la prevención de la violencia de género, una de las dicotomías clave de nuestra sociedad es la de hombre y mujer. Los niños y las niñas incorporan la diferencia como desigualdad, y la diferencia sexual como algo excluyente. Por el hecho de ser hombre o ser mujer eres incluido en una categoría con toda una serie de atribuciones establecidas a

priori donde difícilmente cabe la mezcla, la diversidad –no sólo de identidad y orientación sexual– sino de proyectos de vida, expectativas sociales, formas de relacionarse... Les roles de género son uno de los mejores ejemplos que se pueden trabajar de visiones dicotómicas del mundo y la vida. Eres lo que te han dicho que has de ser. Pero este elemento será desarrollado más ampliamente en otros capítulos de este libro.

2. La deslegitimización de la inteligencia somatosensorial

Una de las dificultades clave en el desarrollo, especialmente en la adolescencia, es el manejo, la elaboración y la expresión de las emociones. Desde el uso de un lenguaje emocional apropiado, la adquisición de la capacidad de expresar las emociones positivas y negativas, de comprender las diferentes vivencias emocionales de un mismo hecho, comprender las emociones que se ponen en juego en cada toma de decisiones, y el respeto y el cultivo necesario para las emociones, entre otros aspectos.

Pero una parte esencial de ese desarrollo emocional es legitimar la inteligencia somatosensorial, el conocimiento vivencial que anida en el cuerpo y que es la base de la protección de la persona. Porque en las situaciones de maltrato, el miedo que siente la víctima le va a llevar a desarrollar los mecanismos disociativos que llevan a la persona a perder la capacidad de conexión emocional y el acceso a su inteligencia somatosensorial.

La inteligencia somatosensorial es la parte del conocimiento del ser humano que es vivencial y anida en el cuerpo. Este conocimiento, que no es racional sino emocional y corporal, es la base de la protección de la persona y sólo se desarrolla plenamente en un contexto de desarrollo positivo en los primeros años. Un contexto que, entre otros aspectos, se ajuste a sus ritmos, a sus necesidades, que genere regularidad, estabilidad y tranquilidad, que sea cálido y lleno de manifestaciones expresas del afecto, y que garantice la protección del bebé, de forma que éste pueda reducir su nivel de activación interna y conectar con las sensaciones corporales del bienestar, la seguridad y el cuidado. Una situación de maltrato es, por definición, una situación en la que el agresor va a destruir este contexto de desarrollo, sus ritmos, sus tiempos, su calidez para

sustituirlo por el miedo, la angustia y la imprevisibilidad. De esta forma, la víctima perderá toda capacidad de reconocer y confiar en sus propias señales corporales, en su conocimiento vivencial, que es el que le permitiría en otra situación defenderse.

Porque el equilibrio emocional se adquiere con dos elementos clave: **la** autoregulación emocional y la integración afectiva. Y la autoregulación emocional se adquiere a partir de relaciones vinculares que nos proporcionan oportunidades de equilibrio, que son capaces de ajustarse emocionalmente a nosotros y nos ayudan a identificar, nombrar y regular nuestras propias emociones. La autoregulación emocional nos permite lograr un equilibrio entre la protección y la vinculación, entre el cuidado de los demás y el autocuidado. El equilibrio emocional se logra si se tienen satisfechas las dos necesidades afectivas básicas: sentirse seguro y sentirse amado. Y la sensación de seguridad la adquirimos a través del cuerpo, que es el cauce de entrada de todo el conocimiento del niño en los primeros años. Por eso es fundamental para el agresor impedir cualquier forma de conexión de la víctima con sus propios estados internos; debe lograr que esté siempre pendiente de las reacciones, estados, necesidades y deseos del otro.

Por lo tanto, una de las claves para prevenir la violencia en las relaciones afectivas es dotar a las y los adolescentes de estrategias para reconocer las situaciones de riesgo, vengan éstas en el contexto que vengan. La protección se aprende de forma corporal, forma parte del conocimiento vivencial y corporal de la persona. El miedo es una vivencia, no es un conocimiento racional. Es algo que se siente, y que se siente en el cuerpo. Las personas tienen que aprender a emplear sus señales corporales como una herramienta de protección, a legitimarlas y seguirlas. Reconocer y legitimar sensaciones como el asco, el miedo o la ira para poder actuar en consecuencia. Cuando una persona vive una situación de riesgo o de maltrato pierde la capacidad de conexión con esas sensaciones, con ese conocimiento que le proporciona su inteligencia somatosensorial y se ve superada por vivencias emocionales que no puede manejar ni comprender, que le asustan. En ese momento se ve obligada a

desconectar emocionalmente. Ahí comienza la disociación mencionada al describir las consecuencias de la violencia.

Sin embargo, la educación hoy en día está mayoritariamente conducida a negar esas sensaciones corporales. O bien las deslegitima (“sé fuerte, no llores, no pasa nada, no es para tanto”) o bien impide vivirlas, sobreexagerando el riesgo hasta hacerles incapaces de afrontarlo (“ten cuidado, no toques, no saltes, no hagas”). Se ha priorizado la inteligencia racional sobre la emocional y la somatosensorial, privando a los niños y niñas de estrategias esenciales para su protección. De ese modo, cuando la violencia les llega, tanto más si les llega en el marco de una relación afectiva, no logran reconocer sus propias sensaciones. Se sienten confusos, se sienten culpables de sentir lo que sienten, se sienten desbordados y avergonzados. Y esto es algo común para niños y niñas.

Los vínculos afectivos idealizados

La idealización de los vínculos afectivos forma parte de la visión dicotómica del mundo. Esta visión, además, dificulta a menudo la identificación de la violencia psicológica y el desarrollo de roles de género igualitarios. Y no sólo se trata, por supuesto, de la visión de príncipes azules y princesas rosas, sino de esa idea de que la gente que les quiere nunca los va a dañar, porque si los quisieran no los dañarían. Esto implica transmitir una visión falsa de las relaciones afectivas, y dejarles sin referentes para comprender las relaciones afectivas en toda su complejidad. No todos los vínculos afectivos por el hecho de ser vínculos son positivos. Y los vínculos destructivos, no por destruir dejan de ser vínculos.

Por todo ello, es necesario trabajar dentro de este aprendizaje lo siguiente:

- **No todos los vínculos afectivos son positivos.** Existen vínculos inseguros (apegos evitativos, ambivalentes o desorganizados), vínculos que pueden en un momento ser destructivos sin dejar de ser afectos.

- **Las personas que les quieren también en un momento pueden hacerles daño** y tendrán que saber identificarlo como tal, no justificarlo ni excusarlo porque les venga de alguien amado, pero tampoco pensar que esa conducta excluye siempre el afecto. En ese sentido es imprescindible comprender que a menudo es la indiferencia, no el conflicto, el indicativo de falta de vínculo. En todas las relaciones afectivas profundas habrá conflictos. La clave para identificar el daño en una relación afectiva no es si hay o no conflictos, sino el modo en que se afrontan. No es un problema que las personas discutan sino el modo en que lo hacen. Y la indiferencia hacia el bienestar de la persona querida debe ser considerado un indicador de riesgo.
- **La violencia también puede estar dentro de ellos y ellas**, adoptando diferentes formas, pero deben ser conscientes de que todos podemos en un momento determinado tener conductas agresivas, cruzar la línea de la violencia. Por eso necesitan aprender a adquirir consciencia de su propia conducta y de las consecuencias de ésta sobre la gente que quieren, para poder evitarlo o remediar el daño producido con nuestra conducta violenta. Y, sobre todo, siendo conscientes buscarán ayuda antes de que esas conductas violentas puntuales se conviertan en maltrato. Cuando se desarrollan programas de prevención para los niños, niñas y adolescentes no se puede diseñar sus contenidos pensando en ellos sólo como posibles víctimas, sino también como posibles agresores y darles pautas para reconocer también esas conductas de agresión en ellos mismos, tanto en los chicos como en las chicas.
- **El vínculo seguro o positivo implica reciprocidad.** Es un compromiso y una responsabilidad sobre la persona amada y un compromiso de ésta hacia mí. El cuidado de quienes amamos es parte indisoluble de ese amor, cuando es un vínculo positivo. Debemos acompañar, cuidar y proteger a aquellos a quienes amamos. Y debemos exigir ese mismo cuidado y protección hacia nosotros.
- **Diferenciar el vínculo de la dependencia.** Vincularse a alguien no significa perder mi autonomía como ser humano, sino compartir una

parte de mi vida con esa persona. De hecho la dependencia es uno de los vínculos destructivos, llamado vínculo ambivalente, generada por la sobreprotección y como tal hay que afrontarla. A veces se hace daño por “querer demasiado”.

- **Las estrategias para la construcción de un vínculo afectivo positivo.** Son cuatro estrategias básicas. La primera, el afecto expreso. No se genera un vínculo positivo queriendo a otra persona sino haciéndole sentirse querida. No es suficiente con querer, hay que expresar el afecto por las palabras, lo físico o las acciones para que ese afecto le llegue a la otra persona. La segunda estrategia es generar un sentimiento de pertenencia, haciendo sentir al otro único, elegido e imprescindible tal cual es. La tercera es el tiempo y el conocimiento mutuos. Sin tiempo compartido es imposible generar un vínculo. Mantenerlo es posible, aunque difícil, pero no generarlo. Y un tiempo en el que se comparta intimidad. Y la cuarta estrategia es el compromiso y el cuidado del otro, ya mencionado previamente.

El conflicto unido a la violencia

Todos los elementos analizados previamente se concretan en una forma muy determinada de afrontar los conflictos. El miedo a la diferencia, la necesidad de idealizar los vínculos afectivos construidos, llevan a minimizar los conflictos negando su existencia o trivializarlos, quitándoles importancia.

En realidad, una educación que ayude a la autoregulación emocional y a la protección de niños y niñas de cualquier forma de violencia es aquella que contempla un vínculo como positivo cuando en el marco de esa relación afectiva:

- Se **acepta que el conflicto es inevitable** porque la diferencia se da siempre, y cuando se establece un grado de intimidad y compromiso emocional importante ese conflicto fruto de la diferencia es inevitable.
- Se **contempla ese conflicto como una oportunidad de crecimiento personal**, conocimiento del otro y fortalecimiento del vínculo.

- Se aprende a desarrollar **estrategias de afrontamiento de los conflictos eficaces** y que sirvan a ambas personas. No es más fuerte ni más positivo el vínculo donde no se dan conflictos sino el vínculo donde se saben solucionar de forma constructiva aquellos que inevitablemente van a surgir.
- **Nunca se aceptan estrategias violentas de resolución de conflictos.** La violencia psicológica no se permite, por mínima que sea, y se reconocen y acuerdan los límites de respeto a lo que es importante para el otro.

Y esta necesidad de idealizar los vínculos, de negar el conflicto en la relación amorosa y la falta de aprendizaje de estrategias de resolución de conflictos positivas va a producir una dificultad esencial en la violencia en el marco de relaciones amorosas entre adolescentes: la dificultad para visibilizar la violencia psicológica como violencia. Formas de violencia como el insulto, el grito o la humillación son más visibles, pero formas de violencia como las amenazas, el chantaje emocional, la sobreprotección, el control obsesivo... esas formas de violencia a menudo se confunden con manifestaciones de amor.

Algunos ejemplos de violencia psicológica que no se percibe como tal, serían:

- Humillar al otro o la otra en público;
- Enfrentarla y separarla de sus amistades o su familia;
- Amenazar constantemente con abandonarla;
- Hacer cosas por el otro que él o ella pueden hacer solos, impidiéndoles su desarrollo y su autonomía;
- No permitir las separaciones...

Y en este sentido es necesario poner un énfasis especial en visibilizar la sobreprotección y la dependencia como formas de violencia psicológica.

A todo lo dicho y a todo lo ya trabajado hay que añadir todas las falsas creencias específicamente vinculadas a la desigualdad de género. Pero

estos mensajes se desarrollan con mayor amplitud en otros capítulos de este libro, así que no entraremos aquí en ellos.

Para finalizar

La educación afectivo-sexual de los niños, niñas y adolescentes puede ser una de las herramientas clave en la prevención de cualquier forma de violencia, y específicamente de la violencia de género, si se enfoca del modo adecuado. Existen contenidos específicos dentro de esta educación afectivo-sexual que se deben trabajar con las y los adolescentes para hacerles conscientes, y responsables por tanto, de la violencia que viven en las relaciones afectivas. Enseñarles a identificar la violencia que sufren y/o la que ejercen en sus relaciones personales con sus iguales y la que puede llegarles desde personas de su entorno, sean compañeros o adultos.

La ausencia de estos contenidos educativos coloca a niños, niñas y adolescentes en una situación de mayor riesgo de sufrir violencia y/o ejercerla. La educación afectivo-sexual bien enfocada, no cualquiera, es un factor de protección eficaz para las y los adolescentes de sufrir violencia y de ejercerla, y específicamente en el contexto del que hablamos, para promover relaciones igualitarias y respetuosas entre hombres y mujeres, que erradiquen la violencia ejercida contra las niñas, adolescentes y mujeres por el hecho mismo de serlo. Como profesionales y/o instituciones responsables de la educación, debemos por tanto analizar los contenidos y el enfoque de los programas curriculares que se están impartiendo actualmente.

Referencias bibliográficas

- ARRUABARENA, M.I.: "Maltrato Psicológico a los Niños, Niñas y Adolescentes en la Familia: Definición y Valoración de su Gravedad", *Psychosocial Intervention*, vol. 20, n. 1, 2011, pp. 25-44, Madrid.
- BOWLBY, J.: *Apego y pérdida*, Buenos Aires, Paidós, 1998.
- GONZALO, J.L. y PÉREZ MUGA, O.: *No todo niño viene con un pan debajo del brazo*, Bilbao, Descleé de Brower, 2012.
- HORNO, P.: "Salvaguardar los derechos desde la escuela: educación afectivo-sexual para la prevención primaria del maltrato infantil", *Revista de Educación*, n. 347, 2008, pp 127-140, Madrid.
[Accesible en http://www.revistaeducacion.mec.es/re347_06.html]
- HORNO, P.: *Educando el afecto*, Barcelona, Graó, 2003.
- HORNO, P.: *Amor y violencia: la dimensión afectiva del maltrato*, Bilbao, Descleé de Brouwer, 2008.
- HORNO, P.: *Un mapa del mundo afectivo: el viaje de la violencia al buen trato*, Lleida, Boira, 2013.
- LYLES, A., COHEN, L. y BROWN, M.: *Transforming Communities to Prevent Child Sexual Abuse and Exploitation: A Primary Prevention Approach*, Oakland, Prevention Institute, 2009.
- SAVE THE CHILDREN: *Atención a niños y niñas víctimas de la violencia de género*, Madrid, Save the Children, 2006.
- SIEGEL, D.: *El cerebro del niño*, Madrid, Alba, 2011.
- WURTELE, S.: "Behavioural Approaches to Educating Young Children and their Parents about Child Sexual Abuse Prevention", *Journal of Behaviour Analysis of Offender and Victim-Treatment and Prevention*, vol. 1, n. 1, p. 52-54, 2008. [Accesible en <http://www.childwelfare.gov/preventing/programs/types/sexualabuse.cfm>]

LA PREVENCIÓN DE LAS RELACIONES ABUSIVAS Y VIOLENTAS ENTRE JÓVENES

Leticia Sánchez Moy, en nom de *TAMAIA*

Introducción

La violencia machista (VM) manifestada en las relaciones sexo-afectivas es la manifestación más catastrófica de un sistema patriarcal que interpreta, representa y convierte a las diferencias de género en desigualdades. La diferencia actúa bajo una lógica dicotómica donde la masculinidad y la feminidad se presentan como los únicos modelos posibles. Esta polarización lleva intrínseca una relación jerárquica, unas relaciones de poder donde los hombres ocupan el lugar privilegiado y las mujeres “el otro” lugar, el de subordinadas al poder masculino. Es, por ende, un problema social, y como tal, para transformarla hemos de asumir, por una parte, el compromiso político y social del conjunto de la ciudadanía” y, por otro, exigir a las instancias públicas y al Estado su responsabilidad.

Así como es necesario atender a sus víctimas, es necesario el trabajo orientado a evitar su reproducción. Esta es la tarea de la prevención, que no puede llevarse a cabo perdiendo de vista las raíces estructurales de la violencia, los factores que juegan en su reproducción y los efectos que la violencia produce en las personas y sus entornos.

La violencia machista es un fenómeno complejo y multidimensional. Desde *TAMAIA, viure sense violència*¹ apostamos por una mirada ecológica e interseccional que nos permite superar los reduccionismos de visiones que entienden que los ejes de opresión funcionan de manera independiente.

Aproximarse a la juventud implica el reto de abarcar la diversidad y amplitud que caracteriza a este sector de la población. Este reto, en relación a la cuestión que hoy aquí nos ocupa, conlleva detenerse en la socialización del género como principal factor de riesgo. Al respecto, los modelos de masculinidad y feminidad “tradicionales” se siguen

¹ *TAMAIA, viure sense violència sccl* es una entidad con más de 20 años de experiencia, pionera en el trabajo por la erradicación de la violencia machista (VM). Nace del movimiento de mujeres y como resultado de la relación entre un grupo de mujeres víctimas de violencia y de profesionales de apoyo. No realizaremos una descripción extensa de nuestra actividad; sólo presentaremos brevemente algunas de las líneas básicas en la que se estructura nuestro trabajo. Desde *TAMAIA* ofrecemos atención terapéutica especializada a mujeres que estén o se hayan encontrado en una situación de violencia machista, formamos a profesionales de diversos ámbitos, y realizamos diversas actividades preventivas con población joven, adulta e infancia.

reproduciendo y el amor romántico se nos presenta como el paradigma para el establecimiento de relaciones sexo-afectivas. Este modelo de amor sigue siendo a día de hoy el hegemónico para establecer relaciones sexo-afectivas. Que la ausencia de modelos alternativos brillen por su ausencia no es una casualidad. El heteropatriarcado ha necesitado y necesita de ciertos preceptos convertidos en sacralidades para permanecer en el tiempo. Junto a ello, la divulgación del acceso a las tecnologías y técnicas de consumo y producción audiovisual genera nuevos canales donde viejos modelos culturales se siguen reproduciendo, adaptados a nuevos protocolos de sociabilidad presentes en las redes virtuales.

Abordaremos la problemática de las relaciones abusivas entre la juventud en el contexto sexo-afectivo heterosexual. Para ello se sirve de la experiencia obtenida en talleres llevados a cabo con jóvenes y adolescentes de entre 11 y 25 años aproximadamente, residentes en Cataluña, con estatus, clase social y orientación sexual (por nombrar algunas de las categorías) diversas. La problemática de las relaciones abusivas en la pareja heterosexual tiene la especificidad que dota de sentido y se convierte en manifestación de un sistema de dominación basado en el género como constructo social, como categoría analítica que nos permite contextualizarla, comprenderla, analizarla y re-pensarla. Es el género mediado en su práctica por personas e instituciones que violenta. Es la construcción social del género el que nos brinda sus herramientas para comprender y dimensionar la violencia machista en las relaciones sexo-afectivas heterosexuales, y con ellas podremos reflexionar sobre la importancia de la prevención, en el lugar desde el que hemos de pensarla y cómo podemos transformar y deconstruir esa construcción social que nos encierra a las personas en pocas posibilidades.

Una vez delimitada la población, la problemática y el lugar desde donde articulamos el discurso, podemos afirmar que la violencia contra las mujeres o la violencia machista continua produciéndose y responde a este sistema patriarcal que sostiene y legitima las desigualdades entre masculinidades y feminidades –y en términos de condiciones materiales de existencia– entre hombres y mujeres, bajo la interpretación y significación de la diferencia en términos de desigualdad. Y no solo la interpreta, sino

que la hace realidad social. Las representaciones sociales elaboradas e integradas por el conjunto de la sociedad son experimentadas, vividas, sentidas y comprendidas bajo esta lógica. Estas desigualdades y discriminaciones tienen su máxima expresión en las relaciones sexo-afectivas. Y decimos máxima expresión, por ser en la construcción de vínculos amorosos el lugar de mayor vulnerabilidad.

Este capítulo pretende aproximarse a un modelo de prevención que tenga en cuenta la estructuralidad de la violencia. Nos acercaremos a la importancia de la prevención teniendo en cuenta cómo la juventud percibe la problemática, cuáles son los principales obstáculos en la tarea de dimensionarla. Posteriormente nos detenemos en la manera en que se socializa el género como factor de riesgo. Como conclusión ofrecemos una serie de claves para elaborar políticas de prevención eficaces a distintos niveles.

Importancia de la prevención

Sin la prevención, las herramientas e intervenciones a nuestro alcance para luchar contra la violencia machista carecerían de sentido. Conocer las raíces de esta violencia será lo que nos permita desplegar acciones preventivas reales y no meras medidas residuales. Desde nuestra entidad, apostamos por la combinación de la prevención, la formación y la atención. La actuación en estos tres ámbitos nos permite incidir en la problemática de la violencia desde una perspectiva ecológica e interseccional que no pierde de vista la estructuralidad de la violencia. La atención a mujeres en la recuperación de los efectos de la VM nos brinda una información privilegiada. Son ellas quienes nos explican la importancia de los primeros indicadores y cómo echaron en falta que alguien, en algún momento de sus vidas, les hubiera alertado del peligro de la VM².

² Queremos hacer referencia al proyecto piloto PREVENIM en primera persona. Un proyecto de prevención de la VM a través de la transmisión de las propias experiencias de las mujeres que han vivido violencia en la pareja o en la familia. Este proyecto lo llevaron a cabo el grupo de Mentoras, grupo que se configura en 1999 formado por mujeres que, una vez finalizado su proceso de recuperación, continúan vinculadas a la entidad aportando sus conocimientos y experiencia, no como víctimas sino como expertas, haciendo divulgación del impacto de la violencia.

En este sentido, a raíz de los resultados de los talleres observamos las dificultades que los y las jóvenes muestran para identificar el sexismo en la cotidianeidad. Los estereotipos de género y las creencias alrededor de la ideología patriarcal siguen siendo interiorizadas por la población juvenil. La idea de que se han producido transformaciones en los procesos de socialización es una ilusión proyectada por el *mito de la igualdad*. Éste funciona como uno de los obstáculos para la identificación del sexismo en la población joven. La falacia de la igualdad se basa en la creencia de que vivimos en una sociedad libre de discriminación y que el logro de la igualdad es algo real y efectivo. Sin intención de negar los avances en la materia, al echar un ligero pero audaz vistazo a nuestro alrededor percibiremos la sutileza con la que el patriarcado, dinámico también en su capacidad de adaptación, sigue estableciendo relaciones de poder y dominación. Sus formas no son otras, sino las mismas, más astutas y refinadas, y por tanto en algunos casos más difíciles de identificar. El contexto actual del patriarcado en el que la juventud se desenvuelve es complejo y contradictorio, razón por la cual la prevención se hace cada vez más ineludible.

El primer dato que nos alarma es el que publicó el Observatorio contra la Violencia de Género³ del Consejo General del Poder Judicial (CGPJ) el 2 de abril del presente año, donde afirmaba que en 2013 las y los menores juzgados aumentaron un 5%⁴. Por otro lado, según el *Departament d'Interior de la Generalitat de Catalunya*, en 2013 se detuvieron a 24 menores de edad por VM en la pareja. El número de denuncias interpuestas asciende a 12.938, de las cuales sólo 11.563 víctimas y denunciantes fueron atendidas, es decir, 835 de ellas no llegaron a término. Pese a todo, los datos no están desagregados por edades y no indican cuántas denuncias fueron

³ El análisis en profundidad de los datos no sólo nos advierte de la gravedad del problema, sino que también nos invita a reflexionar. No obstante, queremos advertir que los datos son un muestreo de un fenómeno investigado y no una representación fidedigna de la realidad. Parte de nuestro trabajo consiste en visibilizar la problemática y con ello nombrar a las numerosas "víctimas no contempladas" como un reto cotidiano. De la misma forma, nos parece importante resaltar que, superando los riesgos de reduccionismo, funcionan como un "choque de realidad" para la población en su conjunto.

⁴ Hernandez, J.A. y Prats, J.: "Más adolescentes procesados por violencia", *El País* 03.04.2014 http://sociedad.elpais.com/sociedad/2014/04/03/actualidad/1396525696_422384.html (consultada el 04.04.2014).

interpuestas por chicas jóvenes. Tenemos otras fuentes elaboradas por colectivos que, en la cotidianeidad de su ejercicio, pueden cuantificar el número de víctimas. En este sentido, la coordinadora de organizaciones feministas de Zaragoza afirma: “los casos entre adolescentes han crecido un 30% y en los últimos diez años han muerto en España 700 mujeres”⁵. En conclusión, nos encontramos ante un aumento de las denuncias por violencia machista entre la juventud. Pero, ¿implica un aumento de la violencia o una identificación más temprana por parte de las víctimas? ¿Responde al impacto de las políticas públicas en el ámbito de la prevención, de una mayor concienciación social fruto de la labor de sensibilización desarrollada por entidades e instituciones?

Para poder responder a estos interrogantes es necesario, por una parte, aproximarnos a los obstáculos en la identificación del sexismo y en la detección de relaciones abusivas. Éstos no sólo tienen que ver con el mito de la igualdad, también con las representaciones de la problemática de la VM en el imaginario colectivo, con la socialización del género y la del amor. Por otra parte es necesario conocer, a través de una lectura del articulado, cuál es el posicionamiento político de las instituciones del Estado en materia de prevención, qué responsabilidades podemos exigir a las instancias públicas, qué respuestas se dan a las demandas de las entidades, en qué marco se contextualizan y cuáles son las posibilidades de las acciones a desarrollar.

En este sentido, una aproximación al marco jurídico nos permitirá comprender cómo la legislación, entre otros dispositivos, también sienta las bases de las representaciones de la VM en el imaginario colectivo. La imagen que la juventud tiene del problema está parcialmente mediada por esta representación, más aún cuando gran parte de las campañas preventivas tienden a presentar sus contenidos desde la vía penalista, invitando a las víctimas a denunciar como la manera más efectiva de protegerse y salir de una relación abusiva.

⁵ Blas Gasca, P.: “La violencia de género entre adolescentes crece un 30%”, *aragondigital.es*, sociedad <http://www.aragondigital.es/noticia.asp?notid=114476> (consultada el 0212.13).

En este sentido, la Ley Orgánica 1/2004 supone un avance conceptual respecto al articulado anterior. La incorporación del concepto de género permite que el origen de la problemática se focalice en las desigualdades, pero lejos de contemplarse el género como una categoría analítica y transversal que atravesase el conjunto del texto, en él encontramos menciones a la violencia doméstica o violencia contra las mujeres como sinónimos del primero. Las medidas preventivas no están dirigidas expresamente a los hombres sino que son las mujeres las que aparecen como las responsables de poner fin a las relaciones. La des-responsabilización de los sujetos masculinos es una constante en el conjunto del texto, como muestra, entre otras cosas, de ausencia de estructuralidad del articulado. El acento en la penalidad actúa en detrimento de la necesidad de atención y prevención. (Biglia, et al., 2013: 8-10)

Las diferencias con la Ley 5/2008 son sustanciales. La elaboración de la ley catalana contó con el asesoramiento y la participación de los feminismos y organizaciones de mujeres que conocían la problemática desde diferentes vertientes. A su vez el compromiso político y la complicidad de las mujeres que tenían presencia en el gobierno permitió la elaboración de un articulado de ambicioso alcance. La utilización del concepto violencia machista permite que el conjunto del texto, siendo coherente con la manera de nombrarse, contemple la violencia estructural y de alguna forma dimensione la problemática de una manera más acertada y más acorde con la realidad. La ampliación de la manifestación de la violencia más allá de la pareja, incluyendo el ámbito familiar, comunitario y laboral o las referencias a colectivos LGTBI (art. 7) son una muestra de ello.

Las garantías y avances en el abordaje de la problemática de la ley catalana 5/2008 son fundamentales, pero no podemos olvidar que Cataluña no tiene competencias en el ámbito penal. El texto vinculante que tipifica, sanciona y penaliza la violencia sigue siendo hoy la ley integral 1/2004, razón por la cual en la protección y respuesta de la justicia a aquellas mujeres que, encontrándose en situación de violencia, busquen amparo en la vía penal se topan con los grandes déficits de este articulado.

Los tres niveles de prevención

De la misma manera que resulta importante tener en cuenta el marco legal, detenernos en los tres niveles de prevención es básico para elaborar acciones preventivas integrales, responsables y coherentes con la estructuralidad de la violencia. Tener un conocimiento de ellos y de su interrelación nos permitirá saber cuáles son los puntos fuertes, así como cuáles son las cuestiones que hemos de re-pensar.

El Protocolo Marco para una intervención coordinada contra la violencia machista define la prevención como *“el conjunt d'accions encaminades a evitar o reduir la incidència del fenomen de la violència masclista mitjançant la reducció dels factors de risc”*. Es decir, la prevención no evita la normalización de la violencia (Zabala y Migueiz, 2013); por tanto, es necesario prevenir en diferentes momentos (Santamaría, 2001): antes de que aparezca, cuando detectamos un riesgo elevado y cuando ya se ha producido.

El primero de los casos haría referencia a la prevención primaria, es decir, programas y acciones concretos que se activan cuando aún no hay indicios de la VM. Es proactiva, ya que plantea atacar las causas identificadas del problema, antes de que llegue a producirse. Los esfuerzos, por lo tanto, se dirigen tanto a transformar el entorno de riesgo como a reforzar las habilidades de las personas para afrontarlo. La cultura patriarcal y machista continúa impregnando la estructura y la organización del sistema social en que vivimos, y por tanto cualquiera puede verse afectada por la problemática de la VM. Así, la prevención primaria no puede limitarse a una orientación individual, sino que ha de dirigirse a la comunidad o a un grupo de personas. De este modo, las intervenciones han de fundamentarse en un conocimiento profundo de la problemática, así como de las relaciones de desigualdad estructural que la detonan.

Es clave fomentar prácticas preventivas que introduzcan cambios en los procesos de socialización del género antes de que éstos lleguen a interiorizarse en la subjetividad de la juventud de acuerdo a los patrones de género normativo (Roca y Masip, 2011). En el caso de incidir en etapas

donde las interiorizaciones están más arraigadas, el objetivo y la clave estarán en facilitar la deconstrucción y reconstrucción de dicha subjetividad.

En este sentido, el papel que ocupan, por una parte, las instituciones socio-educativas en el proceso de socialización de la juventud, y por otra el papel de los medios de comunicación son fundamentales. Las y los profesionales han de dotarse de una perspectiva crítica (Cobo, 2008), y los medios de comunicación de masas han de asumir la responsabilidad que tienen en la transmisión de valores no sexistas.

Por otro lado, *la prevención secundaria* se encarga de reducir la tasa de prevalencia, es decir, el número de casos de violencia machista. En este caso el objetivo recae en asegurar una identificación precoz del problema y una intervención rápida y eficaz.

Aquí es crucial el acceso a la información sobre la problemática, la deconstrucción de estereotipos y falsas creencias que reproducen y sostienen la continuidad del sexismo y el patriarcado como causantes de la violencia machista, la formación dirigida a profesionales de la educación formal e informal, la articulación de protocolos que aseguren un consenso y faciliten la coordinación entre agentes implicados, y una red de servicios que no sólo faciliten sino que aseguren el acceso de las personas a las cuestiones aquí señaladas.

¿Los programas dirigidos a la juventud promueven un conocimiento sobre las causas de la violencia? ¿Invitan a la reflexión de cómo les puede afectar? ¿Desde qué lugar estamos informando a la población juvenil? ¿Se están teniendo en consideración los estudios de género, las prácticas coeducativas y las aportaciones de los feminismos? Y respecto a los espacios relacionales que faciliten un intercambio, ¿tenemos la suficiente conciencia sobre las barreras de comunicación y prejuicios en la relación adulto/a-joven?

La realidad que nos encontramos en la práctica es que la información sobre la problemática es parcial, sesgada y reduccionista en la mayoría de los casos, y en este sentido nos preguntamos: ¿se plantea que la

prevención de las relaciones abusivas en las parejas jóvenes se constituye o se puede constituir en la prevención de otras violencias? ¿Se visibilizan modelos de familias más acordes a la realidad actual?

En gran parte de los equipamientos públicos encontramos recursos informativos donde hay modelos de familias heteropatriarcales, las familias homosexuales están invisibilizadas y donde las monoparentales están representadas de manera residual.

No hemos de obviar que la familia es la unidad básica del sistema patriarcal. Es la familia nuclear, compuesta por un padre, una madre y sus respectivos hijos/as –y cuanto más numerosa mejor–, una de las estructuras fundamentales del patriarcado: la convivencia entre hombres y mujeres en tasas de masculinidad/feminidad como únicos modelos posibles. Así, las relaciones de parentesco y la heterosexualidad obligatoria se traducen en el principal alimento, los dispositivos necesarios para dar continuidad y reproducir un sistema de dominación que encierra a la juventud, y a la sociedad en su conjunto, en muy pocas posibilidades. Los modelos de referencia paterna entran en contradicción, por una parte, con los modelos de referencia a nivel social y, por otra, con los modelos que se muestran entre el grupo de edad (como la referencia más relevante para la juventud). La no aceptación por parte del sistema de estas nuevas maneras de vincularse y crear vínculos familiares deja a la población juvenil en una situación paradójica y contradictoria, sostenida por unos mensajes que en la mayoría de los casos son incongruentes.

Reducir los efectos y las secuelas de las violencias de género es el objetivo principal que tiene la prevención terciaria. En esta línea, los esfuerzos se han de dirigir a la elaboración de programas de recuperación y rehabilitación para las personas afectadas. Es decir, este nivel de prevención comprendería el soporte y la atención individualizada y comunitaria de las personas afectadas y sus entornos.

En la práctica no nos encontramos con suficientes espacios habilitados para poder hacer este tipo de intervenciones. La configuración de éstos y la manera de entenderlos está relacionado con la dimensión y comprensión que se tiene de la problemática. En su gran mayoría no cuentan con la

infraestructura física ni humana necesarias para poder responder a la relevancia de la experiencia traumática⁶.

La mirada ecológica e interseccional es la que nos permite ver la violencia como un resultado de unas relaciones estructurales de desigualdad. La prevención llevada a cabo desde este enfoque es capaz de contemplar los diferentes dispositivos que interactúan para que ésta termine produciéndose. Las medidas penalistas no son la panacea de la erradicación de la violencia. Si bien son un marco que habría de facilitarnos la tarea de la prevención, la realidad es que no podemos olvidar que antes de la entrada en vigor de las leyes citadas las acciones preventivas ya se estaban llevando a cabo. *TAMAIA* lleva desde el año 1999 desarrollando actividades de prevención desde esta perspectiva. Son la experiencia y nuestro bagaje teórico los que nos dan cuenta de que, en la lucha por la erradicación de esta lacra social, la prevención es imprescindible.

En los siguientes epígrafes nos aproximaremos a cómo las representaciones de la VM en la pareja, y la socialización del género y del amor pueden tener un impacto en la identificación del sexismo como campo de abono para la violencia y en la detección de relaciones de abuso.

La percepción del problema. Una primera aproximación a la juventud

La Organización de Naciones Unidas sitúa la juventud en el periodo comprendido entre los 10 y 24 años. Sin embargo, la juventud, como cualquier otro sector de la población, lo es dentro de unas coordenadas socioculturales. La juventud es, por tanto, un grupo heterogéneo, y como ya alertó Margaret Mead (1928) supone la transición de la infancia a la

⁶ Si así fuera, el soporte comprendería, por ejemplo, una larga duración. Es decir, los espacios de atención para las personas afectadas por una relación de abuso no tendrían una temporalidad tan reducida, por nombrar algunos de sus déficits.

madurez que, en la sociedad occidental, puede ser vista como paso de la sumisión a la dominación. Estas aportaciones son necesarias para entender qué significa ser joven dentro de un contexto o sociedad concreta. No puede, en este sentido, reducirse a un grupo de edad, presumiendo un conjunto de rasgos que la definen. La juventud es, no obstante, la intersección de un momento clave del ciclo vital y una etapa de socialización en un contexto histórico cultural concreto.

Por otra parte, algunos autores y autoras apuntan a la utilización del término *adolescente* en lugar del de *juventud*. La expresión terminológica *adolescente* proviene del latín *adolescens*, que significa el que adolece, el que le falta algo (Aguirre Baztán, 1997: 51). La representación de la juventud desde la carencia puede llevarnos a lugares peligrosos. Entenderla así presupone la existencia de una relación jerárquica que media en la interacción entre la persona joven y la adulta. La infantilización se pone de manifiesto y no en términos únicamente de protección, sino como lectura desde la insuficiencia, desde la falta de

El concepto de juventud corresponde a una construcción social, histórica, cultural y relacional, que a través de las diferentes épocas ha adquirido significados y restricciones diferentes porque "la juventud y la vejez no están dadas, sino que se construyen socialmente en la lucha entre jóvenes y viejos". (Fandiño, 2011: 150, citando a Bourdieu, 2000)

Esta reflexión en términos conceptuales llevada a la práctica puede darnos las claves para entender la necesidad de re-pensar desde qué lugar la población adulta interactúa con la juventud, y cómo esta relación jerárquica, a veces encubierta, nos aleja de sus realidades, de sus necesidades, de sus experiencias. Una distancia que puede funcionar como un obstáculo en la puesta en práctica de acciones preventivas.

La juventud es un grupo muy heterogéneo. Sus creencias, valores, actitudes, expectativas y comportamientos difieren considerablemente. Son sus experiencias y un infinito abanico de influencias sociales lo que les convierte en una población diversa.

La definición de juventud no se debe restringir a una etapa de desarrollo físico, cognitivo o social, o a un posicionamiento histórico y cultural. Debe

poder incluir las diferentes variables, cuestiones y factores que la constituyen y la configuran, no tan sólo como una etapa de socialización sino como un periodo de construcción de subjetividad, regulación del comportamiento y desarrollo de habilidades”. (Fandiño, 2011: 161)

Por lo tanto, el término de juventud es ambiguo, y el intento de definirlo en base a rasgos fijos corre el riesgo de invisibilizar su heterogeneidad. Algunas instituciones la definen como un tramo de edad, otras como un grupo de consumidores y podríamos seguir nombrando formas de categorizar a la juventud en función de los intereses de quien define. No podemos olvidar que estas categorías no son gratuitas, sino que pueden generar desigualdades; por lo tanto, la interseccionalidad es la herramienta de análisis que nos permite entender cómo se entrecruzan los ejes de discriminación en los individuos o colectividades. En este sentido, la juventud no sólo está influenciada por la edad como marca diacrítica, sino que también están presentes la etnia, la clase social, la preferencia sexual, las habilidades físicas y cognitivas, y un largo etcétera.

Cuando hacemos referencia a la juventud en este capítulo estamos atendiendo a todas estas cuestiones, pero sobre todo a la idea de que la juventud y la adolescencia suponen un periodo de adquisición de la identidad individual y colectiva. Es un momento de construcción de la propia subjetividad. En este sentido, una de las categorías vertebradoras de ese proceso de construcción de la subjetividad, en relación a la problemática que estamos abordando, es el género.

Los roles y estereotipos continúan integrándose a través del proceso de socialización. No podemos pensar que la prevalencia de los valores sexistas son responsabilidad únicamente de estos colectivos, puesto que no son más que el reflejo de una estructura patriarcal aún vigente. Es tarea de la prevención la deconstrucción de estos valores mediante un proceso de re-aprendizaje. La responsabilidad, al igual que la problemática, es social, y por tanto la prevención se hace no solo necesaria, sino imprescindible, en el despliegue de un compromiso político y social.

La juventud no tiene las mismas herramientas que la población adulta para detectar el sexismo en la cotidianidad (Biglia, et al., 2013: 4). No nos

detendremos aquí a realizar una descripción de cómo sigue funcionando el género para oprimir a las mujeres y a todos aquellos colectivos que se salgan de la norma heteropatriarcal. Sólo decir que en los talleres vemos cómo siguen funcionando las desigualdades a través de, por ejemplo, el castigo hacia las chicas que explicitan una sexualidad activa, mientras que los chicos son premiados por el mismo comportamiento. Encontramos datos (CIS, 2010) que nos alertan sobre las discriminaciones por aspecto físico y cuestiones relacionadas con el control de la sexualidad de las mujeres: “el 56% de la población juvenil están muy o bastante de acuerdo con la idea de que los hombres tienen más deseos sexuales que las mujeres”, y que la sexualidad sea algo necesaria para el equilibrio emocional es una idea más frecuente entre los chicos (Biglia, et al., 2013: 4). Estos datos nos llevan a reflexionar sobre la persistencia del control de las mujeres a través de la negación del deseo sexual.

La gravedad del problema entre la población juvenil es alarmante. En el desarrollo de los talleres y como expertas en violencia detectamos con demasiada frecuencia casos de relaciones abusivas y los discursos que los acompañan son cada vez más complejos de abordar. Si bien estar inmersa en una relación abusiva significa estar enredada en unas complejas estrategias de dominación para cualquier mujer, en el caso de las chicas jóvenes, por sus especificidades, la complejidad es aún mayor. Sus manifestaciones están mediadas por discursos confusos que dificultan a quien la sufre entender la dinámica de la violencia y a quienes atienden abordarla de manera adecuada (Cantera, Estébanez, Vázquez, 2009: 8).

Para ahondar en la confusión de los discursos en tanto representaciones del problema es importante detenernos en la percepción de la juventud sobre la problemática, y así hacer una prevención acorde a sus realidades y prácticas cotidianas. Es necesario saber qué piensa la juventud sobre la VM porque de ello, en parte, dependerá su posicionamiento ante el problema. Las herramientas para identificar y detectar de las que dispongan las personas jóvenes no dependerán en su totalidad de este posicionamiento, pero sí facilitarán o, por el contrario, se convertirán en un obstáculo en la identificación y detección del abuso.

En los últimos años estamos experimentando un aumento en la difusión del problema social de la VM. La legislación, las medidas adoptadas y el “boom mediático” hacen que esta realidad tenga más presencia no solo en la academia, sino también en la calle e incluso en las conversaciones cotidianas (Cantera et al., 2009: 15). La información difundida a veces es parcial, residual y sin tener en cuenta la estructuralidad de la violencia. Lo que nos preocupa en este sentido es: ¿puede ser que la saturación de información sobre la problemática, sin tener en cuenta su dimensión y estructuralidad, esté produciendo el efecto contrario?, ¿podemos hablar de saturación de información o por el contrario estamos ante una sobreinformación reduccionista de la violencia machista? La visión reduccionista está muy extendida. Encontramos estudios que nos reflejan la consideración de la violencia de género como algo inevitable, sobre todo entre la población de entre 18 y 30 años (Carvajal y Vázquez, 2009). No menos preocupante es la idea de la falta de confianza por parte de las jóvenes en el poder de transformación de la educación, confianza que depositan en el endurecimiento de las penas (Biglia et al., 2013: 4). ¿Qué es lo que está fallando en el ámbito de la prevención.

Los medios de comunicación muestran mayoritariamente una simplificación del fenómeno, centrándose en el cómputo de mujeres asesinadas, tratando los casos de violencia como una cuestión privada, y –con frecuencia– poniendo en tela de juicio las declaraciones de las víctimas o incluso culpabilizándolas de las agresiones. El impacto que generan en las personas jóvenes se pone de manifiesto en la construcción de unas representaciones de la misma que no hacen más que distanciarlas/los del problema.

Respecto a las campañas contra la violencia, si bien encontramos también lo que podríamos denominar como “buenas prácticas”⁷, la realidad es que normalmente siguen transmitiendo una imagen reduccionista de la problemática y dibujan un perfil estandarizado de víctima y agresor donde la población juvenil no se reconoce.

⁷ Como la campaña “*Talla amb els mals rotllos*”, donde el contenido de la campaña difunde mensajes sobre la idea de libertad en las relaciones sexo-afectivas. (por ejemplo, el amor ha de ser libre, libre de celos, de machismo y de violencia).

Tanto campañas como medios de comunicación fortalecen la estereotipación de las víctimas de la violencia o de quienes corren el riesgo de padecerla, retratando a una mujer heterosexual, de mediana edad, con cargas familiares que la imposibilitan salir de la situación, inmersa en una relación de años y en convivencia con el agresor. Para poder entender las relaciones de abuso que se producen entre la población juvenil es necesario visibilizar, no sólo las parejas ya constituidas y en convivencia, sino la presencia de esta violencia en relaciones más o menos casuales o esporádicas y aquellas que se establecen entre población juvenil.

Gracias al contacto directo con la juventud en el marco del programa de prevención de nuestra entidad, podemos afirmar que el perfil de mujer víctima que se asocia a una determinada clase social y etnia está mucho más desmitificada respecto al resto de categorías que dibujan el “perfil de mujer maltratada”. La experiencia nos dice que la mayoría de las chicas jóvenes tienen claro, al menos en el plano discursivo, que la violencia no entiende ni de clase social ni de lugar de origen e identidad cultural. Vemos que las políticas de prevención y la residual difusión de la violencia en los medios y otros dispositivos de transmisión de información tienen cierto impacto en la juventud, pero dista mucho de ser suficiente.

Por otra parte, tienen claro que la violencia no sólo se manifiesta a través de agresiones físicas. Que el control, la violencia psicológica y la sexual (en la mayoría de los casos son capaces de nombrar estas tres tipologías) son manifestaciones de una misma cosa. Ahora bien, cuando ahondamos en la concepción de estos tres tipos de violencia encontramos la reducción de la agresión física a un golpe, de la violencia psicológica a un insulto y/o humillación y, en el plano sexual, a la violación. Este reduccionismo actúa como obstáculo en la detección del abuso que cualquier joven pueda realizar en el marco de una relación afectivo-sexual, ya sea estabilizada en el tiempo o esporádica. Sus concepciones se basan sólo en lo más explícito quedando lo sutil invisible, innombrable e inexistente. Y es que una de las cuestiones básicas en prevención es que puedan detectar estos primeros indicios sutiles que dan lugar a la instauración de la violencia en la relación sexo-afectiva.

Teniendo en cuenta sus percepciones podremos acercarnos a la juventud y así encontrar la manera de conocer sus experiencias para poder abordar la problemática. En esta tarea no podemos dejar de tener presente la normalización de la violencia en nuestra cotidianeidad. En relación a lo antes expuesto, hoy la violencia está presente de manera mucho más explícita. Una forma de conocer esta realidad es echando un vistazo al cine o a la televisión que mayoritariamente consume la población juvenil. Los recursos audiovisuales son una herramienta con gran potencial a la hora de trabajar determinados contenidos con la juventud. *A tres metros sobre el cielo* (González Molina, 2010), un largometraje con un gran índice de audiencia, nos da cuenta de cómo la violencia explícita puede ser interiorizada por las personas jóvenes. Cuando hemos hecho uso de este recurso en actividades formativas o de prevención no han sido pocas las ocasiones en las que, no solo la juventud sino también la población adulta, nos ha explicado la incapacidad de detectar la violencia en el largometraje. En él la violencia es sumamente explícita. Una historia de amor imposible en la que una joven delicada queda envuelta en los brazos de un chico con serios problemas para gestionar su agresividad. Dos modelos, el de la masculinidad y la feminidad tradicional, complementarios y facilitadores de las relaciones abusivas.

Esta normalización de la violencia también está relacionada con la interiorización del sexismo en la cotidianeidad, cuestión que apuntamos al inicio de este epígrafe, y es que lejos de ser cuestiones que podamos dimensionar de manera separada, la comprensión de estos fenómenos no es posible si no establecemos relaciones en el análisis.

Por último, es necesario señalar cómo la falacia de la igualdad, o lo que anteriormente hemos denominado como “mito de la igualdad”, supone otro de los obstáculos en la identificación y detección del abuso en la juventud. La idea de que ya todo está conseguido, que vivimos en una sociedad donde hombres y mujeres no sólo somos iguales sino que tenemos las mismas posibilidades, funciona como una especie de “campo de cultivo” donde las desigualdades de género se difuminan. El discurso de la igualdad pone en riesgo a las jóvenes ya que invisibiliza la dificultad de

negociación en el marco de unas relaciones de poder donde además dar por supuesto la inexistencia de las desigualdades de género hacen que ellas no tengan que plantearse qué elementos de la socialización machista están funcionando en la interacción. Una joven tenderá a ofrecer su cuidado sin plantearse que quizás estas cuestiones tienen que ver con mandatos de género, y él la protegerá sin mostrar su vulnerabilidad porque será fiel a su masculinidad hegemónica. El no plantear la reproducción de los roles de género como uno de los elementos que generan desigualdad hace que se reproduzcan diferencias de poder entre ambos pero desde un lugar que parece que es fruto de una elección personal.

Con todo, las acciones preventivas que se derivan de una consideración reduccionista de la VM son igualmente simplistas, y con ello ineficaces. De la misma forma que la violencia machista no se dimensiona teniendo en cuenta la estructuralidad de la violencia, ¿acaso las políticas de prevención abordan la violencia desde una lógica distinta, o por el contrario la ineficacia de la que nos habla la juventud está directamente relacionada con este gran déficit?

Prestarle atención a estas representaciones, conocer la percepción de la juventud y desmitificar las falsas creencias que tienen las personas jóvenes, se nos presenta como la básica y fundamental tarea de la prevención. Es necesario exigir responsabilidad a aquellos espacios que de manera gratuita construyen imaginarios sin asumir responsabilidad, como es el caso, no en pocas ocasiones, de los medios de comunicación. Hemos de denunciar publicidades violentas o tratamientos de la violencia que reproducen la simplificación del fenómeno a una cuestión privada, porque dimensionar la problemática y asumir la responsabilidad significa visibilizarla como una cuestión pública. Esta también es tarea de la prevención. También lo es acercarnos a la población juvenil diversa, heterogénea, y ocuparse de la desmitificación por ser éste el principal medio que sostiene el mantenimiento de unos estereotipos y prejuicios que invisibiliza la gravedad del fenómeno y reproduce la desidentificación de la juventud con la problemática de las violencias de género.

La socialización del género como factor de riesgo de relaciones abusivas: un análisis diferencial de género

En la tarea de la prevención de las relaciones abusivas hemos de prestar especial atención a los procesos a través de los cuales la juventud, al igual que la población en general, adquiere y aprende qué es el amor y cuáles son los modelos deseados y deseables a la hora de construir un vínculo afectivo sexual con otra persona. En este capítulo nos detendremos en dos de los factores de riesgo que facilitan las relaciones abusivas: la socialización de género y la socialización del amor.

La VM en la pareja es el resultado, y a la vez la manifestación más catastrófica, de unas desigualdades de género estructurales. Si revisamos el efecto que la socialización de género y la socialización del amor tiene para chicas y chicos podremos ver cómo los roles asimétricos asignados a cada género en el seno de una relación afectiva no solo son diferentes, sino que esta diferenciación implica el refuerzo de una posición subordinada de las chicas frente a los chicos (Sánchez Ruiz, R., 2011) y por tanto pueden convertirse en factor de riesgo.

En la experiencia impartiendo talleres⁸ a chicas y chicos, observamos los efectos diferenciales. Si bien la idea de amor en el plano discursivo puede asemejarse, cuando pasamos a la práctica a través de actividades vivenciales⁹ la vulnerabilidad de las chicas se pone de manifiesto, y es que la socialización afectivo-sexual en el amor ha calado y sigue calando de manera discriminatoria para las jóvenes.

A través del proceso de socialización adquirimos actitudes, valores y roles de género que forman parte de un modelo social de relaciones humanas basado en una subordinación de lo femenino a lo masculino.

Es cierto que las jóvenes, a lo largo de su experiencia vital, pueden encontrar modelos de relación más paritarios, más equitativos y más

⁸ Aquí hacemos referencia a los diferentes talleres que realizamos, siendo los más frecuentes "Prevenir las relaciones abusivas en la pareja joven" y "El amor romántico como factor de riesgo".

⁹ Dinámicas en las que las representaciones de estos ideales aterrizan en sus experiencias personales.

cooperativos en sus entornos más inmediatos y modelos de masculinidad y feminidad más alejados de la lógica heteropatriarcal. Pero en cualquier caso el peso de la estructura social impregna nuestro inconsciente colectivo (Fina Sanz, 2004: 2) y nos recuerda constantemente los mandatos de género como uno de los dispositivos fundamentales en el propio sostenimiento del sistema heteropatriarcal y capitalista.

Los mandatos de género son la traducción en la práctica, a través de los roles y los estereotipos, del cumplimiento de lo que el orden simbólico dibuja como lo que debe ser, y lo que se espera de los hombres y de las mujeres.

Los principales responsables en la socialización de los modelos de género los encontramos en la familia, el grupo de iguales¹⁰, y los medios de comunicación de masas (MCM). La acción de estos dos últimos no puede ser separada del uso que se hace actualmente de las TIC (tecnologías de la información y comunicación) y el despliegue de mundos virtuales¹¹. En este capítulo nos centraremos en los MCM como uno de los agentes socializadores que actualmente adquiere mucho peso para la juventud. Pensemos por ejemplo, por un instante, en la cantidad de tiempo que una persona joven pasa delante de la televisión, el ordenador o el teléfono móvil.

Los MCM tienen una gran repercusión social. Con ellos interactuamos asiduamente y de una forma acumulativa y casi automática. De su efecto y en particular de la televisión, se ha resaltado el peligro que entraña su enorme potencial por su capacidad de seducción y su fácil accesibilidad. Los mensajes visuales y sonoros se dirigen de manera básicamente unidireccional mediante un lenguaje en el que se entremezclan la información con la propaganda y la educación con el entretenimiento. Por la misma razón, estos medios presentan un enorme potencial para incidir en la dirección contraria, es decir, en la difusión de valores educativos no sexistas. Para la tarea de la prevención, detenernos en el impacto y el

¹⁰ Queríamos matizar que cuando hablamos de “grupos de iguales” no estamos invisibilizando la diversidad.

¹¹ No entraremos en el impacto del mundo virtual para la población juvenil, ya que hay un capítulo dedicado exclusivamente a ello.

efecto que tienen en la población juvenil es fundamental, cuestión que hemos abordado en el epígrafe sobre la percepción del problema. Ahora es cuestión de que hagamos lo mismo respecto a los modelos de feminidad y masculinidad que transmiten y respecto a la representaciones de las relaciones afectivo-sexuales, que a menudo aparecen estereotipadas (Gil Calvo, 2000)¹².

El poder de los medios de comunicación en los procesos de socialización del género y del amor es clave, especialmente en la socialización secundaria donde mayoritariamente se transmiten valores, normas sociales y formas de comportamientos normativos de manera casi automática y de forma casi imperceptible. En esta transmisión se construyen realidades y referentes. Estos constructos son especialmente relevantes en la adolescencia y en la juventud, ya que se trata de una etapa vital en la que comienza a forjarse la identidad, y concretamente la identidad de género. Así, los referentes o modelos de “ser y estar” que aparecen en los medios se nos presentan como una tarea fundamental para diseñar, planificar y poner en prácticas acciones preventivas. Como ya apuntamos anteriormente, es necesario conocer a la población juvenil y acercarnos a sus realidades y contextos más inmediatos; de lo contrario, podremos plantearnos acciones preventivas poco eficaces.

En el trascurso de los talleres, el peso que los MCM ejercen a la hora de normalizar comportamientos sociales se hace patente cuando observamos que sus contenidos son la principal fuente de ejemplos de situaciones cotidianas para la población juvenil.

Por otra parte, los procesos de interiorización de los modelos de masculinidad y feminidad mayoritarios no favorecen la liberación individual ni obstaculizan las relaciones abusivas. A día de hoy, los mecanismos

¹² Gil Calvo hace un análisis cultural de la imagen femenina en el entramado mediático (2000), establece una tipología, elevando a la máxima expresión cada uno de los principales atributos, formando tres arquetipos personificados en tres diosas de la mitología griega: Afrodita representa una imagen carnal o fetichista que se corresponde con el arquetipo de la “puta”; Hera se identifica con una imagen clásica o convencional encarnada por la “madre”; y por último Palas simboliza una imagen juvenil o andrógina, característica de “la Virgen”.

culturales de control social informal siguen dando continuidad a la subordinación femenina y frenando una igualdad real en la sociedad. Entre estos mecanismos las representaciones culturales de la feminidad desempeñaron un papel crucial. Tuvieron un enorme impacto en la condición femenina al generar un imaginario colectivo que transmitía creencias negativas con respecto a las mujeres, dificultando de este modo el pleno desarrollo de su potencial e igualdad, a pesar de las reformas introducidas en su condición legal. Estas representaciones culturales son dinámicas y se reelaboran a escala de imágenes, modelos, creencias y valores, en cada contexto y tiempo. (Nash, 2007: 32)

Es relevante detenernos en el modelo de mujer moderna que comienza a forjarse en la década de los sesenta. Este nuevo discurso exige a las mujeres que lo sean todo: que trabajen, porque los nuevos tiempos así lo exigen, pero que sigan siendo el ángel del hogar; que se cultiven para poder ser la compañera del marido y una mejor educadora de los hijos, pero que no dejen de ser buenas cocineras. Se trata de una mujer formalmente modernizada pero anclada en el cultivo de las cualidades tradicionales. Lo que empiezan a hacer las revistas femeninas españolas en esa época es sumar al antiguo papel de esposa y madre, el nuevo de mujer cultivada, implicada socialmente en la realidad que le ha tocado vivir y que en cualquier momento puede trabajar fuera de casa. (Muñoz Ruiz, 2006)

Rigo (2006)¹³ constata cómo la identidad femenina se construye a partir de la corporalidad. Desde la perspectiva de la antropología feminista se subraya que los ideales vinculados con la feminidad que dominan en el imaginario social podrían explicar el porqué del malestar de las mujeres y las agresiones a sus propios cuerpos. Unas agresiones legitimadas e incluso inducidas por los medios de comunicación que no deja de ser el reflejo de una sociedad de consumo donde las mujeres somos representadas como otro producto más a consumir por los hombres. A partir de ahí, la búsqueda permanente del reconocimiento social pasa

¹³ La autora lleva a cabo un estudio sobre la identidad femenina a través de realizar numerosas entrevistas a mujeres con trastorno de alimentación.

mayoritariamente por adecuarse a un modelo belleza, juventud y delgadez que supone una forma más de violencia contra las mujeres. Con ello el cuerpo se convierte en el eje vertebrador del proyecto identitario de las mujeres. Como señaló Bourdieu:

La probabilidad de sentirse incómodo en el cuerpo de uno (...) es tanto más fuerte en la medida que es mayor la desproporción entre el cuerpo socialmente exigido y la relación práctica con el cuerpo que imponen las miradas y las reacciones de los demás. (Bourdieu, P., 1986: 85)

De este modo, autorreconocerse como persona pasa por el reconocimiento externo, siendo el cuerpo el vehículo de esta identificación.

La abundante producción de representaciones del cuerpo femenino evidencia la importancia del mismo como lugar de construcción social. Los discursos sobre el cuerpo son un medio de ordenación y control para asumir ciertas normas culturales o invalidar otras. En este sentido, en las representaciones femeninas encontramos una clara distinción a la hora de presentar a mujeres que se adaptan al modelo normativo de feminidad, y que gozan por tanto de la valoración social, y aquellas otras que reflejan claramente convenciones sociales discriminatorias y prejuicios en torno a la feminidad.

Esta sobrerrepresentación de los cuerpos femeninos a lo largo de la historia no es sino el reflejo de una lectura de la mujer como cuerpo, lo que ha justificado discursos que han ido definiendo a la feminidad como pasional, irracional, sentimental e intuitiva. Lo femenino, por esta vinculación casi exclusiva con lo corporal, ha quedado así situado en el lado de la naturaleza, sirviendo de argumento para quienes abogaban por defender el “destino biológico” de las mujeres (ser madres y esposas). Por el contrario los varones, rara vez definidos como cuerpos, han quedado situados en el lado de la razón y la cultura. Estos discursos socioculturales que se apoyan en el cuerpo, y que han servido para ir definiendo distintos modelos normativos de feminidad (y masculinidad), nos muestran toda la carga cultural que atraviesa lo corporal, y que hace difícil la alusión a una naturaleza “femenina” biológicamente pura y exenta de estas construcciones sociales. La prevalencia además de los rasgos “sexuales” a

la hora de definir los cuerpos femeninos oculta toda una diversidad corporal que está atravesada por otros rasgos como la etnia o la edad, lo que ha provocado la invisibilización de otros modelos alternativos de feminidad frente a los producidos por los discursos normativos. En los talleres observamos una tendencia muy marcada entre las chicas jóvenes respecto a la interiorización de la objetivación sexual. Ésta aumenta exponencialmente con el uso de las redes sociales, que fomentan el juicio sobre la belleza y el cuerpo de las chicas y mujeres. Un ejemplo son los vídeos creados por chicas jóvenes donde se presentan y piden a la gente que opine sobre su belleza o fealdad, en una búsqueda de reconocimiento social acorde al modelo difundido por los MCM.

Si nos detenemos en la representación de la masculinidad encontramos por ejemplo en el cine un retrato de un hombre que no se muestra machista en su comportamiento cotidiano, aunque puede preservar ciertas actitudes sexistas: un hombre no excesivamente paternalista a pesar de sus cualidades como protector que puede ser y es infantil en su relación con las mujeres pero macho en lo que respecta al espacio público y puede llegar a adoptar comportamientos inflexibles y violentos. ¿Comporta algún riesgo este modelo de masculinidad?

Esta supuesta calidad protectora que se supone que deben tener los hombres en esta sociedad al relacionarse con las mujeres, la vemos de forma continua, y preocupante, en los talleres. La mayoría de chicos y chicas ven como deseable y fundamental la preocupación de ellos hacia ellas, e incluso como un requisito indispensable en una relación. Esto se manifiesta en forma de control, más o menos encubierto, o no identificado como tal entre la población joven, concretándose en querer saber dónde está la chica en cada momento, querer acompañarla a su casa y a veces permite justificar actitudes coercitivas (no salir sin su compañía, por ejemplo). De forma subyacente, pues, observamos como se sigue infantilizando a las chicas y dudando de su capacidad de autoprotegerse, fomentando actitudes dependientes para con ellas.

Si bien es cierto que no todos los varones siguen conscientemente el modelo de masculinidad hegemónica (MMH), en nuestra cultura occidental

el modelo impregna todos los ámbitos de socialización en los que ellos construyen su corporalidad y subjetividad. Es difícil mantenerse aislado de sus efectos. Lo mismo ocurre con las mujeres y los modelos de feminidad.

Los varones están socializados para ser activos, tener el control, estar a la defensiva, ser fuertes, aguantar el dolor de la lucha por la vida, valerse por sí mismos, usar el cuerpo como herramienta, no pedir ayuda, preocuparse por el hacer y no por el sentir con déficit de empatía, pensar a las mujeres como personas a su disposición.

En el caso concreto de la juventud encontramos además como las conductas de riesgo aumentan en relación al acercamiento al modelo de masculinidad hegemónica. En el desarrollo de los talleres podemos percibir el malestar que genera, por ejemplo, “la presión en las relaciones sexuales” ó “demostrar su *hombria* como sinónimo de valentía en el cumplimiento de su habilidad protectora naturalizada (es decir, por ejemplo, teniendo siempre que acompañar a la chicas por la noche a casa y no mostrar el miedo) y cómo la falta de habilidades emocionales, la dificultad para gestionarse las emociones, suelen desembocar en una explosión de violencia o bien ambiental, o bien para con ellos o para con terceras personas¹⁴. La agresividad es premiada, mientras que la delicadeza, el llanto o el sufrimiento (considerados del orden de lo femenino) por nombrar algunas, son penalizadas. Los jóvenes encuentran en estos MMH un espacio muy rígido de comportamientos y actitudes que se convierten en verdaderos factores de riesgo, no sólo respecto a ellos mismos sino, sobre todo, para terceras personas.

¿Y cuál es el riesgo para las chicas, además de ese modelo de feminidad en el que socialmente han de enmarcarse para ser aceptadas, deseadas y deseables?

En la experiencia del contacto directo con la población juvenil vemos cómo los principales factores de riesgo para las jóvenes están

¹⁴ En este sentido hacemos de nuevo referencia al largometraje de *A tres metros sobre el cielo*, por ser ejemplificador de las conductas de riesgo. El protagonista enfrenta la realidad de su experiencia cogiendo la moto y transitando a una velocidad extrema las calles de la ciudad.

estrechamente relacionados con el modelo de amor romántico, un concepto fundamental en el imaginario colectivo de occidente y que afecta de manera diferente a chicos y chicas.

És la idea d'amor que està inserit simbòlicament a la nostra societat la que fa que l'altre sigui una extensió del "jo", que no li deixem tenir una vida pròpia i que la nostra idea d'amor perfecte i ideal passi per la simbiosi amb l'altre. L'amor i el desig són conceptes fonamentals en l'imaginari occidental. La seva representació està disseminada en diferents discursos i produccions culturals, que marquen les formes, els rituals, les actituds, etc., això els caracteritza i els fa recognoscibles.(...) El mite de l'amor romàntic és una manera d'entendre les relacions, entrelaçades en el terreny social i en el pla simbòlic dels mites, la literatura, els contes interioritzats a la infantesa. (Caro Blanco, 2006: 10)

Este modelo de amor es entendido en términos de diferenciación de los roles de género y la idea de posesión del otro/a. La construcción de un amor idealizado donde no se contempla a la persona tal y como es, sino la imagen que se desea tener de ella. El amor se nos presenta como la experiencia más satisfactoria. Es decir, la jerarquía implícita en el concepto de amor ubica al amor dentro de la pareja en el lugar más alto de entre todas las relaciones afectivas, algo que está directamente relacionado con la idea de exclusividad. Además de estas características encontramos otras como la idea de perdurabilidad, estabilidad y predestinación. Éstas nos llevan a la vinculación del amor al matrimonio, entendiéndose este último como el espacio por excelencia donde conseguir la estabilidad y perdurabilidad. Si bien el matrimonio no está muy presente en el discurso de las y los jóvenes a priori sí aparece, al menos el de convivencia para toda la vida, en su imaginario como un modelo incuestionable que reproduce roles tradicionales. Así, en la cultura del amor romántico, la idea de necesidad de vincularse afectiva y sexualmente a otra persona se nos presenta como uno de los pilares fundamentales en los proyectos vitales. Tener una pareja supone plenitud y felicidad.

El amor romántico se configura en torno a un sistema de creencias con una gran carga emotiva que acostumbra a contribuir al mantenimiento de la

ideología dominante. Entre sus principales mitos encontramos el de la “media naranja” (complementariedad, plenitud y predestinación), que lleva implícita la idea de carencia de sí mismo/a. Una autopercepción de estar incompletas nos lleva a la idea de dependencia. La idea de exclusividad y dependencia pueden ser funcionales a una relación de abuso. La dependencia puede desembocar en situaciones de aislamiento que supongan un obstáculo para salir de una relación abusiva. La “omnipotencia del amor” (el amor todo lo puede) está muy relacionada con esta primera idea. Si el amor todo lo puede, no habrá nada que lo destruya.

Entre los ejemplos que la propia juventud nos ofrece en los talleres desarrollados por la entidad encontramos algunas vivencias que se repiten. Experiencias en la vivencia del amor que tienen que ver con esa omnipotencia y la idea de posesión (“me quiere tanto que sólo me quiere para él/ella”¹⁵).

En muchos casos, esta afirmación deja a la juventud desubicada. Encuentran dificultades para identificar si con ella hacemos referencia a un posible abuso o todo lo contrario.

El control que acostumbran a manifestarse en las relaciones entre jóvenes, también les resulta difícil de identificar. “Me ha regalado un móvil para que siempre estemos en contacto”¹⁶. se interpreta como un detalle y muestra de afecto, más que como una estrategia que puede desembocar en abuso. Este adverbio de tiempo “siempre” pasa desapercibido a través de una negación del control que se ejerce en el seno de la pareja.

La negación de esta violencia, como mecanismo psicológico de defensa, es el principal argumento utilizado por las chicas para desmentir y restarle importancia, por un lado, y para justificar y legitimar, por otro, la gravedad de las conductas de violencia psicológica que sufren. (Cantera et al, 2008: 50)

¹⁵ Esta es una de las afirmaciones con las que trabajamos en los talleres con el alumnado, habilitando un espacio de reflexión conjunta que les permita trabajar la identificación del abuso sutil.

¹⁶ *Ibid.*

Una cuestión a destacar aquí es la elaboración del concepto de intimidad cuando ésta hace referencia a la relación afectivo-sexual. Está muy presente entre las y los jóvenes la idea de que “en una relación no tienen que existir secretos”, lo cual justifica el control hacia la otra persona, por ejemplo, teniendo las contraseñas de las redes sociales, mirando el móvil de la pareja, etcétera. El concepto de intimidad se diluye si se circunscribe al ámbito de la pareja ya que en cambio tienen muy claro que si alguien de su entorno, incluso personas con las que tienen mucha confianza, o familiares, se atrevieran a entrar en su correo electrónico, su Facebook o su teléfono móvil, no lo permitirían. En cambio, su pareja tendrá todo el permiso a husmear entre sus conversaciones con otras personas, por poner un ejemplo.

Estas dinámicas entre las parejas jóvenes son no sólo frecuentes, sino muy comunes. Podemos detenernos un instante a pensar el riesgo que suponen este tipo de prácticas y así entender cómo terminan produciéndose casos de *ciberbullying* en contextos escolares. Utilizar el chantaje emocional para conseguir una foto y hacer un uso indebido como puede ser colgarla en la red puede tener unas consecuencias catastróficas¹⁷.

Charo Altable (1998) nos presenta un estudio realizado con adolescentes donde han de inventar una historia de amor. Se observa cómo las chicas les conceden mucha importancia a la experiencia del amor y sus relatos están adornados con todo detalle. Los chicos, en cambio, dividen sus historias en aventuras, fantasías amorosas y fantasías eróticas.

En este estudio la autora destaca cómo aprendemos un guión de cómo comportarnos y qué esperar en las relaciones sexo-afectivas. Un guión que tiene entre sus máximos referentes a las representaciones de los medios de comunicación, los anuncios publicitarios, las revistas, las canciones, las series de televisión y las películas, etc.

¹⁷ En este sentido podemos recordar el dramático caso de Ammanda Todd.

El modelo de amor romántico no tiene un mismo mensaje para chicos que para chicas. Ellos son presentados dentro de este ideal como sujetos activos, ellas como objetos de conquista. Esta dicotomía genera desigualdades.

El amor de las mujeres a los hombres como debe ser, implica su apoyo incondicional e incrementa posibilidades de dominio personal y directo, así como genérico, de los hombres sobre las mujeres. Los hombres son el sujeto del amor y de la sexualidad, de ahí su centralidad y jerarquía. Las mujeres son el objeto del amor de los hombres (...). Los hombres son amados casi siempre, las mujeres desean ser amadas y aman. (Lagarde, M, 2008: 2)

En la socialización del género y del amor los mandatos de género y el ideal de amor romántico se normativizan, es decir, adquieren el rango de norma y son interiorizados como únicos modelos de referencia en los que identificarse y reconocerse. La aceptación y la manera como nos relacionamos en el plano sexo-afectivo están, en gran parte, mediadas por esta lógica. En ella encontramos un conjunto de restricciones y reclamos para las mujeres y una permisividad para los hombres. Estas restricciones impuestas a las mujeres tienen que ver con la libertad, el placer, el deseo o la rabia, y a la vez se nos reclaman mandatos que pasan por el cuidado, la bondad, la subordinación, etc.

Marcela Lagarde (2008) lo define como “colonización amorosa de las mujeres”, que consiste en haber creado en las mujeres la creencia de que la realización personal pasa necesariamente por ligarse a otro, la pareja, y no por una misma. Es decir, quien queda en el centro de la vida de las jóvenes, en este modelo de amor, es ese “otro”, desplazando la experiencia subjetiva de su individualidad.

Las mujeres contemporáneas viven en una escisión vital entre la tradición y la modernidad: por una parte aprenden a ser generosas, donde el interés gira alrededor del descubrimiento de las necesidades de los otros y otras, creyendo que en la medida que les atiendan tendrán garantizado el amor, y por otra, se las convoca a realizarse plenamente en libertad en una sociedad moderna.

En el caso de los chicos, la permisividad de la norma se relaciona con las posibilidades de la acción, la expresión de la sexualidad, del deseo de la agresividad y la violencia, del dominio sobre las otras.

Álvaro Ponce nos habla de tres violencias masculinas: Violencia contra las mujeres, violencia contra otros hombres y violencia contra sí mismos. Las ventajas que de ello se despliega hacen que dejar este lugar sea visto como un riesgo. Es decir, las restricciones y la presión de la normatividad de género para los chicos están básicamente relacionadas con el mundo de las emociones y el cuidado de si mismos y del resto. (Ponce, A., 2013: 42)

En las actividades de prevención que desarrollamos, observamos esta distinción de género claramente diferenciada. Los insultos, las burlas y las risas como resistencias alimentadas en la presión de grupo, ponen en evidencia la no permisividad o la prohibición de los chicos a mostrar sus emociones. En el momento en el que conectan con la experiencia de la prohibición sus rostros se paralizan. Pareciera que pocas veces antes alguien les hubiera verbalizado que ellos “también pueden llorar”. El coste emocional de esta masculinidad tradicional es muy alto, y el mecanismo de defensa que frecuentemente se les activa pasa por la ridiculización, el menosprecio, la estigmatización y/o penalización de que cualquier expresión emocional tiene que ver con algo del orden de lo femenino.

En este sentido, podemos entender cómo la feminidad tradicional, en tanto que subordina a las mujeres, y el ideal de amor romántico, las coloca en un lugar de riesgo de padecer una relación de abuso en el ámbito de las relaciones sexo-afectivas. Y con respecto a los chicos, la masculinidad hegemónica les ofrece la posibilidad de ejercer el abuso, y muchas limitaciones para identificar y gestionar sus emociones.

Hemos podido ver cómo la socialización de género y la socialización del amor suponen dos factores de riesgo fundamentales en las relaciones sexo-afectivas entre jóvenes. Pero, ¿qué lugar le damos a los vínculos que se establecen entre la población juvenil?

Algunas autoras afirman que no le concedemos importancia a los vínculos afectivos entre jóvenes, pensamos que tienen poca

trascendencia, que “en esta edad los sentimientos no son serios, ni profundos; que las relaciones en esa etapa de la vida son un juego y que sus dificultades y problemas son exageraciones propias de la edad que se pasarán en poco tiempo” (Meras Liebre, 2003, Cantera et al, 2008: 15), una cuestión que está estrechamente relacionada con la relación jerárquica entre población adulta/población joven. La falta de importancia supone no concederle la credibilidad a sus sentimientos y experiencias. Ante esto, difícilmente podremos comprender cómo una joven puede verse inmersa en una relación abusiva, ni mucho menos cómo funciona la dinámica del abuso en su experiencia ni qué efecto tiene sobre su vida, su autoestima y su autopercepción.

Serán entonces el conjunto de creencia alrededor de la violencia machista, los modelos de feminidad y el ideal de amor romántico los mecanismos que se activen para comprender por qué se da una relación abusiva. Quién tiene la responsabilidad, cómo han de hacer para salir de la situación. Es en este momento donde se nos activan todos los mitos.

En la experiencia en los talleres observamos cómo la percepción de la violencia, y con ello la representación en el imaginario colectivo, funciona mayoritariamente responsabilizándolas a ellas de lo que les ocurre y desresponsabilizándoles a ellos.

Exactamente de la misma manera que funciona una relación abusiva, donde la víctima se siente culpable de su situación y el agresor, en el ejercicio de su poder, cree tener la razón y elabora toda una serie de estrategias que lo desresponsabilizan de lo que está sucediendo.

La idea de que “las chicas que sufren violencia no quieren recibir ayuda alguna o se dejan ayudar”, “no dicen la verdad”, “provocan la violencia y buscan el momento de la reconciliación”, “son dependientes” o “se pasan por víctimas para recibir algún beneficio” son las creencias que de manera frecuentes se repiten y a partir de las cuales se articula todo un discurso culpabilizado hacia las víctimas.

Si nos detenemos ahora en cuáles son las creencias alrededor de los hombres agresores encontramos justo lo contrario: los chicos que ejercen

violencia “pierden el control con facilidad. Son impulsivos”, “son consumidores de algún tóxico, incluido el alcohol”, “tienen un problema de salud mental”, “han tenido una infancia difícil” y “no saben comunicarse de otra manera”.

Observamos la tendencia de hacer a las mujeres responsables de todo y es que, tanto el modelo de feminidad como el ideal de amor romántico se encuentran y le dan sentido a esta manifestación en la práctica. Una estrategia del sistema heteropatriarcal a través de invisibilizar la problemática y de simplificar el fenómeno de las relaciones abusivas delegando la responsabilidad en las mujeres, en lugar de asumir la violencia como un problema social.

Si las mujeres conseguimos alcanzar la condición de inocentes, ésta estará ligada a la infantilización y, por consiguiente, a la necesidad de protección permanente que nos ubica igualmente en un lugar de vulnerabilidad, pasividad y sumisión.

En cambio, en el caso de ellos, los mitos que articulan el discurso de su representación en el imaginario colectivo pasan por factores que externalizan el problema y que los desresponsabilizan. La patologización de los agresores es un tema recurrente y está totalmente relacionada con la naturalización del uso de la violencia como muestra de su masculinidad y fidelidad a los roles de género. Es común en los talleres, al preguntar cómo creen que son los agresores, que contesten que están locos o creen que tienen un problema de alcoholismo, así como tópicos como que “los hombres que maltratan no son hombres”, cuestiones que dificultan la identificación de las relaciones abusivas.

Las cuestiones que estamos ahora apuntando están directamente relacionadas con el mito de la igualdad, con el sincretismo de género en el que vivimos las mujeres, con los procesos de socialización y las representaciones de la violencia en el imaginario colectivo que adquieren sentido en conjunto y actúan funcionales a una lógica heteropatriarcal que legitima las relaciones abusivas.

A modo de conclusión apuntamos que este marco contextual nos permite dar cuenta de cómo la socialización diferencial en los modelos de género y en el amor implican posiciones desiguales. Los roles asimétricos que están asignados a cada género en el ámbito de las relaciones afectivas refuerzan la posición subordinada de las mujeres en relación a los hombres (Sánchez Ruiz, 2011). Las posibilidades de transgredirlos también difieren. El amor romántico junto con los mandatos de género coloca a las chicas como las principales responsables de las relaciones afectivas, y con ello el margen de maniobra se hace más rígido, dejándolas con menores posibilidades para salir del abuso.

Desde este posicionamiento podemos entender que todo, y partiendo de una situación de igualdad formal entre un chico y una chica, si en la relación se dan algunas de estas características, el recurso al abuso no será difícil puesto que se dan las condiciones objetivas (roles y estereotipos, amor romántico) y las subjetivas (modelos familiares, expectativas, autoestima) que permiten la utilización de la violencia machista en la pareja.

Siguiendo esta perspectiva, desde nuestra entidad apostamos por la desmitificación de la violencia, de los mandatos de género y del ideal del amor romántico, y por ello hacemos un trabajo específico que tiene como objetivos generales el desarrollo de una actitud crítica frente a la VM, la toma de conciencia de la implicación e impacto de los medios y la detección y deconstrucción de los mitos.

Algunas claves para una prevención efectiva. Recomendaciones desde la entidad

Desde nuestra entidad os hemos querido invitar a reflexionar sobre algunas cuestiones que consideramos prioritarias a tener en cuenta en la tarea de la prevención de la violencia machista. En el desarrollo del capítulo hemos ido ofreciendo algunas de estas reflexiones y ahora simplemente presentaremos algunas claves a modo de ejemplos. Algunos

de los interrogantes planteados serán retomados, otros los dejamos en su formulación para que podamos seguir reflexionando.

Hemos de tener presente que la meta de la prevención estará en modificar los paradigmas que hasta el día de hoy se nos han presentado como posibles. Si damos el espacio para transformar los arquetipos propios del sistema heteropatriarcal conseguiremos cambiar el imaginario colectivo, y de esta manera las personas nos sentiremos más libres y más cómodas en aquella manera de “ser y estar en el mundo” que hayamos elegido.

En *TAMAIA, viure sense violència*, llevamos 15 años desarrollando diversas actividades de prevención. A partir de nuestra propia experiencia podemos comprobar el gran impacto que tienen nuestras acciones en aquellos municipios a los que acudimos con cierta continuidad. La tarea de la prevención es compleja y requiere de un esfuerzo constante y un compromiso político compartido por el conjunto de la sociedad.

No disponemos de una fórmula mágica, ni siquiera sabemos si existe; lo que podemos aportar son reflexiones y algunas claves que nos ayuden a pensar sobre la labor de la prevención. La puesta en práctica y la experiencia de acciones serán fundamentales para evaluar el impacto de tales acciones, y esta es una de las tareas más relevantes en la tarea de la prevención. Dicho esto, comenzaremos a nombrar los diferentes niveles preventivos:

La **prevención primaria** tiene como objetivo disminuir la probabilidad de que la violencia aparezca o bien disminuir que se siga produciendo una vez detectada; por tanto, los esfuerzos se dirigirán a transformar el entorno de riesgo y a reforzar a las personas en sus capacidades y habilidades para afrontarla. La tarea aquí implicará, sobre todo, visibilizar y potenciar modelos no heterocentristas, no sexistas y aquellos que no cosifiquen y objetivicen el cuerpo de las mujeres.

En la prevención primaria la concienciación social, vista como un compromiso político, es fundamental y esto comporta realizar la tarea acercando el problema a las personas, implicándolas como parte del proceso de transformación.

En este sentido, y tal y como apuntamos en el desarrollo del capítulo, hemos de hacer una reflexión sobre la relación jerárquica entre población adulta/población joven, deconstruir esa relación en base a la edad. Es necesario crear espacios de intercambio, atractivos para la población juvenil, donde sientan la cercanía, la comodidad y la seguridad para verbalizar aquello que les pasa. La metodología ha de ser participativa y los espacios han de evitar la verticalidad y apostar por la horizontalidad, ya que en la primera se da una separación contundente entre quien habla y quienes escuchan.

Para crear espacios de intercambio hemos de conocer a la población juvenil y respetarla en su diversidad. Aquí, las medidas de acción positiva son una herramienta fundamental: son aquellas basadas en eliminar las desigualdades estructurales, facilitando a las mujeres que obtengan los mismos derechos y privilegios, respetadas en su diferencia, facilitando así el propio desarrollo. Impulsar cambios en la educación formal e informal para promover estructuras de convivencia más democráticas, coeducativas, que faciliten a las personas su desarrollo emocional a través, por ejemplo, de la inclusión en el currículum formal de asignaturas que tengan que ver con las tareas domésticas.

El desarrollo de programas de prevención, dirigidos a jóvenes que tengan como objetivo identificar los abusos, es básico. Desde nuestra entidad y a partir de la experiencia hemos detectado cómo los testimonios en primera persona tienen un gran potencial¹⁸. Estas acciones preventivas no pueden dirigirse exclusivamente a jóvenes y adolescentes, sino que es necesario que se inicien desde edades más tempranas¹⁹.

Por último, proponemos la necesidad de impulsar grupos de reflexión sobre la feminidad y la masculinidad hegemónicas, visibilizando las

¹⁸ En este sentido volvemos a hacer referencia a la experiencia del proyecto de nuestra entidad PREVENIM en primera persona, al que a lo largo de este capítulo hemos hecho referencia.

¹⁹ Tenemos la experiencia de trabajar en talleres de prevención en primaria y los resultados e impacto de la acción preventiva es muy beneficiosa.

consecuencias, su carácter de constructo y así poder presentar modelos alternativos en los que las personas se sientan cómodas, alejándose así de modelos que nos encierran en pocas posibilidades.

La **prevención secundaria** tiene por objetivo asegurar una identificación precoz del problema y una intervención rápida y eficaz. Es decir, supone la puesta en práctica de herramientas para la identificación del problema. Los medios de comunicación cumplen aquí un papel preponderante en la difusión y prevención; por lo tanto hay que tenerlos presentes como herramienta de transformación. Los mensajes en los medios han de ser claros, comprensibles para que la población pueda identificarse sin obstáculos y dar una respuesta positiva de compromiso comunitario. La divulgación de la problemática por parte de los medios de comunicación ha de ser rigurosa, situando a la violencia estructural como problema social y no presentar los casos de violencia como hechos aislados. Presentar el problema como una vulneración de los derechos humanos de las mujeres, visibilizar la responsabilidad de quien la ejerce, poniendo de manifiesto las actitudes machistas o indicadores del abuso, por ejemplo. Hemos de exigir el cumplimiento del “código deontológico” del periodismo y penalizar las acciones que inciten al sexismo y al ejercicio de la violencia. En este sentido hacemos referencia al *Observatori de les Dones en els Mitjans de Comunicació* como uno de los avances y un ejemplo de buena práctica en prevención secundaria.

Una de las tareas centrales en la prevención secundaria es la formación especializada para contribuir a la deconstrucción de mitos y estereotipos que la mayoría de profesionales de la educación y el tiempo libre, la salud y la justicia o servicios sociales tienen de la problemática.

Por otra parte, se hace necesaria la visibilización de buenas prácticas llevadas a cabo como muestra de sus eficaces resultados. En la labor por deconstruir mitos y estereotipos observamos como una necesidad ineludible reflejar otros modelos de familia, experiencias alternativas que de alguna forma recoja los cambios producidos a nivel social y que puedan contribuir a la formación de seres humanos diferentes, responsables y libres.

Fruto de la experiencia en talleres con jóvenes y adolescentes, detectamos reclamos de nuevos modelos de relación, es decir, sabemos bien qué riesgos comporta el modelo de amor romántico pero para poder ofrecer alternativas las practicas tendrían que ir encaminadas a facilitarles herramientas para que cada cual pueda construir su propio modelo de amor, de construir vínculos afectivos-sexuales y vivirlos libremente.

La **prevención terciaria** hace referencia a aquellas acciones que tienen como objetivo recuperar o reparar el daño causado por el problema. Es decir, el soporte y la atención individualizada, familiar y comunitaria.

Aquí es donde encontramos los mayores déficits, ya que la población juvenil no dispone de muchos espacios donde pueda verbalizar una experiencia traumática como es el caso de la VM.

En este sentido, resulta crucial la validación de las experiencias y relatos de la joven para que a partir de su testimonio y de las necesidades detectadas se puedan llevar a cabo las intervenciones necesarias y prevenir nuevos abusos. Para ello, hemos de poder garantizarle recursos de atención y asistencia donde la temporalidad del acompañamiento terapéutico no dependa de los presupuestos o las posibilidades del equipamiento, sino del propio proceso de recuperación.

La prevención de la victimización secundaria a través de recursos de atención para jóvenes que tengan en cuenta sus especificidades y situaciones de vulnerabilidad supone otro de los retos a tener en cuenta. Desde nuestra experiencia presenciamos el efecto tan devastador de la revictimización. Los mensajes que ofrecemos a veces son contradictorios. Se invita a las personas a actuar frente a una situación de abuso pero en muchas de las ocasiones no están ni los recursos ni las respuestas que se adecúen a las expectativas de la persona afectada. Le ofrecemos un espacio que pretende ser reparador pero tenemos la limitación del tiempo, entre otras cosas. Transmitimos mensajes del repudio a la violencia, pero en muchas de las ocasiones las seguimos responsabilizando a ellas.

Hemos de ser consecuentes con nuestras posibilidades. Ser conscientes de nuestros límites y replantearnos el lugar desde el que

estamos interviniendo de una forma constante, haciéndonos autocrítica y reflexionando sobre qué es lo que nos ocurre cuando nos encontramos delante de un caso de violencia, qué nos pasa si una chica nos pide ayuda y no tenemos recursos que ofrecerle, o qué ocurre si la asesoramos y ella no responde de acuerdo a nuestras propias expectativas.

Hemos de detenernos y reflexionar sobre todas estas cuestiones porque lo más probable es que la frustración se encuentre con el miedo, el pánico con la sobreprotección, emociones todas que tienen un efecto directo en nuestras intervenciones y que pueden obstaculizar el proceso de una joven, revertirlo o por el contrario hacer que su proceso sea más fácil. Para ello, hemos de escucharla, no aconsejarla, y dejar siempre “la puerta abierta”.

A modo de conclusión, es necesario apuntar que una intervención integral requiere de una mirada en la que los tres niveles de actuación se encuentren estrechamente interrelacionados, puesto que de ella dependerá la coherencia y la eficacia de la prevención. Así, si la prevención primaria está enfocada a cuestionar estereotipos, educar en la igualdad y ayudar a identificar las discriminaciones como resultado de las desigualdades de género, en la intervención secundaria podremos validar, detectar e identificar la violencia.

Si el problema es conocido y validado por la sociedad, las víctimas tendrán más facilidades para acceder a la ayuda y ser reconocidas como tales. De esta forma, la victimización secundaria podría diluirse y la creación de recursos sociales, económicos y terapéuticos estarían fundamentados en la conciencia de la VM como un problema social.

Una intervención terciaria adecuada se traducirá en una recuperación real, completa a integral de las víctimas y con ello nos acercaríamos a erradicar la transgeneracionalidad de la violencia y la crianza y socialización en el seno de las familias podrían incluir la exclusión de la violencia como recurso en la resolución de conflictos.

Desde esta mirada integral, el conjunto de las intervenciones se retroalimentan. La primera facilita la eficacia de la segunda, colabora con

ella y maximiza el impacto en la erradicación del problema. Así, todas y cada una de las intervenciones adquieren una importancia crucial. Si bien es verdad, todas y todos los profesionales no intervienen en todos los niveles, pero hemos de ser conscientes y reconocernos que todas las acciones emprendidas en cualquiera de los niveles tienen una enorme repercusión en la siguiente, de ahí la idea de que no hay intervenciones menos eficaces, con menor impacto o menos importantes ya que el compromiso de cada profesional para realizar un buen trabajo desde su propio lugar de acción resulta indispensable.

Bibliografía

- AGUIRRE BAZTÁN, A.; RODRIGUEZ GUTIERREZ, M.; FERICGLA GONZÁLEZ, J.M.: *Las culturas del ciclo vital*, Barcelona, Colección INFAD, 1997.
- ALTABLE, CH.: *Penélope o las trampas del amor*, Barcelona, Nau Llibres, 1998.
- BIGLIA, B.; OLIVELLA, M.; JIMÉNEZ, E.: "Marcos legislativos y prácticas educativas sobre violencias de género y juventud en Cataluña, *La Camera Blu. Rivista di Studi di Genere*, 10, pp. 275-304, 2013.
- BOURDIEU, P.: "Notas provisionales sobre la percepción social del cuerpo", en: ÁLVAREZ-URÍA y J. VARELA, (comp.): *Materiales de Sociología Crítica*, Madrid, La Piqueta, 1986.
- CANTERA, I.; ESTÉBANEZ, I.; VÁZQUEZ, N.: *Violencia contra las mujeres jóvenes: la violencia psicológica en las relaciones de noviazgo*, Servicio de Mujer del Módulo Psicosocial de Deusto-San Ignacio, Bilbao, 2009.
- COBO, R.: *Educación en la ciudadanía*, Catarata, Madrid, 2000.
- ESTEBAN GALARZA, M.L.: "Algunas ideas para una antropología del amor", *Revista Ankulegi*, núm. 11, 2007, País Vasco.
- ESTEBAN, M.L.; TÁVORA, A.: "El amor romántico y la subordinación social de las mujeres: revisiones y propuestas", *Anuario de Psicología*, vol. 39, núm. 1, pp. 59-73, Facultat de Psicologia de la Universitat de Barcelona, 2008.
- FANDIÑO PARRA, Y.: "Los jóvenes hoy: enfoques, problemáticas y retos", *Revista Iberoamericana de Educación Superior (RIES)*, vol. II, núm. 4, México,.
- FLAQUER, LI.: *La estrella menguante del padre*, Barcelona, Editorial Ariel, 1999.
- GARCIA DE LEÓN, M.A.: *Cabeza moderna/Corazón patriarcal. Un diagnóstico social de género*, Barcelona, Anthropos Editorial, 2011.
- GRAU SANTAMARIA, N.: *Implicat. Programes comunitaris de prevenció de violència de gènere*, Diputació de Barcelona, Barcelona, 2001.
- HERNÁNDEZ OCHOA, D.: "La confluencia de los géneros a través del sistema mediático: de la mujer sumisa y el macho ibérico al ser andrógino", *Revista Papers*, 2011.
- LAGARDE, M.: "Amor y Sexualidad, una mirada feminista", en *El Feminismo en mi vida. Hitos, claves y topías.*, pp. 43-56, Instituto de las Mujeres del Gobierno Federal de México, México D.F., 2013.
- MAFFÍA, D.: *Sexualidades migrantes, género y trasngénero*, Buenos Aires, Feminaria, 2003.
- NASH, M.: *Mujeres en el mundo: historia, retos y movimientos*, Alianza, Madrid, 2007.
- MUÑOZ RUIZ, MC.: "Modelos femeninos en la prensa para mujeres", en *Historia de las mujeres en España y América Latina. Del siglo XX a los umbrales del XXI*, Cátedra, Madrid, 2006.

- PONCE, Á.: "Homes, masculinitat i violència", en Freixanet, Maria (coord.): *Homes i Gènere, Polítiques Públiques locals i la transformació de les masculinitats*. Barcelona, ICPS, 2013.
- RIGOL CUADRA, A.: "El otro cuerpo de la identidad: análisis de modelos culturales de los trastornos del cuerpo femenino", *Cultura de cuidados*, n. 47. septiembre 2006, Barcelona.
- ROCA, N.; MASIP, J. (eds.): *Intervención grupal en violencia sexista*, Barcelona, Herder, 2011.
- RUIZ-JARABO, C.; BLANCO PRIETO, P.: *La violencia contra las mujeres. Prevención y detección*, Editorial Díaz de Santos, 2004.
- SANZ, F.: *Psicoerotismo femenino y masculino*, Barcelona, Kairos; 1992.
- ZABALA, A.; MIGUEIZ, S. (coord.): *Protocol de Joventut per a l'abordatge de la violència masclista Guia pràctica per a professionals de Joventut per orientar l'actuació en violència masclista amb persones joves*, Departament de Benestar Social i Família, Generalitat de Catalunya, 2013.

EL MÓN VIRTUAL. AMOR, CONTROL I VIOLÈNCIES 2.0

**Miriam Aleman Calatayud, Sara Barrientos Carrasco
i Edurne Jiménez Pérez, en nom de l'Associació Candela**

Quan pensem en joves i noves tecnologies és freqüent fer-ho des d'un prisma de desconeixement o fins i tot preocupació propi de les persones adultes en pensar sobre el que fan els i les nostres joves. Sovint tendim a pensar que les persones adolescents no són prou responsables o encara no són suficient madures. I probablement no ho siguin però és necessari posar el focus sobre qui fa els continguts de les xarxes, qui idea les aplicacions i les posa a disposició del públic. Una de les problemàtiques amb les que ens trobem sovint és amb el desconeixement absolut del que es mou a la xarxa i la creença que és la joventut el factor de risc. El capítol que proposem pretén portar a debat la creixent preocupació que gira al voltant de la pregunta "Però... què fan els i les joves a les xarxes socials?"

Val la pena assenyalar que les dades generals en matèria de violència masclista i joventut no tenen una tendència a la millora. L'any 2013, segons fonts del Ministeri de Sanitat, Serveis Socials i Igualtat, el 28,3% de les dones mortes per violència de gènere a les mans de la seva parella o ex parella eren menors de 30 anys. Aquest mateix estudi ofereix dues xifres a tenir en compte: el 10,7% de les adolescents ha viscut situacions de maltractament dins la parella, i una de cada tres noies adolescents afirma patir un control abusiu per part de la seva parella. En relació als nois, el mateix estudi reflecteix que el 33,8% d'ells considera que controlar "tot el que fa" no és exercir violència. L'estudi conclou que un reduït grup, el 3,9 % de nois, són classificats com a maltractadors, ja que reconeixen exercir maltractament a la seva parella amb freqüència. Si a aquestes dades afegim el prisma dels riscos associats a les TIC (l'Informe de *Save the Children* 2010) relata que, després de l'anàlisi de 400 estudis d'àmbit europeu, el 50% de les i els adolescents ha donat informació personal *online*, el 40% ha vist pornografia *online*, el 30% ha vist continguts violents i el 20% ha estat víctima de *ciberbullying*, queda palès que la conjunció de TIC i relacions entre joves comporta una sèrie de riscos on es fa necessari aportar una perspectiva de gènere, plantejant la qüestió de si existeix una relació entre joventut, gènere i TIC, si això afecta el seu desenvolupament, l'ús que en fan, els continguts que visiten, els continguts que aporten i els debats en què participen, per acabar veient com tot això influencia en la seva forma de relacionar-se. Per això serà important fer un anàlisi de les

relacions de gènere que es donen a la xarxa¹, quines representacions d'homes i dones trobem amb més freqüència, quins missatges s'absorbeixen sobre el paper de les dones i dels homes a la xarxa i, sobretot, quin model de relació basat en l'amor romàntic i el model patriarcal es continua fomentant.

Cal, doncs, reformular les preguntes: ¿serà que la construcció del gènere dels joves ve influenciada també pels continguts que troben a Internet? Fan els joves usos més violents de les xarxes? Serà que les tecnologies possibiliten noves formes de violències de gènere? Potser cal ampliar la mirada i preguntar-nos si no serà que Internet és violent en la mesura en que ho és la resta de la societat i que els/les joves són violents en la mesura en que ho és la resta de població.

Per intentar aportar llum a aquestes qüestions intentarem aproximar-nos a la realitat dels i les joves. La metodologia que utilitzarem estarà basada en la nostra experiència de treball amb joves, la informació que aportem l'extraïem majoritàriament de la nostra interacció i observació durant la realització dels tallers. A l'Associació Candela treballem des del 2004 en l'àmbit de la prevenció de les violències de gènere i l'educació afectivasexual dins el programa "Sexualitat, amor i violència", impartint tallers amb joves i criatures de 6 a 20 anys i la comunitat educativa en general. La nostra metodologia aposta per formacions vivencials i participatives, basades en un acompanyament cap a l'aprenentatge col·lectiu i significatiu. Creiem en el poder transformador de les persones joves i, sobretot, en la importància de donar-los veu en els processos que tenen a veure amb les seves vides. Partir de l'observació i la interacció en els tallers per a redactar aquest capítol és un principi que mantenim per a la coherència i eficàcia de la tasca preventiva, per no allunyar les conclusions i les estratègies de la quotidianitat i la diversitat d'experiències de la gent jove.

La reflexió s'encaminarà cap a entendre la vivència que tenen els i les joves d'aquest fenomen, com ho integren, però també com generen

¹ En endavant, quan ens referim a la xarxa parlarem en un sentit ampli, incloent xarxes socials (*facebook*, *tuenti*, *ask...*), webs d'informació específica, llocs de vídeos (especialment *YouTube*), pàgines de jocs *online*, blogs i altres suports.

resistències i alternatives. Però primerament farem un esforç per emmarcar-nos en els debats actuals que s'estan duent a terme al voltant de les mirades més optimistes sobre les TIC o d'altres més crítiques; tot plegat per fer una reflexió sobre els deficients esforços i recursos destinats a la prevenció, i la gran importància de l'educació emocional i l'educació afectivasexual. Intentarem aportar claus de cara a la prevenció, farem propostes de com estar presents a les xarxes, com fer un bon acompanyament i fomentar el bon ús, tant per part dels i les joves com per part de qui acompanya, incloent també alguns dels reptes que queden per endavant: perspectiva comunitària i TIC, com implicar els referents familiars i la comunitat educativa en general? Interseccionalitat: el gran repte de la diversitat cultural. Convidem, amb aquest article, a prendre consciència sobre els nous canvis paradigmàtics en les formes de comunicació que comporten tot un seguit de nous riscos que haurem d'aprendre a afrontar, però també aporten nous usos i possibilitats que ens obren un camp enorme per explorar. Serà que els/les joves també utilitzen Internet per rebel·lar-se? Serà que Internet possibilita altres formes de relació?

De fòbies, filies, esclètxes digitals i reapropriacions

Si alguna cosa hem après treballant diàriament amb joves és que les noves tecnologies de la informació i la comunicació (TIC) han deixat inexorablement de ser noves, doncs en les darreres dècades les nostres societats han viscut una expansió impressionant de les mateixes. Però el fet és que ja abans d'aquest *boom* tecnològic, la relació entre tecnologia i societat sovint ha estat en el centre dels debats socials. En aquests, si bé anteriorment es donaven postures de caire determinista, fos sociològic (la societat determina la innovació tecnològica) o tecnològic (la tecnologia determina els processos socials); serà a partir de finals dels 70 quan es comencen a generar posicionaments que fugen d'ambdós determinismes en afirmar que ni les tecnologies estan clarament definides a l'inici, ni els seus efectes són homogenis o independents del marc sociocultural que acull els usos de les mateixes. (Gordo López, 2006)

En sintonia amb aquests processos, des dels anys 70 la recerca i la producció teòrica feminista entorn la tecnologia, així com el debat feminista al voltant de les relacions de (re)producció de gènere i tecnologia, ha estat d'allò més animat. Tant és així que han anat apareixent una àmplia gama de postures, que van des de la tecnofília més optimista, que posa èmfasi per exemple en les potencialitats de les TIC per a la subversió i la resistència, a un pessimisme tenyit de certa tecnofòbia que posa l'accent en les barreres que les dones troben en l'accés a les TIC, així com en els riscos i perills. En aquesta línia podem situar els discursos i anàlisis feministes que veuen el món virtual només com a nova arma de control, exposició de la intimitat i reproducció de les desigualtats de gènere. Si bé són anàlisis necessàries, com assenyalarem al llarg d'aquest capítol, cal posar atenció en no caure en exercicis victimitzadors que obliden la capacitat de resistència, agència i resignificació de les noies, en aquest cas, en el món virtual. Alhora és important tenir present que les dones no som subjectes passives construïdes per les tecnologies, sinó que som i/o podem ser també constructores de les mateixes a través dels usos que d'elles en fem. (Haraway, 1991; Biglia i Jiménez, 2012)

Pel que fa als continguts d'aquestes recerques i debats feministes, d'acord amb Vergés (2012) podem afirmar que amb els anys han pres un caire marcadament multidisciplinar, amb una tendència inter/transdisciplinar, transnacional i global. Malgrat aquesta tendència, cada disciplina ha anat treballant sobre aspectes específics, que van des de l'exclusió de les dones dels estudis i carreres tecnològiques; passant per les característiques de l'evolució científicotècnica, les epistemologies o els biaixos de gènere a nivell conceptual; les implicacions i impactes socials i de gènere del desenvolupament tecnològic; les possibilitats d'apoderament de les dones i les polítiques públiques per la inclusió tecnològica; les implicacions i impactes de la genètica i de les tecnologies reproductives; la relació entre el gènere i el desenvolupament dels nous mitjans i les noves formes de comunicació; les implicacions i impactes dels artefactes i els contextos del desenvolupament tecnològics; l'impacte econòmic de la relació gènere i tecnologia; la relació tecnologia i cos i les possibilitats artístiques de les tecnologies i el ciberespai; i el desenvolupament històric

dels conceptes, artefactes, teories i pràctiques en relació a la tecnologia. Destaquem, per exemple, el focus que des de la psicologia s'ha posat en les actituds davant les tecnologies, així com en la persistència dels estereotips de gènere.

En aquest capítol partirem d'una posició propera al que Vergés (2012) ha anomenat "optimisme crític". És a dir, intentarem partir d'una visió més complexa i matisada dels límits i potencialitats de les TIC, que superi la dicotomia filia-fòbia. Això es deu a que, tot i estar d'acord amb l'optimisme renovat predominant en les dues darreres dècades amb l'expansió de les TIC i la irrupció dels postfeminismes, no podem deixar de destacar el potencial reproductor de desigualtats de gènere que Internet i les xarxes socials adquireixen a partir dels continguts estereotipats que hi trobem, així com de determinats usos que podem observar. Aquesta és, sens dubte, només una cara de la moneda. En l'altra, que esperem poder analitzar en futurs treballs, trobaríem els continguts empoderadors i no estereotipats, la possibilitat de construcció de xarxes de suport mutu, la llibertat que ofereix un món en el que pots ser més enllà del cos que habites, etc.

Abans d'entrar en l'anàlisi dels continguts que trobem a la xarxa i la relació d'aquests amb la construcció de gènere de les persones adolescents i dels usos que es fan de les xarxes socials, volem posar de manifest la tendència positiva en la superació de l'anomenada escletxa de gènere en el món tecnològic pel que fa a l'accés a Internet i les xarxes socials de les noves generacions. Tot i així, l'optimisme és limitat perquè encara detectem la persistència de diferents escletxes digitals de gènere que segueixen afectant la població jove en el nostre país en un moment com l'actual, en que els canvis es donen a velocitats trepidants.

Segons la classificació que fa Bertomeu (2011), actualment podem distingir tres tipus d'escletxa de gènere que afecten les dones en general, tenint en compte que l'edat es configura sovint, juntament amb la classe social i l'eix rural-urbà, com a variables claus en la seva anàlisi, fent que en alguns casos les escletxes tendeixen a desaparèixer al ser més reduïdes o inexistents en les generacions més joves. Aquest seria el cas, per exemple, de la primera escletxa que es dona en l'accés a les tecnologies, és a dir, en

l'accés per primer cop a Internet o el mòbil, per exemple. En el cas d'Internet, Castaño (2009) afirma que l'edat d'inici es produeix entre els 10 i 11 anys. A més, segons dades de 2010 de l'Informe e-Igualtat 2011, ja es pot afirmar que entre la població jove (16-34 anys) aquesta escletxa de gènere no només ha desaparegut, sinó que s'ha invertit lleugerament la tendència.

A més, l'informe alerta que aquesta convergència entre dones i homes es pot observar també en alguns aspectes de la segona escletxa, la que té a veure amb els usos que es fan de les TIC. Sota la tendència general de que l'edat és directament proporcional a l'amplitud de l'escletxa pel que fa a la freqüència i intensitat en els usos de les TIC; podem observar que, per exemple, la freqüència i intensitat amb què s'utilitza Internet per part de noies i nois al nostre país és pràcticament igual per als usos més comuns (e-mail, navegació per la xarxa, viatges, allotjaments, consulta de webs institucionals).

Ara bé, segons aquest informe, així com l'Enquesta TIC Hogares de l'INE (2008), comencem a identificar l'escletxa de gènere quan entrem a analitzar els usos. Els homes descarreguen més *software* i música, llegeixen més la premsa *online*, o utilitzen més la banca electrònica i la compra per Internet. Les dones, en canvi, avantatgen els homes en cerca d'informació sobre educació i salut, compra de viatges, recerca de feina i realització de cursos (Castaño, 2009).

Tal com s'apunta a l'informe "comprovem que es manté l'especialització de gènere en els tipus d'ús, essent la desproporció especialment patent en el cas dels vinculats al consum i a l'oci, tots ells molt més utilitzats pels homes que les dones, front al major ús que aquestes donen als serveis relacionats amb el benestar social: feina, salut o formació". L'escletxa s'intensifica, i el percentatge de persones usuàries disminueix, si analitzem els usos més avançats i específics, apareixent el que s'ha anomenat tercera escletxa. Segons Bertomeu (2011), la tercera escletxa és especialment gran en el casos d'enviament de missatges a xats, la participació als grups de notícies o fòrums de discussió (31%), trucades a través d'Internet (28%), lectura de blogs (21%) i videoconferències (14%). A més, trobem una escletxa d'un 30% en l'ús de serveis avançats d'oci, que s'amplia a un 58% en l'ús de joc en xarxa, i a un 42% en les descàrregues.

En definitiva, d'acord amb aquesta autora diríem que s'estan trasplantant a la xarxa situacions de desigualtat derivades d'una societat patriarcal i de la divisió sexual del treball, tot i que sembla existir al mateix temps, d'acord amb l'Informe e-Igualtat, una tendència a que les diferències de gènere disminueixin conforme va incrementant el nombre de persones que accedeix i fa ús de les TIC.

Adolescència 2.0: aprenent rols a la xarxa

Per intentar endinsar-nos, ara ja sí, en la realitat dels i les adolescents a la xarxa primer és interessant fer una reflexió del moment vital en el qual es troben. L'adolescència, com a etapa específica del desenvolupament de les persones, té un seguit d'especificitats que sovint els adults passem per alt, oblidant fins i tot que un dia vam ser adolescents nosaltres també.

Proposem, doncs, un petit exercici d'empatia previ tot fent un breu recorregut per aquestes característiques generals que segurament s'assemblaran a alguns dels nostres records. Sense oblidar, però, que tota generalització tindrà un punt de partida esbiaixat i injust, i no podrem evitar invisibilitzar moltes realitats, experiències i vivències que no encaixaran en aquestes descripcions. Prenguem-ho no com una catalogació que classifica comportaments sinó més aviat com una fotografia que ens ajudi a comprendre millor.

Per començar hem de dir que l'adolescència és un moment de profunds canvis corporals, emocionals, psicològics i socials. És una etapa marcada per profunds dols²: abandonar el món de la infantesa, que de manera més o menys conscient els adults hem construït com un lloc on hi ha un ambient general de sobreprotecció i manca d'autonomia, no es prenen decisions i res “dolent” passa. L'adolescent, poc a poc, ha d'anar prenent consciència del món “real” i s'ha de construir com a subjecte autònom que pren decisions, es posiciona i es responsabilitza dels seus actes. Òbviament tot això requereix una pràctica, un aprenentatge i, per descomptat, un

² XVIII edició del curs “L'atenció específica als adolescents. Afectivitat psicosexualitat”, Rosa Ros.

acompanyament. Acompanyament que sovint no és ni fàcil ni agraït, ja que ens trobem en l'etapa de conformar la identitat pròpia i això generalment passarà per rebutjar els referents familiars i adults que l'han protegit fins ara. És una manera de marcar la necessitat d'espai que es manifesta amb un rebuig de les mostres d'afecte en públic, actituds de prepotència que encobreixen una gran inseguretat i responen a la necessitat de pensar que hi ha certes coses que les saben per ells i elles mateixes; una forta necessitat de pertinença al grup d'iguals i, en general, una necessitat d'afecte, comprensió i escolta. Més o menys com qualsevol persona adulta, però amb l'afegit que són sensacions i necessitats noves que han d'experimentar i aprendre. El que ens interessa analitzar, però, de tota aquesta etapa, és el context social i cultural en la qual es dona, i en concret en el context actual que hi ha a la xarxa. El context és bàsic, doncs no serà el mateix ser adolescent aquí que en d'altres cultures i regions, ni ha estat el mateix ser-ho al llarg del temps. Malgrat els canvis físics puguin ser semblants, tota la part psicològica i social estarà vinculada al context: les expectatives i exigències que tinguem sobre els i les joves conformaran la seva manera de ser, fer i pensar. I sobretot integraran les maneres de ser, fer i pensar del context que els envolta, per tant també assimilaran les discriminacions presents a la societat com a part de la necessitat de pertinença. Malgrat això, és cert que l'adolescència és una etapa marcada per un sentiment de rebel·lia, que ha de ser llegit com a saludable, ja que critica i posa en qüestió els valors establerts, i, en certa mesura, ens critica i posa en qüestió les persones adultes que hem establert aquestes normes i valors.

Com hem esmentat, la necessitat de comunicació i acceptació per part dels iguals és una de les necessitats més acusades i respon al fet que estan buscant el seu propi lloc en el món. I és aquí on entra en joc l'aparició de les noves TIC i l'ús de les xarxes socials. Des de sempre, una generació respecte a l'altra ha mirat amb suspicàcia els avenços tecnològics i s'ha generat una esclatxa en els coneixements tecnològics. Intentarem fer un acostament a alguns dels perquè i les maneres en les que els/les joves utilitzen i naveguen a la xarxa.

A dia d'avui, les TIC estan servint per a transmetre una sèrie de valors existents a la societat; així doncs, passem a veure com es dona la socialització de gènere a través de la xarxa, quins referents i continguts s'ofereixen als i les joves i quin tipus de materials reproduïxen i consumeixen majoritàriament en matèria de gènere. Donat el context de desigualtats de gènere en el que ens trobem, la xarxa no estarà exempta de reproduir i potenciar els rols i les desigualtats de gènere. Per tant, nois i noies aprendran a ser nois i noies tal i com s'espera en aquest context de desigualtat. Si entenem que la socialització de gènere és molt present i potent en l'etapa de l'adolescència, aquest és el context en el que s'ha de conformar la personalitat dels i les adolescents.

Com es construeix la feminitat a la xarxa?

La socialització de gènere per a les noies fa que el context en el que es conforma la seva personalitat estigui molt influenciada pels següents estereotips:

Una noia ha de ser...	Una noia no ha de ser...
Bonica	Descuidada
Prima	Grassa
Cuidadora	Impulsiva
Sensible	Atrevida
Romàntica	Sexualment activa
Superficial	Excessivament intel·ligent
Liberal	"Estreta"
Depenent	Independent
Gelosa	Poc afectuosa
Fidel	Promíscua
Compassiva	Egoista

Per tant trobem que algunes de les dificultats a les que s'enfronten per raó de gènere solen ser:

Forta competitivitat entre noies

Tendència a patir complexes per comparació amb el model de bellesa

La seva sexualitat està penalitzada

Objectes desitjats que no subjectes desitjats

Dificultats per a projectar un futur amb autonomia

Microviolències³ exercides pels seus companys

Model de feminitat rígid, depenent i devaluat

Si analitzem el tipus de continguts dels webs adreçats a noies joves trobem una reproducció extrema dels estereotips i rols de gènere que ensenyen a les noies quin ha de ser el seu comportament i orienten els seus gustos, que no fan altra cosa que reproduir el que ja és present a la societat⁴. El primer que sorprèn és l'estètica infantilitzadora, amb tons roses, pròpia d'un catàleg de joguines infantils que solen tenir aquests tipus de pàgines. Quant a continguts, es solen trobar categories que van des de bellesa (ple de consells sobre perruqueria, maquillatge, dietes, exercicis amb perspectiva d'aprimar-se, com estar sexy, etc.) passant per l'amor (amb tot d'articles sobre com agradar i seduir, històries d'amor plenes de mites d'amor romàntic⁵). Acabant amb seccions com tafaneries, horòscop... on es fan crítiques carregades de misogínia cap a personatges femenins de moda i s'alaben els personatges masculins.

En definitiva, continguts que reforcen els estereotips de superficialitat, dependència, culte a la imatge..., potenciant la idea que una dona val el que

³ Bonino Méndez, Luis. *Los Micromachismos*

⁴ Agafem un exemple paradigmàtic de la primera pàgina que apareix quan posem l'entrada al buscador de *Google* "webs per a noies". La primera entrada que trobem correspon a un web anomenat "De 15 a 20" (www.15a20.com).

⁵ Analitzem aquest contingut més profundament al següent apartat.

val el seu cos, minvant així l'autoestima de les noies. Aquests estereotips porten les noies a comportaments nocius per a la seva autonomia i empoderament, i releguen la feminitat a un paper secundari i devaluat.

És important diferenciar quan la pàgina ha estat elaborada per persones adultes, com la majoria dels webs de les revistes més populars per a noies, de quan són les pròpies noies les que fan els continguts. Moltes vegades observarem que el to de les pàgines és més fresc i desenfadat, però els estereotips continuen estant presents, tot i que conviuen amb una amalgama de discursos; dins dels clàssics estereotips també trobem certs discursos empoderats que trenquen amb els preceptes patriarcals, per exemple discursos que valoren l'amistat entre noies, per sobre de la competitivitat i rivalitat. Malgrat això, genera una creixent preocupació la proliferació de pàgines i *blogs* fets per noies que parlen sobre dietes i potencien l'anorèxia i la bulímia, com el blog "*Mis amigas Ana y Mia*", on es comparteixen trucs i maneres d'amagar el trastorn i s'alaba el fet de no menjar, amb tot d'insults i menyspreus de l'autora cap a sí mateixa i el seu propi cos: "*Porque la comida es como el Arte... Existe solo para mirarla...*"⁶

No és l'espai aquest article per entrar en profunditat sobre aquests comportaments autolesius, però sí és un espai important per a assenyalar que és la societat sencera la responsable de fer que les noies es valorin només a partir del seu cos i tinguin un model de referència devaluat i superficial. Sovint tendim a culpabilitzar-les ("no tenen prou personalitat", "es deixen influenciar massa"), ignorant així que la quasi totalitat dels missatges que reben a aquestes edats tan sensibles van en aquesta línia. A més, trobem la creixent hipersexualització omnipresent en continguts adreçats a edats molt primerenques, on el cos de les models sempre busca una aparença sexualitzada i suggerent a la mirada masculina. Aquest fenomen, present per altra banda a tots els mitjans de comunicació, contrasta de forma paradoxal amb el que els està permès socialment a les noies. Creixen en la contradicció d'un món ple d'imatges sobre la feminitat hipersexualitzada, on la majoria de les seves ídoles i referents responen a la mateixa tendència, però en canvi els

⁶ <http://amigasanymia.blogspot.com.es/>

està socialment prohibit reproduir-la. Així que aquest desenvolupament serà una corda fluixa entre mostrar-se massa o massa poc que influirà de manera generalment negativa en la construcció del seu desig, el reconeixement dels seus propis límits i del coneixement del seu plaer i el seu cos.

Com es construeix la masculinitat a la xarxa?

El context en el que es desenvolupen els nois no resulta menys rígid. Segons Michael Kauffman, la masculinitat es construeix a partir de la tríada de la violència, on els nois han de desenvolupar un domini i ocupar una posició de poder a partir d'exercir violència contra les dones, altres homes i contra sí mateixos⁷. Malgrat el procés no estigui exempt de pressions i malestars, àmpliament analitzats aquests des de moviments de noves masculinitats, no hem de passar per alt que és en aquest procés on la masculinitat agafa tots els privilegis socials i conseqüentment genera les desigualtats de gènere, fent incongruent pensar-ho com una equivalència al procés que viuen les noies en la construcció de la feminitat.

Segons el sistema sexe-gènere un noi haurà d'encaixar en els següents estereotips:

Un noi ha de ser...	Un noi no ha de ser...
Agressiu	Pacífic
Dominant	Sensible
Racional	Emocional
Sexualment actiu	Insegur
Valent	Covard
Actiu	Passiu
Independent	Depenent

⁷ Michael Kauffman, *La Tríada de la Violència*.

Egoista	Cuidador
Esportiu	Apocat

Per tant trobem que les majors dificultats a les que s'enfronten per raó de gènere solen ser:

Forta pressió de grup
L'expressió de les emocions està penalitzada
Provar la seva masculinitat a base de posar en risc la seva vida i la de l'entorn
Homofòbia omnipresent
Obligació de parlar de sexe de manera constant i vexatòria per a les dones
Dificultat per a establir relacions amb les noies com a iguals
Model de masculinitat rígid, autoritari i agressiu

Qualsevol noi que no entri en aquest joc de dominació, que mostri una expressió de gènere no normativa o, en definitiva, qualsevol característica llegida com a “feblesa o debilitat” serà immediatament acusat de “no-home”, és a dir d'homosexual⁸, i passarà a ser objecte de violència per part dels altres. Aquesta violència està totalment generalitzada i la trobem en tots els espais on hi hagi grups de nois i homes. “Bromes” constants i vexatòries cap als homosexuals, en els esports, els vestuaris dels gimnasos... L'homofòbia no és només una violència adreçada a homosexuals, sinó que compleix una funció específica en la construcció de la identitat masculina, amaga el rebuig a tots aquells atributs no associats a la masculinitat i provoca que els homes no es permetin desenvolupar atributs com la empatia, la suavitat, la inseguretat, la por, que no puguin

⁸ Associació Candela. Marc teòric maleta pedagògica *Noves Masculinitats*.

explorar les seves emocions, expressar-les i aprendre a gestionar-les. I tampoc permet construir relacions amb la resta basades en la cura, l'amor, el contacte físic, la cooperació, l'escolta, etc. L'aprenentatge d'aquest tipus de violència sol començar també a les primeres etapes de la vida, però agafa especial rellevància amb l'arribada de l'adolescència.

Vegem, doncs, com es manifesta aquesta socialització en els continguts a la xarxa per a nois joves i que potencien aquest tipus d'estereotips. El primer que crida l'atenció és que el buscador de *Google* no reconeix aquesta entrada, és a dir, no hi ha pàgines específiques per a nois adolescents. En consultar-los per a la elaboració d'aquest article, ens comenten que els webs que miren són aquells etiquetats com a “continguts per a homes”. Primera diferència inquietant: Les noies joves són noies joves tractades com a nenes a la xarxa, els nois joves són nois joves tractats com a homes a la xarxa. Si analitzem els apartats d'aquests tipus de webs, el primer que salta a la vista és l'estètica basada, essencialment, en fotografies de models en postures sexualitzades. Els apartats que trobem en general solen estar vinculats a sexe (amb articles sobre com conquerir i seduir dones, alguns sobre disfuncions erèctils), esports (articles sobre els esdeveniments esportius amb una elevada prevalença del futbol, però no articles que fomentin la pràctica d'esport), motor (articles sobre cotxes i motos), societat (articles sobre homes de rellevància social, política i econòmica), oci (articles sobre tecnologia, videojocs i motor), aparença (articles cada cop més habituals sobre com aprimar-se). Si aprofundim una mica més en la recerca trobem pàgines i blogs que parlen sobre la dominació i el poder sobre les dones d'una forma absolutament explícita; a més, cal tenir en compte que la gran majoria de la pornografia *mainstream* va adreçada a homes i conté una idea de la sexualitat basada en el sotmetiment i dominació de la dona per part de l'home, fomentant la cultura de la violació i el no consentiment.

Com passa amb els continguts adreçats a noies, aquest tipus de webs i blogs tenen una influència molt negativa en els joves en la idea del que ha de ser un home, quin és el seu paper a la societat i, sobretot, com ha de ser una dona i quin és el seu paper a la societat. Per tant detectem que el

procés de socialització de gènere a l'etapa de l'adolescència té uns trets molt clars en la seva reproducció a la xarxa que no fan més que reforçar uns estereotips que no permeten el desenvolupament lliure de les persones i perpetuen un model relacional desigual com passem a veure ara.

L'amor a la xarxa

*"El amor és dar a la otra personala capacidad de destruirte
y confiar en que no lo hará"⁹.*

Si ja hem vist breument quin model de masculinitat i de feminitat ofereix la xarxa en els seus continguts més *mainstream*, fem un cop d'ull a com es presenta l'amor romàntic i les relacions sexoafectives, com apunta Ianire Estébanez,

la ficció romàntica reproduceix, encara en els nostres dies i a les nostres xarxes socials, els mateixos mites i creences tradicionals sobre la mitja taronja, l'amor ideal i perfecte, la princesa delicada, el príncep valent, l'amor a primera vista i el final feliç per art de màgia. No sembla possible per a una majoria de joves entendre altres models d'amor que no exigeixin la fusió absoluta. I una nefasta gestió emocional de la gelosia, juntament amb una concepció negativa de la llibertat de la parella (especialment de les noies) està darrere de comportaments manipuladors, i controladors¹⁰.

L'adolescència és l'edat en la qual nois i noies comencen a experimentar les primeres relacions sexoafectives i de parella. Però no arriben a aquest moment amb un llibre en blanc que comença a escriure's a través d'una lliure exploració sense prejudicis ni tabús. Al contrari, malgrat no tenir una experiència prèvia, s'inicien amb idees preconcebudes sobre com és l'amor, com ha de ser la parella perfecta, com és la sexualitat, etc. Uns models rígids incorporats a través de la família, escola, sèries i pel·lícules,

⁹ Alumna de quart d'ESO Escola Bon Pastor. Taller Associació Candela "Si l'Amor és un embolic... pots desembolicar-te. Desmitificant l'Amor Romàntic"

¹⁰ Ianire Estébanez. *Del amor al control a golpe de click! La violencia de género en las redes sociales.*

contes, videojocs, joguines, acudits, grup d'iguals, Internet, pornografia, etc. L'aprenentatge amorós durant l'adolescència sobre els codis de la relació, l'estil comunicatiu, la resolució de conflictes, l'autoestima o la confiança en la parella, asseuran les bases i les maneres de vincular-se i relacionar-se dels i les joves en el futur.

És en aquest sentit que la xarxa, i els mitjans de comunicació en general, potencien un ideal d'amor romàntic basat en els mites clàssics, i és que la majoria de sèries, pel·lícules, videoclip, que veuen els adolescents erotitzen la violència de gènere¹¹ i els estereotips sexistes. Per tant, trobem que els mites més estesos continuen sent:

- Existeix la “mitja taronja”, som persones incompletes
- Amor = patiment
- Amor = passió = violència
- Les gelosies són mostra d'amor
- L'amor pot canviar les persones
- A l'amor no hi ha amics o amigues sinó rivals
- Les baralles de parella són privades

Si analitzem les reflexions dels i les adolescents que participen dels tallers de la nostra entitat, la principal preocupació que detectem amb relació a la parella són les gelosies associades a l'amor. Aquesta gestió negativa es basa en mites de l'amor i el sexisme pur i dur: “si m'estimes passaràs tot el teu temps amb mi”, “si sent gelosies és que t'estima molt i per això pateix molt”, “és normal que la teva parella necessiti saber què fas i amb qui ho fas”. Un model d'amor exclusiu, asfixiant i controlador. Si a la falta d'autoestima pròpia de l'adolescència li anem sumant la limitació en les habilitats comunicatives i una gestió negativa de les gelosies, com a conseqüència trobarem sovint relacions poc plaents, fussionals, aclaparadores i limitadores del propi procés de creixement com a persones,

¹¹ Com a exemple veure el videoclip “*I Love the way you lie*”. Rihanna feat Eminem.

especialment de les noies. D'altra banda, les gelosies són una preocupació que comparteixen també amb el món adult, i un dels principals arguments per justificar la violència de gènere. En aquest sentit, en l'estudi promogut per la Delegació del Govern per a la Violència de Gènere ("L'evolució de l'adolescència espanyola sobre la igualtat i la prevenció de la violència de gènere", 2013), coordinat per M. José Díaz Aguado, s'extreu que el 73,3% dels i les adolescents ha escoltat alguna vegada d'una persona adulta propera que "les gelosies són una expressió d'amor". Una altra creença bastant estesa entre la nostra joventut és que l'amor passional és alguna cosa irracional i descontrolada on no es possible desenganxar-se perquè és amor veritable.

En aquest sentit, en els nostres tallers aprofitem l'oportunitat per treballar sobre les gelosies i la necessitat de control. No és tasca fàcil fer-los entendre que les gelosies són una mostra d'inseguretat i por, i no d'amor. Sense demonitzar les gelosies, un sentiment humà més, que necessita d'una bona gestió i habilitats comunicatives; ens centrem a distingir què és el que ens fa sentir bé en una relació i què ens fa sentir sofriment. Cal fer-los descobrir que la confiança en un/a mateix/a i en la parella, i una bona comunicació són les claus per mantenir relacions saludables i plaents, mentre que les relacions possessives on regna la desconfiança i la por solen ser relacions plenes de patiment i dolor.

Ciberassetjament: una realitat en expansió

Com s'ha descrit anteriorment, Internet i les xarxes socials, en particular des de l'aparició dels *smartphones*, constitueixen avui dia un nou àmbit de desenvolupament personal, de comunicació i relació. No obstant això, aquests canvis han portat amb si l'aparició de nous riscos i la proliferació de noves formes de violència. En aquest sentit, els atacs informàtics poden ser molt variats i perseguir finalitats diverses. La nostra legislació també ha anat evolucionant i adaptant-se a una realitat en constant canvi. A pesar que el ciberassetjament com a tal no està tipificat com a delictes en el Codi Penal, sí que ho estan la majoria de conductes que constitueixen aquest fenomen. En ser els i les joves els qui fan un ús més intensiu d'Internet i

mòbil, amb una gran presència a les xarxes socials, són els que en major mesura estan exposats al ciberassetjament.

Existeixen diversos termes per referir-se a aquest fenomen, sent el de ciberassetjament (de l'anglès *ciberstalking*) el que ho descriu millor. Es tracta de l'ús d'Internet per assetjar a una persona o a un grup de persones, a través de falses acusacions, vigilància, amenaces, suplantació d'identitat, danys a l'equip de la víctima, ús de la informació robada per assetjar la víctima, missatges acusatoris o vexatoris, entre uns altres. (Torres, Robles i Stefano, 2013)

El ciberassetjament posseeix unes característiques pròpies com: a) l'ús de mitjans digitals; b) l'existència d'amenaces que provoquen por en la víctima; c) l'efecte acumulatiu de la repetició; d) vulneració de la intimitat de la víctima i exercici de poder a partir d'informació privada. Els motius del ciberassetjament solen estar vinculats a l'esfera afectiva, lligats a gelosia, enveja, popularitat, estereotips de gènere o el control de la sexualitat de les noies. Aquest component afectiu ens dona una pista per entendre el ciberassetjament que s'exerceix sobre les noies joves. Trobem en aquest tipus de violències trets comuns amb l'assetjament *offline*, però també diferències fonamentals. En primer lloc, les TIC possibiliten una gran facilitat per agredir, com a mostra la gran varietat d'atacs cibernètics, els múltiples espais i maneres per assetjar i controlar o l'ocultació de la identitat. En aquest sentit, l'anonimat marca una gran diferència amb l'assetjament *offline*, ja que la persona assetjadora pot ocultar la seva identitat o generar perfils falsos, la qual cosa provoca una gran sensació d'impunitat. Aquest anonimat i sensació d'impunitat permeten que el perfil de l'assetjador sigui molt més ampli que el de l'assetjament *offline* i no hi hagi uns trets que el defineixin. En segon lloc, la velocitat vertiginosa en la qual s'estén i l'amplitud de l'audiència.

El ciberassetjament compta amb una audiència potencial molt gran, és a dir, totes les persones usuàries de la xarxa de tot el món; és per això que les conseqüències a nivell social i psicològic poden ser molt greus.

Entre les activitats que conformen el ciberassetjament, podem destacar les següents:

- Distribuir per Internet una imatge o dades compromeses de contingut sexual (reals o falses).
- Donar d'alta a la víctima en un lloc web on pot ser estigmatitzada o ridiculitzada.
- Usurpar la identitat de la víctima per, per exemple, fer comentaris ofensius sobre tercers.
- Divulgar per Internet enregistraments amb mòbils en les quals s'intimida, agredeix i persegueix la víctima.
- Donar d'alta el correu electrònic de la víctima per convertir-la en blanc de *spam*, contactes amb desconeguts, etc.
- Accedir a l'ordinador de la víctima per controlar les seves comunicacions amb tercers.
- Fer córrer a les xarxes socials rumors sobre un comportament reprotxable atribuït a la víctima.
- Perseguir i incomodar la víctima en els espais d'Internet que freqüenta de manera habitual.
- Presentar-se amb un perfil fals davant la víctima amb la finalitat de concertar una trobada digital per dur a terme algun tipus de xantatge *online*.

Manifestacions del ciberassetjament amb perspectiva de gènere

Respecte a la tipologia del ciberassetjament, ens centrarem en aquelles manifestacions que afecten en major mesura adolescents i joves, encara que la llista no és definitiva ja que la constant evolució de les TIC comporta l'aparició de noves formes d'assetjament i violència.

Un tipus d'assetjament que cada vegada es presenta en edats més primerenques és el *ciberbullying*, és a dir, aquell assetjament que sofreix un/a o diversos/as menors durant els anys d'escolarització per part d'altres alumnes del propi centre educatiu o, en general, per part dels seus iguals.

Solen ser activitats com la difamació, la difusió d'imatges denigrants, amenaces i insults a través de xarxes socials, blogs, missatgeria instantània, etc.

El *sexting* és una altra manifestació molt estesa, que consisteix en l'enviament d'imatges íntimes a través del mòbil o Internet. Aquestes fotos poden ser enviades per la pròpia persona a la parella, amistats o persones conegudes, sent una pràctica habitual entre adolescents, joves i no tan joves. No es pot explicar aquesta pràctica sense tenir en compte la noció actual de la intimitat i la tendència a mostrar i expressar a la xarxa la vida privada, els pensaments i interessos, registrant cada moment en imatges. Així mateix, hem de tenir en compte la hipesexualització de les dones joves en els mitjans de comunicació que comentàvem abans, la objectualització dels seus cossos en la publicitat, la pornografia *mainstream*, etc., també presents a la xarxa. De fet, moltes adolescents busquen ser valorades a través de la seva imatge i el seu cos, la qual cosa no ens hauria d'estranyar donada la pressió del model dominant de bellesa i les tendències marcades per les estrelles i famoses femenines a qui busquen semblar-se.

Un dels riscos associats a aquesta pràctica és la difusió per tercers d'imatges on s'hi mostra una altra jove amb contingut sexual sense el consentiment d'aquesta. Aquestes imatges es difonen a gran velocitat i poden aconseguir una gran audiència, la qual cosa té greus conseqüències sobre la víctima a nivell psicològic, arribant fins i tot a conseqüències fatals com el suïcidi. Així, els efectes negatius del *sexting* són molt més greus en les noies, donada la doble moral sexual, i són, desgraciadament, les principals víctimes. Per posar un exemple que mostra el tractament diferenciat del *sexting*, en un dels nostres tallers amb adolescents de quart d'ESO, ens van comentar que circulava un vídeo on es veia a dos joves mantenint relacions sexuals en un lavabo. La identitat d'ell es reconeixia en les imatges i no per això va baixar la seva popularitat, al contrari, va reforçar encara més la seva masculinitat i el seu paper de líder. No obstant això, l'alumnat criticava la noia pel seu comportament sexual, i deien que el dia que se sabés qui era la humiliació seria enorme.

D'altra banda, el xantatge al que és sotmesa la víctima sota l'amenaça de difondre les imatges és conegut com *sextorsió*. En molts casos, es fa

xantatge a la víctima per aconseguir noves imatges sensibles si aquesta no vol que la seva foto o vídeo sigui publicat. Aquest fenomen va guanyar gran visibilitat després del tràgic cas de l'adolescent canadenc Amanda Todd, qui va patir les conseqüències extremes de la *sextorsió* fins arribar al suïcidi¹². Encara que la majoria de casos no tenen conseqüències tan fatals, la nostra experiència quotidiana ens mostra que aquesta pràctica està molt estesa en els centres educatius. El nostre alumnat de qualsevol institut de secundària afirma rebre i reexpedir vídeos i fotos íntimes de joves. Les conseqüències a nivell psicològic i social per a les adolescents solen ser molt greus, sobretot en municipis petits, canviant moltes d'elles de centre educatiu i/o lloc de residència.

La majoria de l'alumnat coincideix a culpar a la víctima i des-responsabilitzar en certa mesura a qui agredeix. De fet, els i les adolescents afirmen que els qui difonen aquestes imatges sense consentiment persegueixen guanyar popularitat a costa de ridiculitzar i fustigar la víctima. Això sol correspondre amb la realitat, ja que generalment són les víctimes les que perden amistats i acaben canviant de centre educatiu, mentre que l'agressor o agressors queden impunes i guanyen popularitat.

Un altre tipus de ciberassetjament, però amb una naturalesa completament diferent, és el *grooming*, definit en el web Pantalles Amigues¹³ com “el conjunt d'estratègies que una persona adulta desenvolupa per guanyar-se la confiança del menor a través d'Internet amb la fi última d'obtenir concessions d'indole sexual”. Generalment, la persona adulta es fa passar per menor i tracta d'aconseguir imatges compromeses amb les quals després fer xantatge per aconseguir noves imatges de tipus eròtic o per aconseguir una trobada sexual.

En el present article, la mirada es dirigeix sobre aquelles violències generades a través de les TIC, que tenen el mateix rerefons de la violència

¹² Notícia del 17.10.2012

http://sociedad.elpais.com/sociedad/2012/10/17/actualidad/1350506605_509352.html

¹³ <http://www.pantallasamigas.net>

contra les dones, és a dir, la històrica desigualtat entre homes i dones i el sexisme. Referent a això, i més en concret a les violències sexuals a través de les TIC com el *sexting*, el *grooming* o la *sextorsió*, Estébanez (2013) apunta que no hem d'oblidar "que existeixen violències sexualitzades i facilitades pel model de relació afectiu-sexual tradicional les víctimes de la qual són dones. Parlem d'una violència socialment facilitada per la desigualtat i el sexisme, i que s'exerceix contra les dones pel fet de ser dones".

Quant a estudis i estadístiques, no comptem amb xifres que mostrin l'evolució del ciberassetjament al nostre territori. Segons l'estudi citat ("El ciberassetjament com a forma d'exercir la violència de gènere en la joventut: un risc en la societat de la informació i del coneixement"), sabem que el ciberassetjament és exercit en major mesura per homes però les víctimes són persones de tots dos sexes. En aquest sentit, "encara que el ciberassetjament té una marcada naturalesa afectiva o sexual, no podem definir totes les seves manifestacions com a violència de gènere o contra les dones". Tenint això en compte, el citat estudi conceptualitza el ciberassetjament com una forma de violència de gènere i ho defineix com "aquells comportaments que, utilitzant les TIC, tenen com a objectiu la dominació, la discriminació i, en definitiva, l'abús de la posició de poder on l'home assetjador té o ha tingut alguna relació afectiva o de parella amb la dona assetjada. Igualment, aquest assetjament ha de ser repetitiu, no consentit, ha de suposar una intromissió en la vida privada de la víctima, i el motiu d'aquest assetjament ha d'estar relacionat en alguna mesura amb la relació afectiva que tenen o van tenir assetjador i assetjada". (Torres, Robles i Stefano, 2013)

Violències 2.0 a la parella adolescent: noves formes de control

Com hem vist, l'aparició de xarxes socials i missatgeria instantània ha provocat canvis en la forma de relacionar-se de la joventut, de comunicar-se i de mostrar-se davant el món, i també en les relacions amoroses i de parella. Així, és normal que a través del mòbil sedueixin, escriguin missatges d'amor, solucionin problemes i discussions, enviïn imatges íntimes, etc., sent més senzilla la comunicació a través de les TIC que en el

cara a cara. I és que, sense obviar els usos positius i les possibilitats que ofereixen les TIC en la comunicació, les habilitats socials, la capacitat de negociació i l'assertivitat necessiten d'aprenentatge i pràctica.

El que volem posar de manifest és que l'ús d'aquestes tecnologies augmenten les possibilitats d'exercir control i poder en el sí de la parella, en concret, violència psicològica i sexual. A través d'Internet i xarxes socials, és possible controlar 24 hores on està la parella, amb qui està, amb qui es comunica. Aquest control es justifica en nombroses ocasions amb la creença de que en una relació és normal i, fins i tot desitjable, donar-li a la teva parella la contrasenya del *facebook*, del mòbil, del correu electrònic, etc. Es considera un acte de confiança i d'amor, existint una percepció molt baixa del risc que això comporta per a la intimitat i l'autonomia. Es consideren pràctiques normals el revisar els contactes de l'agenda de la parella, eliminar els que molesten, revisar els missatges i les trucades, etc. Un control molt estès que pateixen en major mesura les noies a les seves relacions de parella. Així, en el citat estudi de Díaz-Aguado (2012) les situacions de maltractament viscudes per un major nombre d'adolescents són les de control abusiu i aïllament, i el 7,5% d'elles afirma sentir-se controlades a través del mòbil.

En el nostre treball amb joves ens hem trobat bastants adolescents que afirmen que les seves parelles no els permeten tenir *facebook* o altres xarxes socials a causa de gelosies obsessives, arribant en alguns casos fins i tot a no permetre'ls tenir mòbil sota l'argument de "si m'estimes no necessites a ningú més que a mi"¹⁴. Aquesta violència psicològica augmenta l'aïllament de les víctimes i la dificultat per buscar ajuda i deixar la relació. D'altra banda, Internet és un mitjà que utilitzen ex-parelles per continuar assetjant la víctima després de deixar la relació i havent trencat el contacte. Internet possibilita un mitjà on seguir insultant-la, humiliant-la, maltractant-la o perseguint-la.

¹⁴ Alumna de PQPI en parlar sobre les coses que el seu xicot fa per amor.

Segons l'estudi de Torres, Robles i Stefano (2013), *whatsapp*, *tuenti* i les trucades al mòbil són els mitjans més freqüents per enviar i rebre missatges insultants o amenaçadors, com a forma d'exercir la violència de gènere. Respecte a les xifres, l'estudi assenyala que de les joves que han estat víctimes de violència de gènere a través de les noves tecnologies, fins al 61,7% assegura haver rebut missatges amb insults. A més, el 36% ha rebut algun missatge que els ha fet "sentir por", i el 14,7% de les noies que han sofert aquesta violència diu, d'altra banda, haver rebut algun missatge per pressionar-les a participar en activitats de tipus sexual. Fins a un 16,6% de les joves manifesta que han vist difoses imatges seves compromeses o de caràcter sexual sense el seu consentiment.

Pel que fa a l'enviament d'imatges de tipus íntim o eròtic, aquesta pràctica es considera entre joves una manera de seduir o una prova de confiança i d'amor en la parella. En general, no són conscients del risc que això implica, ja que en el moment d'enviar les imatges confien plenament en la seva parella. Però després d'una ruptura, en molts casos són utilitzades per humiliar-la, com a venjança. Aquest assetjament pot estendre's molt en el temps i agreujarà les conseqüències sobre la víctima.

Per concloure, podem resumir que el ciberassetjament com a violència de gènere té una doble dimensió. D'una banda, aquest tipus d'accions tenen efectes negatius en la víctima a nivell psicològic i social, sent aquestes accions una extensió del control i la violència psicològica en el si de la parella. D'altra banda, es tracta d'una forma d'exclusió digital ja que dificulta l'accés de les víctimes a les TIC i al gaudi d'Internet i xarxes socials amb llibertat i autonomia. Així, la principal estratègia per abordar aquest fenomen és la prevenció a través de l'educació emocional i afectivasexual, així com l'educació en un ús segur i responsable d'Internet i les xarxes socials.

Prevenció 2.0: un altre món virtual és possible

Amb tot el que hem vist fins ara sembla impossible, o si més no molt difícil, fer una prevenció a l'alçada. Però, com tot en l'àmbit de la prevenció, és posar-s'hi. El concepte de prevenció 2.0 mai substituirà la tasca preventiva

que hem estat fent fins ara, sinó que passarà a reforçar-la i complementar-la. Com hem dit ja diverses vegades, la xarxa és un reflex de la societat; per tant, per intervenir a la xarxa caldrà intervenir a la realitat *offline*.

Des d'aquí farem unes propostes de continguts a treballar i estratègies a seguir basades en l'experiència de la nostra associació. Però volem fer un petit incís i recordar que serà el treball comunitari i la implicació de les administracions públiques el que farà que la tasca preventiva tingui una veritable incidència. Sense un pressupost específic suficient que permeti la formació de tots i totes les professionals dels àmbits de l'educació formal i no formal, el personal sanitari i de serveis socials i el personal tècnic municipal, que permeti dur a terme activitats de prevenció, intervenció i acompanyament específic, la prevenció no tindrà la força suficient per a eradicar les violències de gènere presents en la societat i reproduïdes per les noves generacions.

Idees per a treballar la prevenció 2.0

Les noves tecnologies formen part de la vida dels i les adolescents de tal manera que de noves ja no tenen res; hem de començar a pensar que el seu ús els resulta tan quotidià com per a altres generacions ho ha estat la existència de la televisió o els ordinadors. Per tant serà important no demonitzar l'ús de les xarxes socials i la xarxa en general. El primer punt, doncs, passarà per prendre consciència de totes les avantatges que les noves TIC han aportat a la nostra forma de vida, potenciant en el seu imaginari que no tot el que fan és vist amb suspicàcia per part dels adults i que no sempre es menysté el seu món. Hem de poder extreure allò positiu que els/les fa créixer i proporciona autonomia.

Per començar a entrar en el tema, exposem una llista de bons usos i avantatges com a punt de partida per a un ús conscient i escollit: per què utilitzo les xarxes socials i les noves TIC? Que m'aporten? De les respostes més habituals que donen¹⁵, destaquem les següents:

¹⁵ Extret dels tallers de l'Associació Candela realitzats amb criatures i joves de 10 a 18 anys al llarg dels cursos 2011/12, 2012/13 i 2013/14 al territori de Catalunya.

- Millora de les possibilitats de comunicació (especialment per a aquells/es joves que tenen lluny a la família i/o amics).
- Accés a la informació que desitgen.
- Compartir (vídeos, fotografies, documents, experiències...).
- Possibilitats de conèixer persones que comparteixen gustos i aficions (xats, xarxes socials, fòrums...).
- Possibilitat de dir el que pensen o senten i sentir-se acompanyats/des (blogs, xarxes socials).
- Possibilitat de flirtejar (especialment pel *whatsapp*).
- Entreteniment (videojocs *online*, vídeos, música, sèries, pel·lícules...)

Paral·lelament s'haurà de fer la llista de tot allò negatiu que la xarxa ens aporta, els mals usos que se'n poden fer i els riscos associats. D'aquesta llista sorgeixen coses com:

- Addicció, sentir que la xarxa et controla a tu i no tu a ella.
- Deixar de banda altres coses de la vida *offline*, dedicar menys temps a activitats que abans solien gaudir.
- Major dificultat de relacionar-se o conèixer gent a la vida *offline*.
- La informació existent a la xarxa pot ser inventada i poc contrastada.
- No hi ha garantia de que sabem qui és la persona amb la que parlem (existència del *grooming*).
- Usurpacions d'identitat.
- Excés de tafaneries i informacions supèrflues.
- Poca consciència de l'abast de les coses que publiquen (perfils públics vs perfils privats).
- Existència del *sexting* i la *sextorsió*.
- Major control en la parella.
- Ciberassetjament.

Com a reflexió interessant sorgeix el tema de sentir-se connectats i connectades com una emoció que no són molt capaços de descriure però que els proporciona benestar; és important començar a desgranar i posar paraules a què vol dir per a cadascú sentir aquesta connexió, perquè segons les respostes podrem trobar pistes de quines són les mancances que senten i intenten omplir amb l'ús de la xarxa.

Rescatem de tot això que els/les joves, en general, tenen un alt grau de consciència sobre els riscos a la xarxa, generalment perquè n'han experimentat algun o coneixen alguna història propera. El problema no és la desinformació sinó més aviat la inèrcia o la pressió de grup, on les ganes de “formar part” o “estar connectats” passa per sobre de la percepció del risc. Aquesta pressió és la que s'ha de treballar en profunditat; caldrà tractar el fet que les persones utilitzem les tecnologies per a guanyar beneficis i que aquests beneficis no poden guanyar-se en detriment d'altres persones. En última instància és una responsabilitat individual de cada jove prendre consciència que n'ha de fer un bon ús, per això treballarem com a punts bàsics l'autoestima i l'empatia.

Com a metodologia, són una bona proposta els tallers vivencials i participatius on puguin expressar com se senten, debatre, analitzar webs, vídeos, videoclips i material que solen utilitzar. El treball en grup és bàsic.

Agafem un exemple més de *sexting*: Una noia envia una fotografia íntima de caràcter sexual a un noi que li ha demanat, aquest noi decideix reenviar-la als seus amics, trencant així la seva confiança. La fotografia s'estén ràpidament i sense control a través de la xarxa, arribant inclús fora de l'institut¹⁶. A més, després d'això, el noi sol guanyar popularitat mentre que la noia serà víctima de violència per part dels seus companys i companyes. En general se sol culpar a la noia per no haver-se cuidat prou o per haver fet una cosa així, tant persones joves com persones adultes, i poques vegades trobem que el focus del problema sigui el noi.

¹⁶ Actualment molts dels nois i noies dels instituts d'arreu de Catalunya reconeixen tenir fotografies d'unes noies d'un institut de Barcelona víctimes de *sexting*, malgrat no les coneixen.

És aquí on entra en joc el gènere, com vàiem abans. El comportament del noi respon a la socialització masculina, on és molt necessari parlar de sexe i fer-ho de manera poc respectuosa; per això el noi es beneficiarà d'un ascens social, mentre que la noia, que no ha guardat el seu honor, es veurà socialment relegada. És essencial que puguin debatre perquè solen ser les noies les víctimes d'aquesta violència, què és el que fa que una noia que envia fotografies de caràcter sexual sigui jutjada de la manera en què ho és, per arribar a reflexionar que el problema no és la fotografia en sí, ni la noia, sinó el context patriarcal que jutja la sexualitat de les dones en general. És a partir dels casos concrets que es pot arribar a les reflexions del context.

Cuidar-se a la xarxa és important, com a la vida *offline*, però és important educar per no agredir, per a empatitzar, per distingir entre íntim i públic, per a valorar la confiança. Un factor a tenir en compte és el fet dels diferents missatges que hi ha per a nois i per a noies, que puguin relacionar els missatges que es donen sota aquest prisma, que identifiquin les desigualtats de gènere i les diferents violències associades. Cal fomentar la presa de consciència dels nois en els privilegis i la desigualtat que comporten, trencar el model de masculinitat hegemònic que els força a relacionar-se a partir del poder i la violència; cal fomentar l'autoestima de les noies, per a valorar-se, per a ser autònomes, per acceptar el seu cos. Cal, també, rescatar exemples d'usos positius, com el d'un grup de noies i nois d'un institut, que van crear tota una resposta a un cas de *sexting*, demanant a la gent que no reenviés la fotografia, reivindicant el dret de la noia a la intimitat, utilitzant els mateixos canals per a generar un debat al voltant del que estava passant... Un bon ús és possible, cal canviar les creences, cal donar la volta a les situacions i tornar-les favorables.

Per això, l'última idea que llancem és el fet d'estar presents a les xarxes com a part de la tasca preventiva. Crear webs, blogs¹⁷, perfils de xarxes socials... que portin al debat i a la reflexió, que aportin nous models de masculinitat i feminitat i, sobretot, nous models relacionals lliures de desigualtats de gènere i de violències. La xarxa és un món enorme i ple de possibilitats; de nosaltres depèn que hi ha hagi continguts que fomentin les

¹⁷ Com a exemple, visitar el blog karici.es.blogspot.com

relacions saludables i formin persones crítiques i lliures. La realitat 2.0 també obre un camp de possibilitats de ser i d'existir, pot ser l'habitació pròpia tan necessària per escoltar altres veus, altres camins.

Noves tecnologies, nous reptes

Per acabar, ens agradaria deixar obert per a debat dos dels molts reptes i dubtes que encara queden per resoldre i sobre els quals esperem anar aportant col·lectivament algunes eines que ens permetin abordar-los de manera constructiva.

En primer lloc, plantejar-nos que la participació de la comunitat en les xarxes socials comporta certes dificultats a diferents nivells: Com impliquem a mares, pares, professorat, etc, en l'ús de les tecnologies, tenint en compte l'escletxa intergeneracional. Cal, doncs, fer una tasca de capacitació per als referents familiars per tal d'animar-los a utilitzar les xarxes, a acompanyar els i les joves en el seu ús, i aportar llum a l'obscurantisme que suposa per a algunes persones. D'aquesta manera aconseguirem que sigui una eina present tant a casa com a l'escola i sigui més fàcil parlar de les coses que allà succeeixen, alhora que es podrà aportar continguts a la xarxa que generin nous referents positius.

Però això ens comporta un problema: els/les joves senten un cert rebuig a que les persones adultes que els envolten comparteixin les mateixes xarxes que ells i elles. Ho solen viure com a control i es dona el fenomen que migren a d'altres xarxes “*parents free*” (lliure de mares i pares). Per a nosaltres la idea no és que es comparteixin espais, ja que és natural la recerca d'intimitat o privacitat respecte a pares i professorat; no es tracta de posar “un professor al pati”, sinó més aviat és una qüestió d'ensenyar a parlar el mateix idioma, fer que les persones referents entenguin i sàpiguen què és el que passa a les xarxes i puguin acompanyar millor, sense caure en pors per desconeixement o prohibicions fruit de veure només les possibilitats de mals usos i riscos. Pensem que així es poden acostar dos mons i entrar en diàleg, cosa que afavorirà els vincles i la confiança i facilitarà la demanda d'ajuda en cas necessari sabent que qui escolta no entrarà a jutjar i serà algú que parla el mateix idioma.

L'altre repte que volem compartir és la realitat interseccional en la que vivim, que per descomptat es reproduïx també a la xarxa. Cal fer una reflexió sobre quin és l'accés diferenciat a les tecnologies segons els diferents eixos de desigualtat. Cal també aportar continguts i referents adaptats a les diferents cultures, als diferents recursos econòmics; en definitiva, integrar en la nostra tasca una mirada que passi per desconstruir mites i faci la xarxa accessible a la realitat de tots i totes les joves amb qui treballem, de tal manera que intentem crear un món virtual lliure de desigualtats.

Consideracions finals

Com hem anat veient al llarg del capítol, la realitat 2.0 pot ser una gran aliada en la nostra tasca preventiva, però cal posar-nos les ulleres del gènere si volem evitar que es reproduïxin les diferents violències de gènere. No trobarem a la xarxa sinó violències ja conegudes amb diferents manifestacions. Per això la formació és bàsica, tant la d'adolescents com la de professionals i de la comunitat en general.

Ha mancat, per la naturalesa d'aquest capítol, fer una anàlisi en profunditat dels usos i resistències que es generen a les xarxes per part dels i les joves. Com troben un canal d'expressió transgressor on es subverteixen en gran mesura els mandats de gènere i es troben espais propis on opinar i trencar amb l'aïllament i la soledat. Ho deixem com a llavor per a properes recerques i investigacions que aportin una nova visió que ens permeti continuar experimentant, creixent i acumulant eines per a la transformació social de gènere.

Amb tot, no hem d'oblidar que l'adolescència és una etapa clau en el desenvolupament de la personalitat, on es conforma tot un sistema de valors i creences, un moment on aprendre i qüestionar, on crear i relacionar-se. Si aconseguim fomentar un esperit crític aconseguirem noves generacions capaces de millorar la societat, de criticar-la i transformar-la. Una societat saludable és aquella que aprèn dels seus errors; per tant, és imprescindible donar les eines necessàries als i les nostres joves per a qüestionar, però també per a oferir alternatives i propostes, en definitiva per a que puguin entendre els nostres errors i superar-los.

Bibliografía

- AYUNTAMIENTO DE ALCORCÓN, Concejalía de Infancia y Mujer: *Redes sociales y prevención de la violencia de género. Guía para un uso responsable de espacios virtuales*, 2013 [en línea]
- BERTOMEU, G.: "Nativos digitales: una nueva generación que persiste en los sesgos de género", *Revista de Estudios de la Juventud*, n. 92, 2011.
- BIGLIA, B.; JIMÉNEZ, E.: "Los desafíos de la pedagogía cyberfeminista: un estudio de caso", *Athenea Digital*, n. 12(3), 2012, p. 71-93.
- CASADO CABALLERO, V.: *Violencia de género y nuevas tecnologías*, 2012, Granada [en línea].
- CASTAÑO COLLADO, C.: *Los usos de Internet en las edades más jóvenes*, Estudios e Investigaciones. CEE, Participación Educativa, 11, julio 2009, pp. 73-93.
- DELEGACIÓN DEL GOBIERNO PARA LA VIOLENCIA DE GÉNERO: *El ciberacoso como forma de ejercer la violencia de género en la juventud: un riesgo en la sociedad de la información y del conocimiento*, Ministerio de Sanidad, Servicios Sociales e Igualdad, 2013 [en línea].
- ESTÉBANEZ, I.: *Del amor al control a golpe de click! La violencia de género en las redes sociales*, 2012 [en línea].
- ESTÉBANEZ, I.: *Sexismo y violencia machista en la juventud. Las nuevas tecnologías como arma de control*, 2013 [en línea].
- GARCÍA RAMOS, T.N.: *Informe sobre la Violencia de Género en Internet*, Campaña de Prevención de Violencia contra las Mujeres, E-women, Asociación Mujeres Jóvenes [en línea].
- GORDO LÓPEZ, A. (coord): *Jóvenes y cultura messenger. Tecnología de la información y la comunicación en la sociedad interactiva*, Madrid, In-juve, FAD, Caja Madrid, 2006.
- GRABOLOSELLA, A.: "L'amor romàntic i els models amorosos de la postmodernitat. Algunes reflexions sobre la imatge de la dona en les produccions culturals de mitjan segle XX i de l'era digital, treball no publicat, Màster en Literatura en l'Era Digital, 2011.
- HARAWAY, D.: *Simians, Cyborgs and Women: The Reinvention of Nature*, New York, Routledge, 1991.
- MIRÓ LLINARES, F.: "Derecho penal, cyberbullying y otras formas de acoso (no sexual) en el ciberespacio", *Revista de Internet, Derecho y Política*, Universitat Oberta de Catalunya, 2013 [en línea].
- OBSERVATORIO E-IGUALDAD: *La brecha digital de género en España: análisis multinivel. Resumen Ejecutivo*, Madrid, Universidad Complutense de Madrid, 2012.

SAVE THE CHILDREN: *La tecnología en la preadolescencia y adolescencia: usos, riesgos y propuestas desde los y las protagonistas*, 2010.

VERGÉS, N.: “Gènere i TIC: el procés d'autoinclusió de les dones en les TIC, una aproximació des de les tecnòlogues artístiques i les tecnòlogues informàtiques”, tesi doctoral no publicada, 2012, Universitat Oberta de Catalunya.

EL COS, LA SEXUALITAT, LA SALUT, LA IMATGE I LA PUBLICITAT

Rosa Ros i Rahola

Introducció

El món és divers i complex, i homes i dones, tant per la fisiologia com per la construcció del pensament (“saber ser, fer i estar”), hi juguen un paper i hi ocupen un lloc ben diferenciat i desigual. La recerca d'una entesa i un equilibri digne i respectable entre unes i altres ha estat present al llarg de les diferents civilitzacions: d'una banda ha permès creativitat i desenvolupament social i, de l'altra, ha provocat trasbals, lluites, fets indignes i desigualtats.

Pel que fa a la dona, l'art, la literatura, la cultura, la política mostren a través de la història múltiples referències al seu cos, les seves sensibilitats, habilitats i qualitats. Al mateix temps, s'hi entreveu constantment el seu ús com objecte d'atracció i desig, i també de desigualtat, de maltractament i/o de condemna.

En les referències més properes al nostre país, la trobada d'un grup de dones de Boston (Estats Units), la primavera de 1969, va donar lloc a un llibre que es convertiria en un dels texts fonamentals del feminisme internacional dels anys setanta: *Els nostres cossos, les nostres vides*. Tot i que en el nostre país el text només era accessible a partir de la fotocòpia de l'edició original, va arribar a ser un referent per a tots els grups feministes i la seva lluita, tant per mostrar la diferència quant a la individualitat i el rol de gènere, com per reivindicar la igualtat en termes socials.

Aquest fet va significar posar el coneixement i el saber del cos en mans de les dones. Va permetre la comprensió de l'experiència del propi cos, va obrir el camí cap a la gestió per part de les dones dels seus cossos i dels seus desitjos, i a l'elaboració de la crítica a la ideologia imperant i al discurs androcèntric i naturalista, basat únicament en la reproducció i la maternitat. L'expressió “el meu cos és meu”, tot i semblar obvi, va ser una afirmació de la dècada dels setanta carregada de sentit i va abanderar la lluita social i política contra l'apropiació històrica del cos de la dona, basada en la maternitat obligatòria i la sexualitat només lligada a la reproducció i al plaer sexual exclusivament masculí. (Pastor Carballo, R., 2009)

En el nostre país, les primeres Jornades Catalanes de la Dona celebrades el maig de 1976 varen marcar un abans i un després. Es va crear l'Associació Catalana de la Dona amb l'objectiu de lluitar per assolir la plena igualtat jurídica i social entre dona i home i els drets al divorci, a gaudir del propi cos i la sexualitat, a la planificació familiar i l'avortament, etc. Amb el temps, sorgien diferents grups feministes i de dones que s'anaven sumant a la lluita, a sensibilitzar i ajudar les dones a reivindicar els seus drets, el respecte a expressar i exercir els seus desitjos, i a tenir els fills desitjats, podent escollir el moment de fer-ho, amb qui tenir-los i com tenir-los. A més de la pugna per aquests drets, s'assenyalava un canvi substancial en relació a l'exclusivitat del plaer sexual com únicament masculí.

La discussió i la reflexió sobre aquests temes, no exempts de controvèrsia, van donar lloc a una persistent lluita per la despenalització de l'avortament i als primers intents de redacció d'una llei que contemplés l'avortament com un servei de salut i un dret. En el nostre país, la lluita feminista dels anys setanta va assenyalar l'inici d'un debat teòric i polític continuat pel que fa a les diverses nocions d'identitat, autonomia, respecte, alliberament i ciutadania, i va posar sobre la taula la importància del poder del patriarcat i el seu domini i la necessitat de l'anàlisi de gènere. Aquesta lluita encara no s'ha acabat i, pel que sembla, no s'acabarà mai.

Val la pena comentar que l'anàlisi de gènere no és només l'estudi de la dona, sinó que és l'anàlisi de les normes, les creences, els drets, les obligacions i les relacions que situen homes i dones de forma diferent en el conjunt de la societat. Aquestes relacions són les que anomenem de gènere.

Aquestes relacions són de poder i situen el conjunt de les dones en una posició de desigualtat respecte als homes, és a dir, de subordinació. Això no vol dir que cada dona estigui subordinada a un home en concret, sinó que l'organització social de les relacions de gènere situa el conjunt de les dones en una posició d'inferioritat respecte al conjunt dels homes.

El cos, la imatge i el saber fer dels homes, encara que també hagi estat maltractat al llarg de la història (en el treball, en les guerres, en les lluites socials i altres enfrontaments), mai ha estat suficient per a que provoqués una anàlisi profunda en clau de gènere i un canvi social estable. Es veu

que, pel propi rol, els és difícil deixar de canalitzar la seva energia vital cap a la dominació de l'altre i l'exercici del poder. Aquesta manera de mostrar-se s'ha anat instaurant en un camí complicat de deixar enrere i que ha quedat segrestat en el poder patriarcal. Encara són pocs els homes que prenen part activa a la perseverant lluita de les dones per aconseguir més consideració i respecte als seus drets tant personals com socials.

Així és que la dona no ha pogut mai baixar la guàrdia en la lluita pels seus drets personals, psico-sexuals i reproductius, i ha estat i és massa sovint considerada inferior, més feble i sotmesa a maltractament per la seva condició.

Dones i homes som ben diferents tant pel que fa a la fisiologia com per les vivències i expressions personals. És evident que el fet de ser diferents ens ha portat a una vivència desigual entre uns i altres quant als drets i el tracte, o a les polítiques legislatives, que ha fet que socialment costi de desempallegar-se de la instauració i el domini del poder patriarcal.

En la convivència entre homes i dones massa sovint s'instaura una manera de relacionar-se on predomina l'exercici del poder i el domini de l'home cap a la dona. Relacions que en ocasions esdevenen abusives i violentes i impregnen els vincles afectius i sexuals més íntims.

Des del Centre Jove d'Anticoncepció i Sexualitat (CJAS), de l'APFCiB, servei específic d'atenció a adolescents i joves fins a 30 anys, ja fa temps que observem alguns trets de violència i maltractament en relacions de parelles ben joves. Fruit d'analitzar la situació, pensem que en aquesta etapa vital és quan, a partir dels vincles amorosos i amb dinàmiques del mal entès "amor romàntic", es poden arribar a consolidar les relacions desiguals i de maltractament del noi cap a la noia.

Des d'aquestes consideracions i amb una mirada global (bio-psico-social) a la persona, el CJAS fa 22 anys que ofereix atenció a adolescents i joves al voltant dels temes vinculats amb les relacions interpersonals, afectives i sexuals.

L'experiència al llarg dels anys en l'atenció personal a les necessitats d'aquest col·lectiu ens ha permès una reflexió continuada i un aprofundiment en totes aquelles qüestions que intervenen en el procés de

creixement, en les relacions amb l'altre i en la reafirmació de la identitat personal. Hem pogut constatar com l'entorn social, la cultura i les vivències de cadascú, juntament amb les característiques individuals, dibuixen diferents recorreguts, identitats, relacions personals, amb un major o menor sofriment i conflicte per aconseguir madurar, i ser reconeguts i acceptats socialment. Hem pogut apropar-nos a la seva manera de viure i entendre la sexualitat, el plaer, el risc, la fertilitat i la vulnerabilitat. A la vegada, hem verificat diferències de gènere en la pràctica i els discursos relacionades amb el gaudi de la sexualitat i l'ús d'anticonceptius.

Val a dir que qui consulta el CJAS són majoritàriament les noies, en un 70-75% dels casos. En els escenaris de conflicte expressats en la demanda, quasi sempre hi són presents el cos i la seva imatge, el tracte que rep per part dels altres, la necessitat d'afecte i la significació de les relacions sexuals i de l'entorn social.

En l'atenció a la noia, i també al noi, cal donar resposta a unes necessitats bàsiques: l'escolta, la valoració positiva del qui pot explicar sense jutjar, i l'oferiment d'un espai individualitzat per acompanyar-la/lo i, de mica en mica, anar descabdellant els motius de conflicte i les seves vivències.

El cos, la sexualitat i l'afectivitat

El cos parla: és la principal via (en un 80%) que tenen adolescents i joves de comunicar-se amb el món exterior. Es tracta de la comunicació no verbal (CNV), relació essencial entre els i les pròpies adolescents i joves i també en relació amb el món adult. Alhora, la sexualitat i l'afectivitat s'expressen a través del nostre cos sexual.

L'aprenentatge per fer-se adult és llarg. Des del naixement i durant la infància, nenes i nens van descobrint el seu cos i les primeres sensacions i emocions que prendran parteixen del cos sexual i, per tant, de l'afectivitat, la sexualitat i la seva expressió al llarg de la vida. Ho fan des de la pròpia energia vital i curiositat innata, amb les ganes de sentir-se atrapats per "Eros" (en el sentit ampli del significat de la vida), i mitjançant el que transmeten els adults referents que en tenen cura i els acompanyen en el

camí del creixement (família, cuidadors/es...). Totes i tots naixem amb un cos sexual i som afectivament dependents d'una altra o altres persones. En aquest sentit, la imatge corporal de l'infant i tot el que interioritzarà s'anirà estructurant amb la mirada i la resposta dels adults a les seves diferents expressions, necessitats i demandes.

La cura, l'alimentació i com s'ofereix l'atenció, les paraules, les mirades, les carícies, la tendresa, els somriures, la veu i el seu to, les cançons i altres manifestacions dels sentiments de les persones adultes cuidadores són estímuls que omplen el cos i la persona de sensacions plaents. Aquestes sensacions generen l'afecte, la sensualitat i l'erotisme base de la sexualitat, entesa en el seu sentit més ampli, i que permetrà que es pugui expressar segons els moments de l'evolució.

Així, les diferents impressions sensorials i emocionals desperten l'entusiasme de viure, la sensació de plaer i el desig de voler tornar-ho a sentir. Aquests són *inputs* positius que deixen petjada i que retornaran en el moment de l'adolescència i joventut al compartir les relacions i vincular-se amb altres persones social i sexualment.

En aquestes relacions primàries, la manifestació de l'afectivitat per part dels i les cuidadores té un paper essencial. L'afecte pren part de la condició humana i de tota mena de relació, i és i serà un requisit per créixer i madurar emocionalment amb un cert equilibri.

L'afectivitat tracta de la necessitat que tenim els humans d'establir "vincles" amb altres persones, que ens ajudin a la supervivència i ens proporcionin estabilitat emocional (relacions primàries des del naixement, necessitat de contacte, manifestació dels sentiments per part dels adults cap als infants...). L'amor, l'estimació, l'afecte, sentir-se reconegut/da, desitjat/da i valorat/da, l'amistat són necessitats psicològiques fonamentals en l'ésser humà. Fan que et sentis bé, donen sentit de "pertinença" i ajuden a conformar la identitat individual.

Un bon vincle afectiu al llarg de tot l'aprenentatge ajuda a generar: el sentit d'autonomia, el reconeixement i manifestació de les emocions i sentiments, l'autoestima, la relació amb els altres, estratègies per superar la frustració i habilitats socials, entre altres.

Per contra, la manca de reconeixement, d'estima, no ser tingut en compte durant la infantesa o rebre maltractament, pot dificultar les relacions i afavorir posteriorment situacions de violència en l'adolescència i joventut o en la vida adulta.

En aquestes relacions de vincle, les característiques pròpies de cada infant i la pròpia subjectivitat, amb algunes diferències intrínseques del sexe femení o masculí, també faran que la percepció de molts d'aquests estímuls, més positius o més negatius, sigui singular i intransferible, i es pugui traduir de manera semblant en l'adolescència i edat adulta.

Així doncs, tal i com dèiem: "l'estimació, el plaer, el gaudi, el respecte, l'autoestima, l'expressió de les emocions, que passen pel cos i es tradueixen amb manifestacions d'afecte i respecte en les diferents relacions, es comencen a aprendre i a sentir des del naixement". També hem de dir: ara bé, no podem obviar que la frustració, la submissió, la ràbia, l'agressivitat, el rebuig, la impossibilitat de respectar i estimar i la violència, també.

Quan arriba l'adolescència, moltes d'aquestes vivències s'activen i es posen en pràctica en la relació amb els seus iguals i també amb els adults significants.

Vist això, es pot entendre que algunes situacions vitals que comporten dolor, com pot ser una separació, un abandó, una pèrdua (divorci, trencament de parella, desarrelament per immigració, mort d'un amic o ésser estimat, i evidentment situacions de maltractaments i violència a casa...), poden ser viscuts de manera traumàtica, fan patir i poden generar ràbia, frustració i un malestar difícil de contenir i canalitzar. En el període de l'adolescència, doncs, aquests fets poden tenir efectes inesperats pel que fa als comportaments i als vincles relacionals que estableixen amb els amics, les parelles..., conduint-los a vegades a conductes i/o situacions amb risc i de risc.

Per altra banda, noies i nois estan sotmesos a un bombardeig salvatge d'informació, de models, d'estímuls, molts d'ells carregats d'erotisme i sensualitat, que conviden al "consum". Moltes i molts joves necessiten, i sovint no troben, espais on ser escoltats i repensar i contrastar tot el que

senten i observen. No hem d'oblidar que estan aprenent i han d'interioritzar tot el que aprenen i experimenten, amb dret a equivocar-se, per a poder individualitzar-se com a persones, definir i reafirmar la seva identitat.

Des de l'adulthood, tot sovint ens trasbalsa l'embaràs i l'avortament de les adolescents, la quantitat de píndoles anticonceptives que es prenen, els seus comportaments quan el risc ja és massa evident, el consum de diferents drogues en edats cada vegada més joves, les addiccions a les pantalles (Internet, mòbil...) i l'ús que en fan, però sovint ens costa aturar-nos a esbrinar i anar més enllà de l'alarma, les conseqüències i efectes d'aquestes conductes.

L'experiència testimonia la importància de la mirada, l'escolta i el reconeixement de l'adult –professional o no–, quan noies i nois evidencien necessitat de suport. A partir de comportaments de risc de manera repetida, manifestacions de tristesa, dolor o ràbia, de sentir forta dependència d'una altra persona, per impossibilitat de desfer-se d'històries conflictives amb o sense maltractament, estats depressius, i tot el malestar que es pot arribar a expressar mitjançant la comunicació no verbal, el o la jove et demana suport, i es tracta de poder veure i recollir la demanda no verbalitzada, i oferir assistència el més aviat possible.

A l'administració, a la societat i també als i les professionals, sovint els és difícil fer aquesta mirada àmplia i promoure una reflexió multidisciplinària per trobar les respostes més adequades a les vivències i necessitats d'aquest col·lectiu. (*L'afectivitat i la sexualitat. Són educables?*, de la Fundació Victor Grífols.)

Des del CJAS, amb relació als casos que ens arriben a consulta observem una freqüent dificultat en pares i mares per escoltar i oferir el suport adequat als seus fills i filles en els diferents moments del seu aprenentatge i creixement. Sembla ser que hi ha una impossibilitat de comprendre els canvis i necessitats de l'adolescent i atendre els seus conflictes quan apareixen. Observem dificultat per a establir els límits necessaris, així com per a entendre aquests límits com un ajut imprescindible i essencial pel suport i la contenció. La incertesa, les pors i

l'angoixa dels i les joves davant tot el que han d'estrenar, freqüents en aquesta etapa, precisen de la mirada i acompanyament adult. En aquests anys de crisi econòmica i social, hem comprovat que aquestes dificultats i/o mancances de les famílies s'han agreujat.

Per una banda existeix més llibertat, però els continus missatges des de la societat adulta similars al "tu pots", "tot es pot fer", "tot es pot tenir", sense els límits i la contenció necessària per part de les persones referents, han anat creant frustració i malentesos entre els i les joves que han repercutit directament en les seves relacions més íntimes.

L'experiència d'aquests 22 anys d'escoltar, atendre i acompanyar adolescents, ens dona peu a mostrar la necessitat que tenen, sobretot les noies adolescents, de trobar algú que les escolti i les valori, i l'espai per reflexionar sobre el que els agrada i el que les fa patir quant a les relacions afectives i sexuals, sobre les relacions desiguals, el maltractament, la impotència, la ràbia i altres vivències que no saben com canalitzar. Alhora, cal tenir present que els nois tenen major dificultat per a parlar de les seves emocions i del que no els funciona tal i com esperaven.

Al mateix temps, després de 20 anys de realització de tallers d'educació afectiva-sexual a grups escolaritzats d'Educació Secundària, podem evidenciar la significació del treball en grup actiu i participatiu a l'escola, que generi debat i reflexió. Es tracta d'un espai on nois i noies poden augmentar coneixements i posar veu a allò que senten en les seves fantasies i experimenten en el seu cos canviant, els permet connectar amb les emocions i altres sentiments que sovint són confosos i creen pors, dubtes, culpes, etc. En aquests espais es fàcil treballar el respecte a l'altre, els paranys de l'amor, les desigualtats en la relació i entre els companys i companyes de la mateixa edat, l'agressivitat, els diferents tipus de violència, i poder transmetre l'enriquiment de la diferència.

Les famílies, com a principals referents en aquesta etapa vital dels seus fills i filles, també han de poder trobar un espai professional per ser

escoltades i ateses quan les pors i dificultats per acompanyar i educar una filla o un fill els angoixa i paralitza.

La sexualitat, energia vital i de comunicació; la violència de gènere present en les relacions afectives i sexuals

En l'adolescència i joventut, l'expressió de la sexualitat i les relacions sexuals tenen una importància cabdal. La capacitat per compartir la sexualitat els ajudarà a reafirmar la identitat sexual, a decidir amb qui compartir-la, i a establir una comunicació nova amb els seus amics i amigues. També sabem que en alguns casos pot arribar a ser la principal font de malestar i també de l'exercici de la violència de gènere.

L'any 2006, l'OMS va revisar i ampliar el concepte de sexualitat i profunditzà sobre la relació d'aquesta amb molts dels aspectes de la persona i el seu entorn social i cultural:

La sexualitat és un aspecte central del ser humà al llarg de la seva vida; comprèn la identitat de gènere i els rols, l'orientació sexual, l'erotisme, el plaer, la intimitat i la reproducció. La sexualitat es viu i s'expressa a través dels pensaments, fantasies, desitjos, creences, actituds i valors, conductes, practiques, rols i relacions interpersonals. Encara que la sexualitat pugui incloure totes aquestes dimensions, no totes elles s'experimenten o s'expressaran totes. La sexualitat està influenciada per la interacció de factors biològics, psicològics, socials, econòmics, polítics, ètics, legals, històrics, religiosos i espirituals.

Són molts els factors que intervenen en la sexualitat i el seu gaudi. Però la cultura, les creences i l'educació són les que més influiran en la manera de concebre-la, acceptar-la i viure-la. En molt indrets i cultures, la pràctica sexual s'utilitzarà per marcar la diferència de sexe i de gènere, provocar estigma i ser utilitzada com una font de control, d'exercici del poder i, en molts casos, de maltractament i abús cap a la dona.

Hi ha dos elements bàsics per delimitar mínimament el concepte sobre la sexualitat; el primer és que som éssers sexuals des del naixement, i

l'altre és que la sexualitat no es basa només en la genitalitat, i que la manera d'expressar-la i l'orientació del desig tenen una part important totalment subjectiva.

Fruit de l'observació, moltes de les pràctiques sexuals de les noies i els nois ens fan pensar que, a més de buscar la reafirmació de la identitat sexual, hi busquen altres sentiments com ser tinguts en compte, ser acceptats, reconeguts, estimats, etc. Aquesta recerca la veiem més marcada i desconcertada quan manquen el suport i la mirada dels adults referents, o quan s'ha patit abandó, maltractament, soledat i privacions enmig de situacions socials desfavorides.

A vegades el món adult, mitjançant la publicitat i les diferents tecnologies de la informació i la comunicació (sèries televisives, còmics, vídeos, pel·lícules, Internet...), transmet una manera de comportar-se sexualment despullada de les emocions i la intimitat que aquesta pot despertar. S'insisteix massa en la seducció i la pràctica sexual a partir només del cos, l'erotisme i la sensualitat, i sovint convida a "tot es pot fer", "tot es pot provar", donant per fet que totes les fantasies eròtiques, inclús les més rebuscades, i tot el que veuen, es poden fer realitat. Les relacions genitals estan sobrevalorades, i la pressió de grup hi té un paper fonamental. L'estímul a través de la pornografia, sobretot als nois, els porta a demandes, desitjos i pràctiques que casi sempre són rebutjades per la noia. En la consulta o en el treball educatiu en grup, sovint s'ha de desconstruir informació errònia o desorbitada, i fer-los reflexionar sobre el respecte i els desitjos de l'altra persona.

En moltes de les consultes en el CJAS, després d'unes quantes entrevistes es capten manifestacions de maltractament i violència sexual del noi cap a la noia. Algunes vegades la noia s'enfronta a situacions o actes d'ordre sexual no volguts, obligada per l'exigència i l'amenaça d'abandó del noi si no dóna el seu consentiment.

Algunes de les formes de violència sexual poden ser considerades violacions, amb penetració o intent de penetració vaginal o anal sense que ella en cap moment ho hagi volgut. Una de les queixes més freqüents de la noia és l'exigència del noi de mirar pornografia junts i després amenaçar-la,

depreciar-la i humiliar-la si no vol dur a terme algunes de les pràctiques o actes sexuals observats.

En altres consultes sorgeix la violència sexual sense contacte corporal a través de l'exhibicionisme, la pressió telefònica, per SMS o directa, amb gestos i paraules obscenes, insults sexistes, proposicions sexuals impertinents, i filmació o difusió d'imatges de la noia en diferents circumstàncies íntimes.

L'ús d'alcohol, drogues o altres medicaments també pot alterar les relacions sexuals en provocar més desinhibició i no deixar que es reconeixin els sentiments i desitjos de l'altre.

En algunes d'aquestes relacions, un embaràs inesperat o el contagi d'una malaltia de transmissió sexual pot ser utilitzat per posar en qüestió la confiança i la fidelitat de la noia, i fer-ho servir d'excusa per menysprear-la i agredir-la. Aquests són casos molt complexes on cal un acompanyament i seguiment amb delicadesa, per poder ajudar la noia a prendre la decisió més adequada i saludable.

Per comprendre i analitzar a fons la violència de gènere i la violència sexual i esforçar-se per a la seva prevenció, cal contemplar el significat de la canalització de l'energia sexual del noi en aquesta època i tot el bagatge rebut i interioritzat. En alguns casos, si en el moment més àlgid de l'energia sexual aquesta es troba afectada per vivències directes (abús, maltractament, violència familiar), i a sobre s'estimula amb la pornografia, és fàcil que el seu mitjà per relacionar-se sigui l'exigència, el maltractament i la violència sense tenir en compte els sentiments de la parella sexual.

En les entrevistes amb alguns nois, hem vist com el sentiment de desconfiança, d'inseguretat, d'infravaloració i les múltiples carències viscudes es poden transformar en demostracions de poder, control, exhibició de la força i autoritat per posar a prova el domini i les pròpies capacitats. Quan aquestes demostracions es fan amb la parella sexual, fàcilment es pot perdre el control i tractar l'altra amb desconfiança, insults i exigència per tal d'aconseguir la satisfacció dels propis desitjos. És fàcil revestir la relació amb expressions com "jo t'estimo més que ningú", "jo ja et

dono tot el que necessites i mira com m'ho tornes", tot demanant pràctiques sexuals o altres requeriments que fan sentir la noia com un objecte de la seva propietat, i utilitzada i agredida en allò més íntim. Aquestes exigències, a més de maltractament psicològic poden arribar a comportar empentes, demostració de la força física i, per tant, violència en tot el seu sentit (psicològica, sexual, física).

Si quan apareixen, entre els nois i les noies, relacions poc igualitàries en les primeres pràctiques sexuals no s'aborden i es treballa per transformar-les, es poden consolidar vinculacions de domini i poder. Aquestes sempre faran patir les persones implicades, sigui quina sigui la identitat, el sexe i la pràctica sexual. En molts casos, l'expressió de la sexualitat individual i les relacions sexuals desiguals que s'estableixen en la joventut seran un baròmetre per a la mesura d'una futura violència de gènere.

Haver patit abusos sexuals en la infància i adolescència o haver observat maltractaments i abusos contra la mare o la parella del pare, poden ser un afegit per l'establiment de relacions conflictives i de possible violència de gènere.

Per últim, comentar que actualment, encara que amb una freqüència molt menor, també observem i atenem parelles on la noia és la que manté el control i el domini de la seva parella amb manifestacions de maltractament de caire més psicològic.

Comunicació i sexualitat: com gestionar els sentiments

Els/les adolescents i joves poden viure moments d'una certa complexitat i, a més, acostumen a tenir la pell molt fina davant la seducció i fàcilment es poden deixar influir i conduir. D'una banda, aquesta vulnerabilitat pot dependre de les característiques personals, però la major o menor fragilitat, el grau d'autoestima i el bagatge cultural i personal (social, educatiu, etc.), hi tindran un paper rellevant. Cal entendre que viuen moments d'importantes contradiccions que poden generar gran ansietat i patiment; si en aquests moments algun/a adult/a els pot escoltar i entendre, els permetrà caminar, aprendre i experimentar amb més tranquil·litat.

En aquest període més o menys extens, ja hem comentat que el cos i la imatge corporal es converteixen en la carta de presentació i passen a ser el suport de l'autoestima. El cos es revesteix per dins i per fora, i a través d'ell es podrà manifestar l'estat d'ànim (tristesa, dolor, ràbia, desesperació, confusió, malenconia, malestar, o bé confort, alegria i benestar). Davant dels conflictes que precisen atenció, l'observació per part dels i les professionals de la forma de presentació a la consulta (CNV), i les dificultats per expressar el que senten, seran indispensables per crear un bon vincle i oferir un espai per acompanyar-los i aconseguir que es deixin ajudar.

En aquests moments, tot el que ja s'ha interioritzat anteriorment es torna a posar en joc. Ara bé, fisiològicament s'està capacitat per a la funció reproductiva i per canalitzar els impulsos sexuals a través de relacions compartides molt abans d'haver assolit un grau adequat d'evolució psicològica i afectiva; aquest fet els i les col·loca davant de situacions de conflicte i riscos no reconeguts.

Gestionar les emocions no és gens senzill, i quan s'han viscut o es viuen situacions adverses encara menys. El malestar individual és probable que es manifesti en les relacions personals i sexuals, i que aquest es descarregui en la parella amb ràbia, coacció i maltractament. Sense buscar-ho, els i les joves es poden trobar reproduint el que han vist i han après en el seu entorn familiar i social, i que en alguns moments han interioritzat com a "valors" inherents al significat de la relació amb l'altre. De fet, en certes relacions opressives no són conscients del mal que fan ni del que s'estan fent a ells mateixos.

En l'atenció personal per al diagnòstic d'una infecció de transmissió sexual en un noi, et permet observar sovint comportaments compulsius, i joves enrabiats amb l'entorn, mal enrotllats, embolicats i negatius. La causa pot ser la motxilla carregada del que han viscut, que tot sovint té a veure amb abandó, maltractament o abús, o bé el dol d'algú estimat, el trencament amb un amic, amiga o parella, la separació dels pares, etc. Juntament amb la vivència d'aquestes situacions hi poden coincidir l'ús de drogues, relacions de risc repetides, i a vegades algun trastorn psicològic no diagnosticat.

Pel que fa a l'embaràs inesperat, a més de la mala sort per no existir cap anticonceptiu cent per cent segur, hi ha altres factors que hi poden intervenir i que tenen a veure amb el desgavell de les emocions, l'estat d'ànim i la motxilla de les vivències anteriors. Moltes de les noies que arriben a la consulta i que es queden embarassades estan vinculades a relacions de submissió, dependència i "amor" mal entès com ja s'explica en altres capítols. Altres vegades l'ús de drogues, la recerca de ser tinguda en compte, juntament amb altres trets de la personalitat o d'un desig inconscient de reconeixement i amor per part de l'altre poden ser la causa de l'embaràs inesperat. En l'atenció i acompanyament a la decisió sobre l'embaràs, en moltes ocasions és fàcil descobrir relacions de maltractament i violència de gènere.

La imatge de la dona transmesa per la publicitat, quin paper hi juga?

La publicitat ocupa un lloc molt important en la nostra societat. Es troba totalment inserida a la nostra vida de cada dia. Molts dels discursos publicitaris han construït diverses formes de representació de les dones que donen lloc al model de feminitat imperant.

Una de les característiques habituals de la publicitat és el tractament de la imatge de les dones com a objecte. En molts casos, els cossos femenins s'associen a complements de determinats productes per a dotar-los així d'un atractiu sexual. Aquestes representacions femenines no ens mostren subjectes sinó objectes femenins.

Així, les imatges estan quasi sempre vinculades a l'atractiu eròtic i sexual i a les seves possibilitats per a satisfer els desitjos de l'home, oblidant quasi sempre altres aspectes com la intel·lectualitat de la dona, per exemple. Hi ha molts anuncis que juguen amb els anomenats missatges subliminars, que estableixen relacions entre els cossos femenins i determinats significats, la majoria de caire sexual. A més, la imatge dels cossos de les dones es tracta com un valor afegit a qualsevol producte que s'anuncia. Cal tenir present que la presentació de les dones com a objectes es pot considerar una agressió simbòlica (Observatori de les dones en els mitjans de comunicació).

Amb tot, la societat de consum ja fa temps que ha atrapat i utilitzat desmesuradament la imatge corporal de la dona, des del ple coneixement de la importància que té el cos i el seu revestiment en les noies joves. En aquest sentit, es pot parlar d'amoralitat i d'interès purament economicista lligat als mercats de la moda que sobretot passa per la publicitat, on s'estableixen estereotips i modes amb el principal objectiu de posar a la venda el que calgui sense mesura i sense tenir en compte els sentiments més íntims i les dificultats de moltes noies per a construir la seva autoestima i el seu benestar en aquest entorn hostil. Aquests "missatges" publicitaris es troben en la roba, en el menjar, en els hàbits i costums, en l'esport, en l'alcohol i les drogues, en l'automoció, en els medicaments, en la cirurgia i un llarg etcètera. S'intenta crear "estereotips ideals" i impossibles, pel que fa a la noia (sobretot), pel que fa al noi i pel que fa a la relació noia/noi. Tornem a recordar la importància de la imatge corporal i la importància de la mirada que ens fan els altres, per a pensar com els missatges publicitaris poden influir en el procés per conquerir la individualitat i la identitat de gènere.

Prenent el cas d'una noia jove: la seva necessitat de ser diferent i única, acceptada i estimada per amigues, amics i parella, i al mateix temps, la por a ser diferent, a no "arribar a l'altura" i ser rebutjada, poden portar-la a accentuar la seva imatge i figura corporal, i quedar fàcilment seduïda i atrapada per la representació de la imatge corporal femenina que es crea –pura ficció– des d'una part de la societat adulta. En aquest procés, rememorem que també hi juguen un paper destacat els models viscuts a casa o l'aprenentatge del seu entorn social i cultural, a més de les característiques personals i la pròpia "subjectivitat" al voltant de la relació de parella, la sexualitat i la seva pràctica.

I és que per a presentar-nos i ser acollits i acollides per altres persones, joves i adults necessitem aquella mirada que ens retorna la nostra imatge, i el seu acord i acceptació per a reforçar la pròpia identitat i l'autoestima. En aquest sentit, els revestiments externs criden l'atenció, et fan visible, marquen la diferència i parlen per tu. Segons les majors o menors dificultats per accedir al món adult i a la societat, aquesta presentació del

cos i de la imatge pot accentuar en positiu i també en negatiu (com es vesteixen i els colors que fan servir, com es pentinen i maquillen, quantitat de pírcings, tatuatges, depilació dels genitals, proporcionar-se dolor a partir de les autolesions, trastorns de l'alimentació, conductes de risc repetides, ús de drogues, etc.)

Aquest revestiment és essencial per assenyalar la diferència i l'abandó de la infància, pren part de la identificació amb el grup, amb els altres de la mateixa edat, i de fet és una manera important de comunicar-se no verbalment i de distingir-se com a individu amb personalitat pròpia.

Com ja ha s'ha dit, la comunicació no verbal (CNV) és la gran carta de presentació i demostració, i revela molts dels conflictes que pot tenir una noia que arriba a consulta amb ella mateixa i amb les relacions amb els altres. A més de com i què expressa la noia en la demanda d'ajut, tot el que podem observar com a CNV (tristesa, mirada perduda, llargs silencis, retraïment, buscar el consentiment de qui acompanya, manera de vestir), s'ha de contemplar i reconèixer quan se les atén individualment, sigui soles o bé acompanyades d'alguna amiga o de la parella. El reconeixement per part del o la professional de l'estat d'ànim i de com aquest es reflecteix en la seva imatge i com s'explica, és una eina per a convidar-les a seguir el diàleg i arribar al nucli del conflicte.

Quan una noia, influïda pel seu bagatge personal, busca en la parella l'ajut per assumir la pròpia imatge i conquerir la seva identitat, i es sotmet als seus desitjos i requeriments, pot caure en un parany de sotmetiment i maltractament sense adonar-se'n. També pot succeir tot el contrari, quan la noia té dificultats per retrobar-se amb el seu cos canviant i assumir el seu sexe com a dona, i s'amaga i es retrau. De manera inconscient, té por de fer-se gran i s'aparta i evita tot el que pot ser significatiu per a la reafirmació de la identitat i el reforç de l'autoestima, amb la intenció de no créixer, d'abandonar-se o passar desapercebuda. Una conducta i altra de manera severa podrien ser fruit d'una gran fragilitat i facilitar l'embolic en relacions i hàbits poc saludables o generar trastorns psicològics alarmants.

Actualment també els nois segueixen, més que mai, els estereotips marcats socialment per la publicitat i altres TIC. Observem que en molts

casos són víctimes d'aquesta oferta del món adult, quedant ells atrapats en el model patriarcal. Així, reben contínuament un bombardeig d'imatges contradictòries quant al significat del rol de gènere masculí, però que generalment els genera un fort desig de consumir tot el que se'ls ofereix des del món adult. A partir d'aquest model, confonen "ser" amb "tenir".

El propi recorregut, el grau de fragilitat, la desconfiança amb ells mateixos i altres *inputs* viscuts i interioritzats de la cultura on han crescut, faran que les exigències de l'entorn on es mouen els fereixin amb major o menor grau els propis sentiments, i els generin múltiples sensacions i contradiccions més o menys difícils de gestionar. Davant la confusió, fàcilment poden sentir-se enrabiats i respondre de manera agressiva i violenta, tant en les relacions personals i de parella com cap als adults. Al mateix temps, cal tenir present que acollir-se a hàbits i conductes gens saludables pot ser un repte per a sentir-se viu. Encara que costi d'entendre, els comportaments poc sans, extrems, de risc i de demostració de poder, quan s'instauren com una part de la personalitat i es repeteixen, els ajuden a no pensar, a no plantejar-se el veritable conflicte i evitar-ne el patiment.

Com hem comentat genèricament en un principi, l'imparable mercat de productes cada vegada més costosos, enganyosos, de poca eficàcia i relacionats amb el "culte al cos" des dels desitjos d'alguns adults, impulsa moltes joves a imitar o voler assemblar-se als estereotips creats, (infantilització dels cossos, cirurgia per a canviar-los, cosmètics i cremes, robes ajustades a cossos més infantils, modes, productes per aprimar-se, enlluernament per cotxes i motos potents, esports de risc, etc.) Aquesta oferta és perversa i afavoreix conductes i hàbits malsans, en especial en les joves més fràgils, amb dificultats per créixer i amb una gran disposició per a deixar-se influir.

Aquestes imatges tan estereotipades no només confonen els i les joves, també confonen la societat, els qui pensen polítiques de prevenció per a joves i els professionals que estan en contacte amb elles i ells. Sovint costa reconèixer algunes de les característiques i conductes pròpies de l'etapa, com la d'imitar, comparar, provar i experimentar, voler ser com l'altre per a no quedar enrere, reconeixement d'un/a mateix/a a partir del grup

d'amigues i amics, i diferenciar-les dels comportaments i actituds menys saludables. Hem de comprendre les actuacions ratllant el risc com a fruit de l'aclaparament i la inseguretat per poder anar fent camí.

Així, cal escoltar les reflexions i crítiques de moltes joves, fetes en diferents llocs, situacions i moments, i tenir-les en compte en les propostes culturals i educatives, i en les polítiques de protecció i prevenció de la violència de gènere i el maltractament.

En l'anàlisi professional de les conductes reactives, de risc i de maltractament de manera repetida, hi trobem el mitjà d'expressar el malestar, la ràbia, l'abús rebut anteriorment, i un sofriment que en molts casos no pot ser acceptat per por a perdre's i perquè pot representar un impediment per seguir sentint-se viu. És essencial esbrinar que hi ha més enllà de les manifestacions de maltractament i violència, convidar a expressar el que senten i escoltar les petites descripcions que fan dels seus sentiments, oferint un espai únic d'acompanyament continuat.

Salut: entre l'aprenentatge i la subjectivitat

Tot el que hem anat tractant al llarg del capítol (cos, afectivitat, sexualitat, imatge, sentiments, característiques personals), i els imparables missatges i models que arriben als i les joves des de l'entorn cultural i social on viuen (origen, creences i religió, sistema educatiu, etc.), influeixen en l'aprenentatge d'hàbits i en el grau de salut en general.

Els i les adolescents i joves es consideren en general sans i amb una salut de ferro, la seva percepció és la de gaudir d'una envejable salut entesa com a absència de malaltia. A quina salut es refereixen? Els conflictes, el maltractament i la violència, les conductes amb diferents riscos i les seves conseqüències (drogoaddicció, embaràs inesperat, contagi d'ITS, trastorns de l'alimentació, autolesions, i altres alteracions psicològiques i emocionals, no són percebuts com a trastorns que poden malmenar la salut.

L'educació i tot el que la societat proposa i ofereix com a “saludable” hi tindran un paper cabdal. Ens hem de preguntar per què les noies maltractades no poden considerar aquest desequilibri personal i emocional com a poc o gens saludable.

Ja fa anys que la paraula salut va més enllà de l'absència de malaltia i es fa servir per determinar l'estat físic i moral, el bon estat emocional de la persona i d'estabilitat social (bio-psico-social). Com veiem, el terme “salut” intenta puntualitzar el grau de benestar i de sensació d'equilibri emocional i social de les persones.

Si volem determinar el grau de salut dels i les joves, ens haurem de referir al seu sentiment de benestar des d'un punt de vista global, físic, afectiu-emocional i social. De fet, ja fa temps que els experts i expertes en l'atenció a adolescents i joves emmarquen el terme “salut jove” dins d'aquest concepte més ampli.

En tot cas, el concepte de salut que construeix i popularitza la publicitat és interioritzat per les noies i també pels nois, i ve reforçat per l'associació que en fan amb altres valors “desitjables” com el cos ideal, el reconeixement social, l'èxit personal, la demostració de poder associat a major virilitat, reptes i risc en la diversió, etc.

Com ja hem anat puntualitzant, moltes de les conductes per experimentar, per donar raó a les emocions i als sentiments i sentir coses noves, sovint s'emmarquen més enllà dels límits de la seguretat i el confort. Exposar-se a que hi hagi un contratemps o el que anomenem “risc” en sentit genèric, com per exemple no prendre mesures per protegir-se en les relacions sexuals, prendre alcohol i altres drogues, conduir temeràriament, deixar-se maltractar i agredir, violentar-se, etc., poden ser només una part dels comportaments que estrenen els i les joves i dels entrebancs que han de superar per trobar un lloc en el món.

Ara bé, el lllindar és molt fi i es pot sobrepassar la frontera de provar i experimentar, i les conductes provocatives, marginals i amb riscos associats, poden ser un desafiament per sentir-se viu. Així, es repeteixen i es converteixen, encara que sembli contradictori, en un repte per a

demostrar-se capacitats, afermar la personalitat, ser tinguts en compte, ser estimats i valorats, etc.

Quan el recorregut vital no ha estat senzill i l'entorn social és feble i no hi ha un bon acompanyament en els entrebancs i conflictes, els i les adolescents i joves ho tenen més difícil i les seves conductes poden convertir-se en el que en diem un "pas a l'acte". Aquestes noies, i encara més els nois, poden ser grans actuadors, i comportar-se de manera poc continguda tot buscant referents, arribant a dependre de grups marginals o conflictius. En grup és més senzill actuar, i els actes agressius i violents ofereixen identitat. És més fàcil que s'ajudin fent-se addictes a alguna substància, o que puguin patir trastorns de l'alimentació i/o altres trastorns psicològics difícils de diagnosticar. En aquests casos la salut està compromesa de manera freqüent.

Molts dels i les adolescents i joves que es troben desemparats, i amb l'energia vital i la libido en la màxima expressió, han apaivagat els sentiments dolorosos cercant l'afecte i la complaença entre els de la seva edat o inclòs amb persones més grans, moltes vegades seduïts directament o a través d'Internet. En aquestes situacions, els paranys de l'amor romàntic i la possibilitat de patir maltractament i violència estan servits.

Val a dir que les TIC afavoreixen una manera de relacionar-se immediata, que deixa la vergonya i la intimitat de costat, i que disposa d'importants eines per a generar abús si s'usa malament. Es facilita l'exercici del poder, el control i la vigilància de l'altre, i és un important mitjà per a seduir, posseir i dominar la situació. En més d'una ocasió hem observat trastorns psicològics deguts a una relació destructiva mantinguda d'aquesta manera, on les noies mostraven impossibilitat de posar-hi fre per elles mateixes si no se les ajudava. Amb les pantalles, i sovint amb certa innocència, es perd el pudor i el cos de la noia es presenta "despullat" quan encara la identitat no està reafirmada. Es fa tant sols per cridar l'atenció de qui els agrada, per requeriment del noi o per no ser tatxada d'inhibida o de ser diferent d'altres amigues. El resultat pot ser esgarriós per algunes adolescents, deixant-les sense recursos per continuar el camí de la individualitat i l'autoestima. Aquestes qüestions es tracten àmpliament en

un altre capítol. Amb tot, cal recordar que el maltractament pot ser físic, emocional o sexual (abús sexual), i que les relacions saludables impliquen respecte i confiança.

Cal atendre amb molta delicadesa totes aquelles situacions on hi ha maltractament i l'estat de salut i l'equilibri emocional estan compromesos: Han de ser tractades des de la part positiva i de resiliència de la noia. El grau de resiliència dels i les joves és molt alt i, si se'ls pot ajudar quan ho necessiten, reconeixen fàcilment les ganes de canviar conductes i deixar tot allò que els fa patir. Per tant, un ajut a temps sempre serà benvingut. Podem assegurar que són tant o més agraïts que els adults quan se senten escoltats i reben suport i entesa.

Relat d'una situació habitual atesa en el Centre Jove

La Neus i la Clara arriben al CJAS de manera espontània; tenen 17 i 16 anys. La Neus explica que la seva amiga Clara necessita una píndola anticonceptiva d'urgència (AU). Volen entrar juntes a la consulta. Aquest primer dia la Neus parla més que la Clara. La Clara es mostra trista i encongada, gairebé no parla i la seva mirada es dirigeix en tot moment cap a l'amiga. Només parla per demanar que es resolgui ràpid la demanda puntual, doncs té por de quedar-se embarassada.

Al cap d'uns 15 dies tornen les dos amigues, sense la parella, a demanar una altra píndola d'AU. En aquesta consulta, s'ha d'esbrinar si l'anterior ha fet efecte, doncs encara no ha tingut la regla. La Clara parla una mica més i explica que ell no atén a cap raó per evitar un possible embaràs i que, a més d'aquesta relació (on ella ha connectat per un moment amb la por a un embaràs i ho ha explicat a la seva amiga íntima), han tingut altres relacions sense cap protecció. Se la informa de la dubtosa eficàcia de les dos AU que ha pres en un període de 15 dies i se li recomana que si en 21 dies no li ha vingut la regla, torni per fer-se una prova d'embaràs.

Al cap dels 21 dies la Clara torna, sempre acompanyada de l'amiga, que sembla que és l'única que està atenta al tema i la cuida. Fem la prova d'embaràs i surt positiva.

Des d'aquest resultat podem començar a esbrinar que està passant en la relació. L'amiga la convida a parlar i a dir tot el que a ella no li agrada però que sembla que accepta submissa. Sembla que hi té una dependència, però sobretot deixa entreveure que li té por. Ens reconeix que ell té algun comportament agressiu i que pren algunes drogues de tant en tant. Quan està sota els seus efectes, la força a mantenir relacions sense cap protecció i sempre que ell vol. A ella no li agrada i es resisteix, però ell la insulta i l'amenaça que la deixarà si no es deixa.

També ens explica que fa un temps va haver de fer un tractament per una ITS. No ens sap explicar quina infecció va tenir. Això ens fa pensar que ell té altres relacions encara que sempre ho nega.

Recomanem que parli amb la seva parella sobre l'embaràs i que li demani que l'acompanyi en la propera consulta al cap de dos o tres dies, per poder prendre una decisió.

Torna acompanyada de la seva amiga i sense la parella. Aquesta vegada la fem passar sola a la consulta. De fet, s'ha establert un bon vincle amb la professional que l'ha atès cada vegada, i creiem que serà més senzill començar a tractar el seu malestar, tant si decideix avortar com si vol continuar amb l'embaràs.

Explica que la resposta d'ell davant la prova d'embaràs positiva ha estat de desconfiança i ràbia, i li ha manifestat que segurament aquest embaràs no és d'ell, que deu ser d'un altre. L'ha insultat i l'ha tractat de "puta" i mentidera i li ha dit que només li porta problemes. Hi ha hagut empentes i algun cop. Quant ella es defensa li crida, però li reconeix la seva fidelitat; ell es torna "amorós" i li diu que només l'estima a ella, que no tornarà a passar i que és la seva noia. La Clara ens reconeix que a més de cridar-la, la controla i no la deixa que vegi als seus amics i amigues. S'ha d'inventar excuses quan va a trobar a la seva amiga Neus.

Ell la deixa que resolgui sola la qüestió de l'embaràs i no la vol acompanyar a la consulta, però abans de venir li ha comentat que si avorta matarà al seu fill, comentari que deixa absolutament angoixada i trasbalsada a la Clara. Ara li costarà uns dies i molta reflexió i

acompanyament prendre una decisió. Ell ha continuat menyspreant-la i carregant-li les culpes de tot el que està passant.

Al cap d'uns quants dies, amb un bon suport per part de la seva amiga, al final decideix avortar. A partir d'aquí s'ha pogut fer pensar a la Clara i ella s'ha deixat ajudar per poder anar gestionant la situació i apartar-se d'aquesta parella maltractadora.

Se l'ha ajudat a parlar amb la família, i en aconseguir el seu ajut i disposició davant la situació, la Clara s'ha sentit amb més força i confiada per enfrontar-se i apartar-se del que ella creia que era el seu millor "amor romàntic". Ara està en tractament psicològic en el mateix CJAS i poc a poc la seva autoestima es va recuperant i pot prendre altres decisions per allunyar-se d'aquesta relació.

Observem que massa sovint la noia ha d'arribar a passar per un embaràs i un avortament per poder començar a repensar la part negativa i poc saludable d'una relació de maltractament i violència. L'acompanyament professional de l'embaràs, sense judicis previs i tractat des dels aspectes més emocionals, pot ajudar a desencallar conflictes on domina la violència de gènere.

Per concloure el capítol, un petit resum

Vivim uns moments en els que tornem a sentir que molts dels drets personals i socials sobre la igualtat entre homes i dones que pensàvem guanyats estan en entredit. Es torna a viure una ingerència directa cap a la dona, el seu cos i les seves qualitats tant personals com socials.

En l'època de l'adolescència i la joventut tots i totes sabem que el cos canviant esdevé el puntal del creixement, reafirma la individualitat i sovint parla de nosaltres; que es converteix en la carta de presentació i el pilar per l'autoestima. Els i les joves són fàcilment manejables i influenciables per part del poder patriarcal que utilitza sobretot la publicitat i el mercat de consum.

En alguns casos de malestar important, si el cos es revesteix o s'infantilitza és més fàcil de suportar per poder seguir buscant afecte i

reconeixement personal. Ara bé, aquí comença la confusió, ja que les percepcions del cos potenciades en aquesta època pels efectes dels caràcters sexuals secundaris i tots els missatges de l'entorn familiar, social, cultural, creences, sovint contradictoris, junt amb la necessitat de provar i experimentar, poden donar lloc a relacions conflictives, poc saludables i que generin més malestar i patiment.

Moltes vegades, les emocions i les necessitats personals de les noies es manifesten a través de relacions on el cos i la imatge són els principals implicats. En molts casos, aquesta serà l'única manera que aconseguiran per relacionar-se, per sentir que són algú, per ser tingudes en compte, per intentar reafirmar-se com a persones i aconseguir una identitat, sense consciència del significat que això pot tenir ni els conflictes que els hi pot generar. Poden tenir sentiments de patiment i malestar, però normalment no els podran reconèixer.

En aquest sentit, segons el grau de malestar, inseguretat i necessitats no ateses, s'experimenta amb poca consciència de les conseqüències que es poden trobar. Moltes vegades es mantenen relacions sexuals abans de temps i de poder-les desitjar, sovint buides d'afecte, i no es preveu un possible embaràs ni un contagi de ITS i tot el que això pot representar.

El que sorprèn i fa pensar als i les professionals que les atensem és la repetició i l'enganxament en aquestes relacions i la impossibilitat de posar paraules al sofriment que representen, i poder així desempallegar-se'n, si no troben un espai on poder-les repensar. Encara que a vegades se n'adonin i en certs moments ho puguin mig acceptar, tenen poca capacitat per aprofundir sobre què és maltractament i què és amor, per així intentar apartar-se d'aquestes relacions que tant de mal poden causar.

L'entorn social no acompanya. En aquest sentit, les diferències culturals, socials i educatives mostren desiguals maneres de fer ús del cos i els sentiments, i d'entendre el lloc de la dona en les relacions de parella, però l'esquema patriarcal acostuma a ser-hi present d'una manera o altra. Molt sovint es repeteixen i perpetuen relacions viscudes anteriorment en l'entorn més proper.

Fent un salt a la l'observació global, les conseqüències de la crisi social i política instaurada ja fa un quants anys amb greus repercussions en les famílies és preocupant. Pensem que ajuda a potenciar el malestar dels i les adolescents i joves, i està tenint efectes directes en els seus comportaments relacionals. Aquest fet es pot deduir de les situacions apreciades en les consultes presencials, telefòniques i *online*. A través de demandes d'atenció puntuals com molèsties vaginals, necessitat d'un anticonceptiu d'urgència o la demanda de proves específiques per descartar alguna ITS o un embaràs, s'acostumen a captar el malestar i la ràbia d'adolescents i joves ignorats i/o mal atesos. Observem situacions en què el suport de cuidadors/res o la família sovint s'ha esvaït o desaparegut, i on els i les joves refereixen que viuen en un ambient considerat depriment, i aquest solament els pot provocar més malestar, ràbia i frustració.

La proposta des de l'experiència: en el CJAS, en l'atenció a les consultes, s'intenta comprendre i esbrinar els diferents factors que intervenen en aquest període de grans canvis. Sabem i acceptem que tot el que es relaciona amb el cos i la sexualitat fa vibrar als i les adolescents i joves. Donem gran importància a l'escolta activa, a l'observació de la comunicació no verbal, a les dificultats per expressar que senten i com viuen els conflictes, als símptomes que es manifesten en el seu funcionament corporal (el cos parla), i poc a poc, en un espai únic i confidencial, se'ls i se les convida a anar construint la seva història personal i a posar paraules a allò que els ha portat a consultar. Són temes que, tractats des d'una atenció professional, atrauen la demanda de les i els joves per informar-se, per parlar del seu malestar i comentar el que els hi passa. En alguns casos, quan el patiment es fa insuportable, sigui directament o indirectament, s'atreveixen a demanar ajut. El boca orella a partir d'usuaris/es ja ateses, haver participat en un taller o les respostes de les consultes *online*, són les que els permeten atrevir-se a fer una demanda de manera presencial.

Una adequada educació afectiva i sexual a l'escola des de ben petits, entesa en el seu sentit més ampli, facilitaria que infants, adolescents i joves reconeguessin les situacions de desconfort, dubtoses, de maltractament o de

sofriment. Pensem que se sentirien més preparats i preparades i serien més atrevides per a posar paraules al què senten i, així, si els cal, demanar ajut.

Pel que fa als missatges publicitaris i al paper de les TIC sobre la imatge corporal de les noies, la sexualitat i el rol de gènere, creiem que les polítiques educatives i públiques haurien de mostrar actituds més clares i contundents davant les imatges i els continguts que es transmeten. Caldria fer un seguiment més acurat dels missatges, també d'aquells subliminals que amaga la publicitat i que, en alguns casos, maltracten el cos de la dona i el seu rol social, i que inclús poden arribar a mostrar la violència com un cert valor masculí.

Cada paràgraf d'aquest text es podria seguir ampliant, ja que en la manifestació de relacions agressives i de violència de gènere són molts els significats que s'hi barregen i moltes les raons que hi prenen part (psicològics, personals, socials, vivencials, l'entorn cultural i educacional, noves societats, noves famílies i un llarg etcètera).

Per a focalitzar en un punt, dir que l'educació integral sobre la sexualitat i l'afectivitat contribueix a l'exercici dels drets sexuals i reproductius dels i les joves. Aquesta educació integral facilitaria la prevenció dels riscos, afavoriria una vivència de la sexualitat més positiva i ajudaria a garantir la igualtat de gènere; sens dubte, és una eina imprescindible en la lluita contra la discriminació per raó de sexe i orientació sexual.

En aquest sentit, des de la llarga experiència del CJAS defensem els tallers d'educació afectiva-sexual com un espai de debat i intercanvi que afavoreix ampliar i resituar la informació, detectar les pròpies dificultats i aprendre a escoltar els i les altres.

Quan parlem d'educació afectiva-sexual en un treball en grup, què pot facilitar?

- La creació d'un ambient de confiança, tolerància i respecte dins del grup que permet l'escolta i la participació.
- Ampliar i compartir coneixements d'una manera distesa a partir de les identificacions amb el grup d'iguals.

- El respecte cap als i les altres integrants del grup amb la comprensió de les diferents vivències de cada participant.
- Un diàleg obert i relaxat sobre les relacions afectives i els sentiments, pors i emocions en relació a la sexualitat i la seva manera de viure-la.
- Poder manifestar i comprendre diferents comportaments, actituds i valors.
- Desenvolupar la capacitat de posar paraules als desigs, emocions, temors, etc., i poder pensar que es pot demanar ajut si és el cas.
- Treballar de manera distesa els anticonceptius, com evitar l'embaràs, com prevenir les infeccions de transmissió sexual, i altres conductes que poden significar un risc o sumar riscos per la salut afectiva, sexual i també en general (addicions, alcohol, conducció, violència).

Ens trobem amb el repte de crear espais d'atenció i prevenció on els sentiments i les emocions prevalguin, i en els que la noia i el noi adolescent/jove senti que participa d'un treball comú a partir dels seus coneixements, però amb permís per tractar els dubtes i les pors pel que estan estrenant. Un espai de participació i intercanvi facilita i promou relacions més igualitàries, reconeixement de la pròpia resiliència i remoure l'afany per canviar el que els fa sentir malament.

Amb un coixí educacional sobre aquestes qüestions, el viatge per créixer se'ls hi farà més planer. Si se'ls possibilita una comunicació fluida i des de l'educador/a se'ls reforça aquells aspectes positius i essencials que prenen part en les relacions personals, la sexualitat i l'afectivitat, quan es trobin amb un conflicte complicat de resoldre, demanaran ajut.

Així doncs, per atendre l'atenció del maltractament i la violència de gènere i treballar per a la prevenció, considerem essencials serveis específics d'atenció per a joves i les seves famílies, amb professionals que contemplin la importància de l'afectivitat, la sexualitat i les emocions en les relacions personals i sexuals.

Referències bibliogràfiques

- BALDI, P.; GÓMEZ, R.; PÉREZ, M.: *SEX-CRETS. Els secrets d'un aprenentatge*, Octaedro, 2012.
- CASTELLANO BRANCO, G. i cols.: *Medicina de la adolescència*, Ergon, Madrid, 2004.
- CENTERWALL SKOLVERKET, E.: *El amor en la adolescencia*, Ediciones del Serbal, Barcelona, 2000.
- COMITÈ DE BIOÈTICA DE CATALUNYA: "La persona menor d'edat en l'àmbit de la Salut". http://www.centrejove.org/pdf/menor_edat_salut.pdf
- CORNELLÀ I CANALS, Josep: *Parlem de l'adolescència*, CCG edicions, 2008.
- DIO BLEICHMAR, E.: *La Sexualidad Femenina. De la niña a la mujer*, Paidós, Barcelona, 1997.
- DOLTO, F.: *La causa de los adolescentes*, Paidós Ibérica, 2004.
- FUNDACIÓ VÍCTOR GRIFOLS I LUCAS: *Afectividad y sexualidad. ¿Son educables?*, Interrogants ètics de la Fundació Víctor Grifols i Lucas, 02. Ed. Víctor Grifols i Lucas. Barcelona, 2011.
- www.fundaciogrifols.org http://www.fundaciogrifols.org/portal/ca/2/7353/cntn/dD10/_/_/4pf5/02-Afectivitat-i-sexualitat-S%C3%B3n-educables-.html
- GÓMEZ ZAPIAIN, J.: *Apego y Sexualidad: Entre el vínculo afectivo y el deseo sexual*, Alianza Editorial, Madrid, 2009.
- GONZÁLEZ, I.; GUIADO, E.; NÚÑEZ, C.: *Diferencias de género en la vivencia de la sexualidad adolescente*, Coordinació Ros, R. (CJAS), Estudi Premi Ferran Salses i Roig. Salut Comunitària, 14 edició, 2002, Ajuntament de Rubí, 2005.
- LÓPEZ SÁNCHEZ, F.: *Sexo y afecto en personas con discapacidad*, Biblioteca Nueva, Madrid, 2002.
- PÉREZ SIMÓ, R.: *Lo mejor y lo peor de la adolescencia*, Cahoba ediciones, 2007.
- ROS RAHOLA, R.: "La demanda del adolescente en situaciones conflictivas de su sexualidad", An. Es. de Pediatría, VII Reunión Nacional de la Sección de Medicina del Adolescente de la AEP (Sup. 91): 21-25, 1997.
- SURÍS, J.C.: *Un adolescente en casa*, Plaza y Janés, Barcelona, 2001.
- WHO: *Standards for sexuality education in Europe: an evolving overview of current policies*, Cologne, 2010.

Webs d'interés

http://www.centrejove.org/info/10_2material_didactic.html

<http://www.observatori.apfcib.org/pagina.php?pag=4>

<http://www.observatoridelesdones.org>

LA INTERVENCIÓ EN CAS DE RELACIONS ABUSIVES I VIOLENTES ENTRE JOVES

Rosa Mela Morcillo

Introducció

La meva aportació a aquesta publicació es basa en la meva pràctica professional en l'àmbit de l'atenció dels serveis municipals a la dona a diversos municipis del Baix Llobregat durant tota la meva trajectòria laboral, situació que m'ha permès aprendre en primera línia quines són les demandes i les necessitats de dones de totes les edats víctimes de violència. He fet formació i reciclatge continuat i he participat activament com assessora i/o com a formadora en projectes de prevenció i sensibilització realitzats als instituts dels pobles on he treballat.

Actualment la meva pràctica professional s'emmarca en el SIAD del Prat, servei d'informació i atenció a les dones que funciona des de desembre del 2009 gràcies al suport institucional (Generalitat i Diputació de Barcelona), l'aposta municipal de l'Ajuntament del Prat, la voluntat política de l'equip de govern, l'equip de gestió i direcció, l'equip administratiu i la qualitat tècnica de les companyes psicòlogues de la Fundació AGI, i l'advocada que porta més de 20 anys assessorant jurídicament les dones del municipi; que m'han ajudat a crear un equip de treball on l'atenció de qualitat i la dedicació són l'eix de la nostra pràctica diària.

El present capítol presenta un recorregut per l'abordatge que es pot fer des del món local de la problemàtica de la violència masclista que pateixen les adolescents (i les dones adultes) en l'actualitat.

Els serveis de proximitat especialitzats, com el SIAD i el Lloro, ubicats als municipis són una eina necessària i útil que permet actuar de forma àgil i efectiva en els processos de sensibilització, detecció precoç i/o atenció immediata en el tema de la violència masclista. Ens permeten ser referents pels col·lectius vulnerables i treballar amb la resta de serveis planificant estratègies formatives o d'actuació que ens permetin millorar la nostra capacitat de resposta i actuar com a observatori de la realitat de la problemàtica. Els serveis de proximitat són els primers receptors de les demandes de les dones i de les problemàtiques que es presenten en el dia a dia.

Val a dir que tot i que el nostre servei està adreçat a dones adultes, darrerament se'ns han fet diverses peticions (per part dels pares o del

Lloro, servei d'atenció a joves municipal) per treballar amb joves des dels 14 anys, atès la problemàtica que presenten les joves envers el tema de la violència masclista i atès que el SIAD és el referent en l'atenció d'aquesta problemàtica a nivell municipal i compta amb professionals especialitzades.

En capítols anteriors s'ha explicat àmpliament com la violència estructural i el patriarcat perpetuen el fenomen de la violència masclista a través de diverses estratègies; aquest capítol es centrarà en l'abordatge pràctic de la problemàtica.

Aspectes a tenir en compte en la intervenció

Alguns aspectes que apuntaré com a importants en la intervenció només els anomenaré atès que ja estan abordats àmpliament molts d'ells en capítols anteriors per les meves companyes. Aquests són: el marc sociocultural, els antecedents familiars, els conceptes psicològics bàsics en relació a la violència masclista i l'anàlisi de factors de risc.

Marc sociocultural

El nostre sistema cultural aplica sobre les dones tota una sèrie de directrius i anhels; les propostes patriarcals d'objectius vitals d'una dona per aconseguir ser feliç i sentir-se realitzada perpetuen l'ideal de l'amor romàntic, el model més habitual marca que per ser feliç has de tenir parella i que, per tant, per l'amor tot s'hi val. A una adolescent aquest missatge li arriba quan les noies encara no han treballat ni desenvolupat les seves habilitats personals i socials, ni la seva personalitat, ni un sistema emocional sòlid que requeriria un temps de maduració; per tant, són vulnerables al xantatge emocional i a desenvolupar conductes de dependència afectiva.

Quan les noies s'incorporen als instituts de secundària vénen de ser les grans a l'escola, es troben compartint centre educatiu amb companyes i companys de fins a 16 anys i més en els casos d'alumnes que repeteixin

curs. Així, s'accelera el pas a l'adolescència i als processos de creixement personal que comporta, es potencia la pressa per fer-se gran, per ser adulta, desenvolupen el desig de ser atractives i les preocupa molt el seu cos, i volen vestir-se i maquillar-se seguint les tendències populars de les models/modes que continuen perpetuant la imatge de les dones com a objectes decoratius, situant la idea que té més valor l'aparador que el contingut.

En el monòleg "*No solo duelen los golpes*", de Pamela Palenciano, [<http://nosoloduelenlosgolpes.blogspot.com.es/>] (una molt bona eina de treball amb joves), ella fa una al·lusió a la violència estructural, al patriarcat i els seus efectes i una reflexió de com l'educació formal i informal ensenya els rols masculí i femení. La Pamela va ser una noia víctima de violència que va iniciar la seva primera relació amb un noi maltractador als 12 anys, i posteriorment ha fet tot un procés de recuperació que actualment li permet treballar amb joves a través del seu monòleg i la interacció directa. Interpel·la i reflexiona sobre com ens vestim les dones, amb talons alts que ens impedeixen córrer davant una situació de risc i amb roba ajustada que marca el nostre cos; sentir-se còmoda no és important ni sentir-se segura tampoc. Si vas a la nit per un carrer fosc i escoltes algun soroll, la primera cosa que sentim és por, i si vas amb talons i roba estreta la sensació d'indefensió i de vulnerabilitat és molt elevada. Parla de rols diferenciats, del cos, del que s'espera d'una dona.

Els estereotips socials on els nois han de ser forts i les dones sentim por d'anar per la nit soles estan perpetuats a través de la nostra cultura, tot i que les estadístiques assenyalen que moltes de les agressions que pateixen les dones es fan de dia i freqüentment per part d'algú del propi entorn.

Per algunes de les joves adolescents que hem atès al servei, la prioritat estètica i d'agradar és clara. Elements com un bon desenvolupament acadèmic passen a ser secundaris i la prioritat és tenir parella i ser popular. Aleshores estar còmoda, sana i protegida del fred no és important: és més important estar guapa, ser acceptada, tenir parella i tenir relacions sexuals amb la parella. El següent article és un exemple d'aquesta impaciència d'algunes joves per entrar en el món de les relacions de parella i la sexualitat. (Article "Papá, mis amigos ya lo han hecho", Cecilia Jan, *El País*, 17.05.2011).

[<http://blogs.elpais.com/mamas-papas/2011/05/papa-mis-amigas-ya-lo-han-hecho.html>]

Aquesta pressa per a ser dones, i sexualitzades, és un element central del patriarcat. Així, dins del marc sociocultural hi ha aspectes que tenen una gran influència en la creació i el manteniment de les relacions de violència masclista (molt concretament caldria fer referència al masclisme, al ciberassetjament, als mites de l'amor romàntic, i a la pornografia). Evidentment, conviuen amb d'altres tensions que proven d'aportar solucions al problema. Veiem-ho.

Masclisme

Les nostres lleis parlen d'igualtat però, quina és la realitat que ens trobem al carrer? Les històries que ens arriben apunten a que encara som una societat masclista. El concepte feminisme és poc conegut, moltes persones creuen encara que feminisme i masclisme són el mateix però en defensa d'un o altre sexe, i la ciutadania tot sovint reproduïx aquest pensament, independentment del seu nivell cultural. Si ho consultem en alguna enciclopèdia, feminisme és el "moviment que té com a finalitat aconseguir la igualtat política, econòmica i jurídica de la dona respecte a l'home". És, doncs, un moviment igualitari. En canvi, dir que ets feminista no està de moda, de fet està penalitzat socialment, i moltes noies joves no volen declarar-se feministes per no semblar radicals i poc atractives.

Noves tecnologies, ciberassetjament

Tot subscriuint el capítol on s'aborda en profunditat el tema, voldria fer l'apunt de que el ciberassetjament és ja una realitat en els espais juvenils; que el masclisme no és incompatible amb les noves tecnologies sinó que, de fet, les fa servir com a eina de control de les joves.

L'espai virtual i l'espai real conviuen en valors i pràctiques, i la violència masclista és la mateixa en un i altre espai, tot i que a través de les noves tecnologies es fa visible abans i de formes adaptades a les noves realitats.

Mites de l'amor romàntic i pornografia

Quina és la forma més habitual d'iniciar una relació entre persones joves? El cert és que primer solen ser relacions platòniques, vehiculades moltes vegades per les xarxes socials i pels telèfons mòbils, una pantalla que crea una distància a través de la qual projectar una il·lusió. Parlen de si un noi o noia els agrada o no, inicien les relacions afectives i contactes on l'amor romàntic, la fidelitat, la disponibilitat a qualsevol hora, la necessitat d'explicar-li tot a l'altre, la voluntat d'agradar-li i fer el que calgui per aconseguir-ho; en definitiva, els diversos mites que embolcallen l'amor són part habitual de la relació, en el subsòl de les quals hi ha la sensació que tenen moltes de les noies que no poden oferir "no" per resposta.

Així, les primeres relacions sexuals entre adolescents són cada vegada més precoces, i es donen freqüentment després d'una fixació de models i un emmirallament amb pel·lícules porno a través d'Internet; aquestes acostumen a mostrar la mecànica de les relacions, on la part emocional de l'acte sexual no hi és present i on el tipus de relació que proposen està centrada en una varietat de postures i pràctiques pensades en excitar un espectador, majoritàriament masculí, i basat en la satisfacció masculina.

Ens trobem, doncs, una estranya parella constituïda per l'amor romàntic i pel referent pornogràfic; per una banda, una idealització de les relacions on el missatge és "per amor tot s'hi val"; i per l'altra les pràctiques sexuals pròpies del model de la pornografia clarament masculista.

No és estrany, amb aquesta equació, detectar que moltes noies no tenen una bona iniciació en la seva sexualitat, ja que aprenen que allò important és que ell es senti bé. Moltes d'elles comenten que per aconseguir-ho prefereixen fingir els orgasmes, per exemple, i que en més d'una ocasió han reconegut sentir-se pressionades a fer postures i pràctiques que no els resultaven gens atractives per por a la pèrdua de la parella.

Observem certs casos molt durs en què aquestes pràctiques són enregistrades i utilitzades posteriorment com a xantatge, i les amenaces de penjar imatges íntimes a la web són cada vegada més freqüents.

Per a ampliar informació sobre aquest tema recomano els estudis *"Ejercicio de derechos sexuales y reproductivos en adolescentes"* i *"Influencia de la pornografia en la introducción a las primeras relaciones sexuales"*².

Dades de la incidència del problema

La violència masclista és una xacra social que porta víctimes mortals any rere any, notícies de trista actualitat; però el fenomen no el conformen només aquestes víctimes, sinó que ho són evidentment també tot aquell gruix de dones que pateixen la violència des de la invisibilitat, però també ho és aquella altra xifra que no surt normalment als mitjans de comunicació i que són les dones que aconsegueixen fer un pas per a sortir del problema; les heroïnes anònimes que haurien de ser un exemple a seguir per altres dones que encara no han trobat la força per a fer el pas o no són conscients del risc que corren.

Les dades publicades pel Departament d'Interior, que es nodreixen de les dades de registre policial de la Policia de Catalunya (PG-ME i de les policies locals amb connexió al Nucli d'Informació Policial)³, donen pistes sobre la incidència del problema.

Agafant una petita part, només la violència sexual que és denunciada, per exemple, observem que hi ha hagut 404 denúncies per part de dones durant el passat any 2013. D'aquestes, per anar al tema que ens interessa, la Unitat de suport a l'atenció a la víctima (Mossos d'Esquadra) recull que hi ha hagut 159 denúncies per agressions sexuals interposades per noies menors de 20 anys. Pel que fa als agressors, 53 eren també menors de 20 anys.

¹ Veure:

http://www.derechosdelamujer.org/tl_files/documentos/derechos_sexuales/doc_derechos_sexuales_7.pdf

² Veure: <http://es.calameo.com/read/002754341a801c7616522>

³ Veure dades a:

<http://www20.gencat.cat/docs/interior/Home/MS%20%20Pla%20seguretat%20i%20atencio%20victimes/03%20Materials%20i%20dades/Dades%20estadistiques/Violencia%20masclista%20-%20Dones/Any%202013/Dades%20VM%202013.pdf>

Dades sobre la violència masclista (2013)

Violència masclista àmbit social o comunitari. Agressions sexuals (dades anuals 2013)

	1r trimestre	2n trimestre	3r trimestre	4t trimestre	TOTAL
Fets principals	75	77	137	89	378
Víctimes < 20 anys	36	38	52	33	159
de 21 a 30 anys	22	19	47	19	107
de 31 a 40 anys	12	16	19	16	63
de 41 a 50 anys	6	11	15	14	46
de 51 a 60 anys	1	3	5	6	15
> 60 anys	2	2	3	5	14
TOTAL	79	90	143	92	404
Agresors < 20 anys	17	12	20	4	53
de 21 a 30 anys	9	9	14	22	65
de 31 a 40 anys	16	16	10	22	72
de 41 a 50 anys	10	10	10	17	52
de 51 a 60 anys	2	2	6	5	14
> 60 anys	2	2	2	4	8
TOTAL	56	54	90	64	264

Antecedents familiars: model de relació proper, rol parental i xarxa familiar

Les figures parentals i marentals són molt importants, són l'exemple més proper de relació afectiva que tenen les joves i no sempre són

potenciadores de l'autonomia personal de la noia. Aquestes figures tenen les seves pròpies dificultats en les relacions, de vegades resoltes i de vegades no: pot existir dependència afectiva, maltractaments, dependència d'alguna substància, inestabilitat emocional i relacional, patrons familiars; en resum, que desempoderin la noia i li facilitin reproduir models patriarcals de relació. Per altra banda, el model de família ha canviat i no sempre està conformat per un pare i una mare que conviuen a la mateixa casa, la qual cosa no facilita o dificulta l'autonomia personal de la jove. Un vincle familiar en què la jove té els pares separats, però en bona sintonia, podria ajudar-la a considerar una pluralitat d'opcions vitals; una mala relació entre el pare i la mare en aquesta mateixa situació pot dificultar que se li mostrin a la jove uns límits clars i consensuats, una educació coherent, per exemple.

Ens hem trobat entorns massa durs i estrictes que potencien actituds de fugida en les joves, així com figures parentals amb una marcada manca d'autoritat, sense capacitat de posar límits i buscant relacions d'amistat amb l'adolescent; volent compatir experiències com a iguals i on el o la menor és qui decideix què fer en tot moment.

Les figures parentals tenen el seu propi rol a fer, no són amistats sinó que són millor que les amistats, perquè compten amb l'experiència, amb uns sentiments d'amor, de cura i protecció que s'inicien instintivament des de la gestació, i que si els treballem adequadament ajuden a desenvolupar els rols parental i marental de forma adequada i protectora dels i les menors.

Quan les figures parentals no són madures i presenten quadres propers a la "síndrome de Peter Pan", i no desenvolupen el seu rol protector i de cura, l'adolescent no només està mancat de límits i directrius sinó que en ocasions és empès a ocupar rols que no li pertocuen. He pogut veure casos en què la mare reproduïx mites de l'amor romàntic, competint amb les seves filles per la roba, o per tenir èxit a la discoteca, i d'altres on la filla agafa el rol protector davant d'una mare o pare que a través de les xarxes socials o en el seu comportament amb l'altre sexe té conductes de risc en les seves relacions.

Un exemple que ens acaba d'entrar al SIAD mostra la complexitat d'alguns casos on es barregen diverses problemàtiques alhora:

- Dona de 44 anys, mare de dues filles de 9 i 15 anys, separada d'un agressor psicològic; ella té la custòdia de les filles i l'ús del pis, el seu ex marit està intentant vendre el pis o fer fora la dona. Ella ara té una nova parella maltractador múltiple que està en seguiment del SIAD per violència masclista. La dona té una dependència afectiva molt forta, entén racionalment que ha de deixar-lo però encara no és capaç de fer-ho.
- La seva filla de 15 anys, que li ha dit a la mare que ha de deixar aquest home moltes vegades perquè és un maltractador, ara té una primera parella de 17 anys que ha començat a mostrar comportaments agressius, alguns a la pròpia habitació de la noia. La mare se n'assabenta i es preocupa, li ofereix venir al SIAD o anar al Lloro però la noia no vol (la mare ha perdut credibilitat davant la filla). La noia no s'identifica com a víctima, creu que les agressions són puntuals, està molt enamorada i vol estar amb ell a tota hora. La mare, espantada, prohibeix l'entrada al noi, truca a la seva ex parella per a informar-lo buscant el seu suport.
- El pare de la noia no ocupa un rol protector com a pare; fa costat a la parella de la noia, se'ls emporta de cap de setmana i li diu a la filla que la mare és una mentidera, que segons ella tots els homes són maltractadors i que el que ha de fer és denunciar la mare per a què la facin fora del pis. La noia, possiblement en fase "lluna de mel" amb el noi, arriba a casa i crida a la mare utilitzant aquest discurs, provocant una forta discussió. La nova parella de la mare, que està present i ja fa temps que vol fer fora a les filles de casa, diu a la dona que ha de denunciar la seva filla.

És un exemple de com les dues víctimes (mare i filla), amb una alt nivell de tolerància als maltractaments, són manipulades pels agressors que les envolten per a que es barallin entre elles, es quedin sense xarxa familiar i perdin el suport que les podria fer sortir del cercle violent. Ara estem en

procés de treballar els efectes de la violència masclista que pateix la dona i treballar també les habilitats pròpies del seu rol de mare, recuperar el vincle entre mare i filla i intentar una aproximació de la noia als serveis d'atenció del circuit local per treballar directament amb ella.

Evidentment no vull dir que els pares i mares que desenvolupin el seu rol parental correctament no es puguin trobar que les seves filles pateixin violència de gènere. Més aviat és que un rol parental correcte i empoderador és un factor molt positiu, tant en la prevenció i la detecció com en la intervenció i la recuperació de la situació de la noia.

Conceptes psicològics bàsics en relació a la violència masclista

Fent un breu repàs d'alguns conceptes bàsics sobre els efectes psicològics de la violència masclista en les seves víctimes, és important saber que la identificació del maltractament físic és més ràpida que la del maltractament psicològic, econòmic, o sexual, que passen amb més facilitat per un comportament "normal". Enrique Echeburúa, en la seva presentació realitzada en el marc de la Segona Jornada sobre Violència Domèstica: maltractament psíquic (Vall d'Hebron, 2003), assenyalava que els efectes secundaris del maltractament psicològic són els mateixos que els del maltractament físic. Considera que hi ha maltractament psicològic quan hi ha:

- Amenaça a la pròpia vida o integritat psicològica.
- Lesió física greu.
- Percepció del maltracte com a intencionat per algú estimat.
- Pèrdua violenta d'alguna persona estimada.
- Exposició al patiment dels altres.

L'efecte del maltractament dependrà de la intervenció d'aquestes quatre variables, la suma de les quals multiplica els efectes:

- Vulnerabilitat de la víctima: psicològica i /o biològica.

- Experiències negatives viscudes.
- Estratègies d'afrontament inadequades.
- Recolzament familiar y social insuficient.

Els maltractaments poden provocar lesions físiques puntuals o seqüeles més permanents, i són les mateixes al maltractaments físic i al psicològic.

- Lesions psíquiques puntuals que s'identifiquen a diferents nivells i que desapareixen amb el temps, i es manifesten a nivell.
- Fisiològic (sobresalts freqüents).
- Conductual (apatia y evitació).
- Cognitiu (indefensió, absència de control, incapacitat per a prendre decisions, paràlisi).
- Seqüeles permanents que poden aparèixer.
- Síndrome d'estrès posttraumàtic.
- Re experimentació d'episodi (somis, pensaments, tornen a reviure).
- Evitació estímuls associats al trauma (aïllament, depressió, solitud).
- Insomni, irritabilitat, manca de concentració, vigilància extrema, sobresalts.
- Ansietat.
- Baixa autoestima.
- Inadaptació global.
- Processos depressius.

Recomano ampliar la informació a partir del treball i les publicacions de E. Echeburúa⁴.

⁴ Veure: http://www.ehu.es/echeburua/libros_mas_sig.asp

Val la pena comentar el concepte de dissociació; és una paraula que s'utilitza per descriure la desconexió entre coses generalment associades entre si. Les experiències dissociatives no s'integren en el sentit del jo, donant per resultat discontinuïtats en el coneixement conscient. A la dissociació es dona una falta de connexió en els pensaments, memòria i sentit d'identitat d'una persona. Per exemple, algú pot pensar en un esdeveniment que li trastornava enormement, i tot i així no experimentar cap emoció en absolut. És el que s'anomena embotiment emocional, un dels aspectes principals del trastorn d'estrès posttraumàtic. La dissociació és un procés psicològic que es troba normalment en persones que busquen un tractament per problemes psicològics. (Maldonado et al., 2002)

Aquesta experiència de desconexió sol aparèixer coincidint amb determinades fases del cicle de violència; la noia pot presentar-se a una sessió manifestant una sensació d'urgència en el moment immediat després de l'agressió, i a la sessió següent minimitzar els fets quan està en la fase de "lluna de mel". Freqüentment, la jove no és conscient del risc que comporta la continuació del vincle, justifica els fets i creu que es solucionarà, que la parella pot canviar.

Martin Seligman va estudiar la teoria de la indefensió apresada, un dels mecanismes que pot provocar una situació de pessimisme en els individus. S'anomena indefensió apresada aquella conducta en què un individu arriba per ell tot sol a la conclusió que "no hi ha res a fer" perquè, 'passi el que passi, tot anirà malament, ensorrant-se cada cap més. Fart/a i tip/a de que "tot surti malament", l'individu es derrota tot sol, sense necessitat que el venci ningú, negant-se fins i tot a intentar cap canvi a millor quan disposa de les condicions per intentar-ho. És una de les causes de la depressió. Moltes dones víctimes de violència presenten aquesta característica.

Seligman va qualificar aquesta actitud com a indefensió apresada perquè havien après a creure que estan indefensos o indefenses, que no tenen cap control sobre la situació en la qual es troben i que qualsevol cosa que es faci és inútil; En conclusió, havien après a no tenir esperança, a ser pessimistes.

Aquesta és clarament una actitud més habitual en víctimes de maltractaments greus i mantinguts en el temps, i evidentment empitjora quan les joves també han estat víctimes d'abusos per part de familiars o per l'entorn proper⁵.

El procés de recuperació de la indefensió apresada passa per modificar aquesta actitud i potenciar la resiliència de les dones. La resiliència és la capacitat per afrontar l'adversitat, aconseguir adaptar-se bé davant les tragèdies, els traumes, les amenaces o l'estrès sever.

Factors a tenir en compte en la intervenció

A continuació descriuré quins són els factors que analitzem de forma més freqüent quan intervenim en un cas de violència de gènere:

Nivell de creixement personal

Hem parlat que per a moltes adolescents les relacions s'inicien quan les joves encara no han treballat suficientment la seva autoestima, no estan prou empoderades per a poder ser assertives, no tenen clars els límits que cal situar en les seves relacions, perquè de vegades ni s'ho han plantejat ni tenen la seguretat en si mateixes per a creure que tenen dret a fer-ho. Per tant, tot sovint no tenen defenses davant les demandes de l'altre.

Algunes noies ens manifesten que fan el que la parella demana per por a la pèrdua de l'altre si no compleixen amb les expectatives marcades. D'aquesta manera inicien unes relacions on no hi ha igualtat entre drets i deures de cadascú, on el masclisme de base incorpora les noves tecnologies per a exercir el seu control i on l'alliberament sexual de les dones es mal interpreta i propicia unes primeres relacions sexuals "perquè toca" o perquè si no ho fan "ell" marxarà amb una altra noia. Així, mantenen relacions no tant perquè són desitjades per elles mateixes, sinó per una

⁵ Per altra banda, Jorge Bucay, a través del conte "*El elefante encadenado*", explica de forma metafòrica aquest tipus de comportament. <http://www.youtube.com/watch?v=ftBQlq-ksQk>

sensació d'imposició, per a no ser vistes com a *estretes*, on la satisfacció del noi és la que prima per davant de la de la pròpia noia, i de vegades es senten en l'obligació d'incorporar pràctiques sexuals que no les atrauen però a les que cedeixen davant la pressió de la seva parella.

En alguns tallers fets a un Institut d'una petita població propera a Barcelona ens vàrem trobar amb casos d'embarassos no desitjats en joves estudiants que sabien que tenien màquines de preservatius al passadís del propi Institut. Quan es va analitzar què passava ens van verbalitzar que els nois els hi demanaven mantenir relacions sense protecció com a prova d'amor i les noies hi accedien. En aquest cas, la tirania de l'amor romàntic i la pressió de la parella s'aprofiten de la manca d'autoestima i confiança en si mateixes de moltes joves, superant aquesta pressió el desplegament d'informació sobre salut i les xerrades realitzades sobre igualtat i drets sexuals ofertes des del propi centre.

Idealment, el camí cap a la vida adulta significa treballar el propi creixement personal, potenciar la intel·ligència emocional i construir una personalitat des de l'autoestima que ens permetrà ser assertives i tenir relacions d'igualtat amb l'altre. Però l'entorn, la cultura on estem instruïdes, no afavoreix aquest treball, que com tot procés necessitaria d'un temps de reflexió, d'autoconeixement, d'acceptació d'una mateixa, de valoració, de recerca dels propis límits. I de ser conscients de qui som, d'allò més positiu i respectant les parts de nosaltres mateixes que haurem de polir o millorar. Si no ens permetem aquest temps és possible construir la identitat a partir de l'altre, i marcades pel gènere podem acabar construint perfils de personalitat amb baixa autoestima que es poden manifestar desenvolupant conductes de passivitat en les relacions i propiciant la dependència afectiva, buscant fora les fortaleces que no tenim dins i sent potencials víctimes del xantatge emocional, del sentiment de culpa, de comportaments abusius.

Aquest model afeblit de rol femení és el proposat com a model en els contes de fades, en moltes pel·lícules, en gran part de la informació que arriba a les joves; i evidentment és el rol propici per a crear víctimes de violència; Posar-se a dormir esperant que el príncep em rescati, calçar

sabatetes de cristall com a símbol de la delicadesa i la fragilitat, mantenir una actitud de submissió davant l'abús i netejar a tota hora, sentir-se atreta pel noi dur i ple de problemes, disculpar i/o justificar les seves accions agressives..., són els arguments centrals de molts contes i de pel·lícules, també de les més actuals i d'èxit entre les joves com és el cas de "*Tres metros sobre el cielo*".

Cicle de la violència

És important identificar en quin moment del cicle de la violència es troba la noia quan estem treballant amb ella. La nostra actuació ha de tenir en compte les característiques de cada fase i anticipar-nos als efectes que pot produir en la víctima, especialment a la possible dissociació de la seva conducta. S'ha de treballar des de l'empatia, sense jutjar ni forçar la noia a prendre decisions ràpides. Els i les professionals hem d'acompanyar-la en el procés de recuperació, potenciant l'empoderament de cada dona per a que sigui ella la que prengui les seves pròpies decisions; d'altra manera no es sostindran en el temps i podem perdre el contacte amb la noia i contribuir a l'aïllament propi de les víctimes.

El cicle de la violència contra les dones va ser formulat per l'antropòloga Leonor Walker en el seu llibre *Las mujeres maltratadas* (1979). Segons la seva teoria, aquest cicle comprèn tres fases.

Fase 1. Acumulació de tensió: en aquesta fase és quan hi ha major conflicte en la parella. L'agressor es torna més susceptible, respon amb més agressivitat i hostilitat (encara que no ho mostri amb violència física) i troba raons per al conflicte en cada situació. La víctima intenta calmar la situació i evita fer allò que creu que li desagrada a l'altre, pensant que pot evitar l'agressió futura. Augmenta la tensió i la irritabilitat de l'agressor sense cap raó comprensible per la víctima. Aquesta fase pot ser d'hores o es pot ampliar durant diversos anys.

Fase 2. Esclat d'estrès o violenta explosió: és el resultat de l'energia emmagatzemada en la primera fase. Totes les formes de comunicació i enteniment estan perdudes, la violència explota i en última instància

condueix a l'agressió. Són agressions verbals, psicològiques, físiques, sexuals, econòmiques, etc. És en aquesta etapa quan normalment les dones denuncien atacs o quan es sol·licita ajuda (es produeix en la víctima el que es coneix com a "crisi emergent").

Fase 3. "Lluna de mel" o penediment: la tensió i la violència desapareixen. L'agressor es mostra penedit pel que ha fet, demana perdó a la víctima i l'omple amb promeses de canvi. S'anomena "lluna de mel" perquè l'agressor torna a ser amorós i seductor com a l'inici de la relació. Tot sovint la víctima li dona una altra oportunitat al creure (o voler creure) fermament en les seves promeses. Aquesta fase és la que fa difícil que la víctima mantingui la seva postura de trencament amb la parella, la que provoca les reiterades recaigudes que poden tenir les dones en el seu procés de recuperació previ al trencament definitiu amb l'agressor. És molt difícil dir no quan ell es mostra seductor i li promet allò que ella vol i ha volgut sempre.

Habitualment, quan la víctima intenta posar fi a la relació normalment és després de l'esclat violent: ella es sent més segura de trencar amb algú que pot qualificar d'agressor o de "dolent" i que li acaba de demostrar què és el que li pot fer. Però quan inicia el procés, fins i tot sabent que l'agressió es pot repetir, la víctima pot veure la millor cara del seu atacant: penediment, "bondat", s'alimenta l'esperança que pot canviar i això sempre sembla el dubte. Fins i tot en moltes ocasions fa aparèixer una part de culpa en ella.

L'etapa "lluna de mel" durarà un cert temps i donarà pas, una altra vegada, a una nova fase d'"acumulació". Tres fases d'un cicle que normalment es repeteix diverses vegades i que, poc a poc, va reduint l'última fase (la "lluna de mel" dura menys) i els atacs són més violents. Després de diverses repeticions d'aquest cicle, la fase de penediment arriba a desaparèixer, i podem passar d'un cercle a una espiral entre "acumulació de tensió" i "esclat", cada vegada més accelerat. La durada d'aquest procés és molt variable, podem parlar d'anys o podem parlar d'hores.

S'ha de dir que hi ha casos on l'esclat de la violència mai és físic, escapant-se del prototip; es pot mantenir durant tota la relació tensions i

esclats de violència psicològica, sexual i econòmica, amb una gran tolerància per part de la víctima (“és la seva manera de ser”, “té molt caràcter”, “és que quan beu es transforma”, “és que m'estima molt”) i amb sensació d'impunitat per part de l'agressor (“mai t'he posat la mà a sobre”). L'absència de la violència física tot sovint normalitza la relació i disculpa els comportaments agressius i amenaçadors recurrents.

Rol de víctima i agressor

Les relacions de parella basades en els rols tradicionals de gènere atorguen a les dones més deures que drets i als homes més drets que deures. Alhora, comporten valors d'exclusivitat, de fidelitat i de gelosia, distribuïts de forma diferent segons si es tracta d'un jove o d'una jove. El cert és que continua present la creença popular que si un noi té moltes relacions és un ídol, i en canvi si és una noia la que té moltes relacions és una noia “fàcil”, per dir-ho suaument. Aquesta mena de desnivells d'obligacions, deures i valoracions socials són les que es troben en el substrat de la violència de gènere.

Un altre element central té a veure amb l'autoestima. Acostumem a observar que en una relació violenta tant víctima com agressor tenen problemes amb la seva autoestima; el que és diferent és com s'expressa la baixa autoestima en l'entorn social i en la intimitat de cadascú. No oblidem que un maltractador pot ser encantador en el seu entorn social i un monstre en la intimitat.

El cert és que la baixa autoestima no sempre es mostra amb timidesa o passivitat (quan sí és així socialment ens costa menys d'identificar, i normalment és més present en les dones víctimes); una baixa autoestima pot adoptar com a estratègia de comunicació un estil de relació agressiu rígid com a patró de conducta defensiu envers possibles atacs. Per tal de complir amb el seu rol d'home fort, per exemple, per tal d'intentar que la pròpia inseguretat no sigui visible, sovint prefereixen relacionar-se amb els/les altres des de la dominació, atès que les relacions entre iguals els fan por. Hi ha nois i homes que no volen sentir-se vulnerables, i prefereixen una relació vertical.

La principal dificultat que ens trobem amb aquests perfils és que les mancances de la seva autoestima estan marcades per un buit en l'autoconeixement. Sovint no són capaços d'acceptar els propis errors i per tant projecten enfora les seves mancances. El seu plantejament és: jo no sóc insegur, ets tu la que em qüestiona, "m'ha provocat i he hagut de respondre", en lloc d'assumir una manca de control emocional, una vulnerabilitat o una dependència. Aquest tipus de perfil, més habitual –tot i que no exclusiu– en nois i homes és un model que dificulta molt el tractament, atès que si no sóc capaç de veure que faig alguna cosa mal feta, no entenc perquè l'haig de canviar.

Sobre aquest tema són especialment interessants els perfils que generen moments d'alternança entre els dos models de relació, agressiu i passiu, que passen d'un estil a l'altre en moments concrets. Quan una persona habitualment passiva fa un episodi violent, a més, el sentiment de culpa que li genera posteriorment la fa ser encara més passiva i més tolerant a les conductes agressives de l'altre.

El treball en aquesta polaritat agressiu-passiu té a veure amb entrenar un estil assertiu des d'on es pugui assumir la pròpia responsabilitat amb respecte mutu i on els límits siguin realistes i clars, primerament per a un/a mateix/a, i després podent-los defensar davant l'altre. Consuelo Barea (2009) parla d'agressor primari, per diferenciar les característiques de cada tipus de resposta agressiva.

Un element important a tenir en compte aquí és que una víctima que puntualment es defensa d'un atac i té un comportament agressiu verbal o físic, després ho verbalitza sense cap problema a les sessions; és més, se sent molt culpable del fet i mira de disculpar i compensar l'altre. He pogut escoltar en consulta una dona que, després d'una discussió on tots dos van perdre les formes i ell la va colpejar repetidament (l'episodi va ser denunciat amb els detalls de l'agressió física), l'explicació de la dona quan va venir al despatx dos dies després (i en plena fase de "lluna de mel") argumentava que no era veritat que ell l'hagués pegat, i que la culpa va ser d'ella perquè es va moure quan ell volia donar un cop de puny a la paret. En altres paraules, ella li va colpejar amb la seva cara al seu puny (versió que va donar l'agressor i que ella defensava).

Per contra, quan un agressor explica un episodi, si ho arriba a explicar, normalment no reconeix la seva responsabilitat en els fets, minimitza el que ha succeït i ho justifica com a resposta a una transgressió a la seva masculinitat. En aquests casos hi ha assumptió de la normativitat de gènere masculina, i amenaces de l'estil "si parles amb nois els pegaré" o "si fas tal cosa et deixo" són totalment normals per a ell i justifiquen una posterior acció agressiva ("m'ha provocat, ella sap que no m'agrada que es posi aquesta roba i ho ha fet", "*si me buscas, me encuentras*"). Així, projecten fora la pròpia responsabilitat i sense sensació d'haver de canviar, perquè verdaderament pensen que no han fet res mal fet. Aquest és un dels motius que fan que certes teràpies adreçades als agressors tinguin un percentatge molt baix d'èxit.

Una de les tècniques que té bons resultats i que es fa servir per treballar amb el maltractador i/o amb la víctima i per evitar futures agressions és una adaptació de la tècnica del Temps Fora. Es tracta d'una tècnica psicològica de modificació del comportament, de reforçament positiu, que busca eliminar conductes indesitjables; és àmpliament utilitzada per modificar el comportament en nens, però també es pot aplicar a persones de qualsevol edat, i consisteix bàsicament en marxar de l'espai on s'està produint una discussió quan es detecta la tensió que podria derivar en una agressió. Marxar de la sala per a donar temps a la reflexió i poder buscar una resposta controlada no violenta. L'objectiu és, evidentment, aturar l'escalada de la violència.

Anàlisi de factors de risc

Entrant a parlar ja de l'avaluació del risc, de les característiques d'una relació de maltractament (tipus, durada, freqüència), i dels elements a tenir en compte per a acompanyar un procés de recuperació, continuem mostrant les conclusions a les que arribem des del nostre treball pràctic i quotidià.

En un primer anàlisi informal del tema detectem que les primeres relacions afectives i de parella moltes vegades s'inicien coincidint amb la incorporació a l'ESO, quan els i les joves tenen entre onze i dotze anys.

Progressivament, algunes noies passen a tenir la primera parella o nuvi entre els dotze i els catorze anys, i és important dir que a vegades ja existeixen episodis de violència també en aquesta etapa inicial⁶.

Analitzant el tipus d'agressió que detectem (física, psicològica, sexual...), observem que és habitual que es produeixi més d'un tipus d'agressió, i que hi hagi més tolerància a la violència psicològica i inclús a la sexual que a la violència física.

Quan treballem amb les noies que han patit violència, s'ha de recollir informació sobre quan es dona la violència, si aquesta ha provocat lesions puntuals o seqüeles permanents, l'estat de la noia (físic i psicològic), cal observar si presenta indefensió apresada, tolerància i/o normalització de comportaments agressius, quadre d'estrès posttraumàtic, dissociació, addiccions, factors de resiliència, etc. També és clau entendre la seva relació amb l'agressor, el tipus de vincle, si presenta factors agreujants (addiccions, antecedents com a agressor/víctima), i esbrinar la durada del cicle violent i la freqüència, i els temps entre episodis. Quan més ràpid sigui el cicle i més freqüents els punts àlgids, més s'incrementa el risc; com que les agressions solen anar incrementant la seva intensitat de forma progressiva, és clau treballar per a evitar l'escalada de violència.

Així, del nivell de risc detectat, de la consciència de problema per part de la noia i de la seva edat (major o menor d'edat) en dependrà el grau d'urgència, el plantejament del pla de treball i si s'actua o no d'ofici. Amb tot, sempre que sigui possible intentarem que sigui la noia qui prengui les decisions, amb el suport de la seva xarxa familiar i dels serveis implicats.

Una eina útil disponible *on-line* és: Adaptació de la S.A.R.A. per l'avaluació de risc en violència masclista. (<http://www.ub.edu/geav/>

⁶ Notícies com les que han sortit darrerament a la premsa són un indicador clar de la dimensió de la problemàtica que hem detectat. Exemples: 1) La fundació ANAR alerta que nenes de 12 anys ja són víctimes de violència masclista: <http://www.anar.org/violencia-de-genero/>

2) Sobre l'inici de les relacions sexuals als 15 anys: <http://www.laverdad.es/murcia/v/20140304/local/region/primeras-relaciones-sexuales-anos-201403040050.html>

3) La preocupació del Govern de les Illes Canàries per l'increment dels casos de violència de gènere entre els menors entre 14 i 17 anys: <http://eldia.es/2014-04-30/canarias/16-Registrados-casos-violencia-genero-menores-ano.htm>

contenidos/vinculos/publicaciones/public1_6/publicac_pdf/6_3%20L%C3%B3pez%20Ferr%C3%A9,%20S%20y%20Andr%C3%A9s%20Pueyo,A%20(2007).pdf).

Sobre la detecció del problema, val a dir que es pot donar per la mateixa afectada o per l'entorn familiar i/o social. En el cas de les adolescents, és més habitual la segona opció; de fet, en la majoria de casos no es senten identificades amb el concepte de dona víctima de violència, i prendre consciència del problema conforma una part important del seu procés de recuperació.

Amb tot, tenir o no xarxa social també és un indicador d'on ens trobem i de fins a quin punt la noia està immersa en l'aïllament propi de les relacions de maltractament. Restablir la xarxa social serà, doncs, també un factor que ajudarà al procés de recuperació, especialment en l'adolescència, on les relacions amb els grups d'iguals són tant importants.

Presentació dels serveis del Prat de Llobregat

La població del Prat és de 62.925 habitants, 31.977 dones, segons les dades del padró d'habitants a 1 de gener de 2014.

Servei d'informació i atenció a les dones, SIAD

El SIAD és un servei dirigit a totes les dones que té com a finalitat potenciar els processos de la seva autonomia i contribuir a la superació de totes les situacions de desigualtat de gènere, donant resposta a les diferents demandes d'informació i atenció.

Algunes tasques que realitzem són innovadores i altres són de reforç, col·laboració i/o suport a les tasques que ja s'estan fent des del municipi per part de professionals implicats/des en la lluita per la igualtat de gènere i contra la violència masclista.

La Llei 5/2008, del dret de les dones a eradicar la violència masclista, en el seu preàmbul estableix que la complexitat de les estratègies necessàries

en la lluita contra la violència masclista requereix establir mecanismes de col·laboració i cooperació entre les distintes administracions públiques implicades, i també fomentar la participació i la col·laboració de les entitats i les organitzacions socials. Aquesta llei impulsa la creació de recursos especialitzats com és el SIAD.

Pel que fa a la col·laboració de les administracions públiques, l'article 56 de la mateixa llei preveu que els serveis d'informació i atenció a les dones, SIAD, s'han de coordinar amb els serveis d'atenció especialitzada i han de dinamitzar i impulsar la coordinació i la col·laboració amb tots els agents comunitaris. El SIAD Prat treballa en aquesta línia d'acció transversal, oferint un servei de referència per a les dones del municipi.

El desembre de 2009 s'incorpora al Prat el SIAD com a recurs municipal⁷, i el 2011 assumeix la coordinació del circuit professional contra la violència masclista municipal que fins aquell moment liderava Serveis Socials.

Objectius

Pel que fa als objectius generals, el Servei d'Informació i Atenció a les Dones del Prat és un recurs que ofereix informació, assessorament, primera atenció i acompanyament, si s'escau, amb relació a l'exercici dels drets de les dones en tots els àmbits: laboral, social, personal, familiar i d'altres. La informació, l'atenció i l'assessorament s'ofereixen, així mateix, en un espai públic diferenciat d'altres serveis i d'accés directe per a les persones usuàries.

El caràcter generalista de les seves funcions ofereix un marc que garanteix la discreció de la intervenció i la detecció de casos quan la dona no és conscient que és víctima de violència masclista.

Sobre la temàtica de la violència, de fet, el SIAD pot intervenir en els tres nivells d'actuació; a nivell de detecció, realitzant atenció, i en el procés

⁷ El SIAD està adscrit a l'Àrea d'Acció Social, dins el Programa Dona i situat a Cases d'en Puig, Serveis de Ciutadania; Mes informació a: www.casesdenpuig.com i <http://www.facebook.com/CasesdPuig> Contacte: 93 379 00 50; siad@elprat.cat

de recuperació de les dones que es troben en aquesta situació. Forma part de la comissió tècnica que es reuneix bimensualment i coordina el circuit professional contra la violència del Prat.

Per les característiques del servei no podem oferir un tractament de llarga durada; es fan intervencions breus adreçades a potenciar les capacitats de la dona per a resoldre les seves dificultats i, si s'escau un tractament de llarga durada per alguna de les dones, se li fa la derivació al recurs més adient.

Pel que fa als objectius específics, aquests serien:

- Oferir i difondre informació a les dones sobre els seus drets i l'exercici d'aquests drets.
- Proporcionar a les dones orientació i assessorament sobre temes que puguin ser del seu interès.
- Facilitar l'atenció i l'assessorament jurídic i psicològic especialitzat a les dones que ho sol·licitin.
- Assessorar, orientar i realitzar atenció i seguiment a dones en situacions de violència masclista.
- Coordinar-se amb la resta de recursos, públics o privats, que poden donar sortida a les diverses situacions de dificultat que plantegin les usuàries (laborals, familiars, econòmiques, etc.)
- Realitzar activitats de sensibilització social juntament al Programa de les Dones i/o amb altres departaments municipals.

Equip del SIAD

L'equip del SIAD està format per 1 Coordinadora, 1 advocada i 2 psicòlogues.

Coordinadora: Rosa Mela (psicòloga) fa la primera acollida de les dones, fa atenció d'urgències psicològiques dins el seu horari laboral i coordina el circuit contra la violència masclista. Al SIAD s'hi realitzen tant atenció

individual com de grup, s'hi fan puntualment tallers de creixement personal i grups d'ajuda mútua realitzats i coordinats per la coordinadora del servei.

Advocada. Assessorament jurídic (7 hores setmanals) per Sol Peñalva, participant a la comissió tècnica del circuit. És un servei totalment consolidat, fa vint anys que funciona.

Psicòlogues: professionals de la Fundació AGI. Suport psicològic general (9 hores setmanals) per Lorena López-Ciré. Suport psicològic especialitzat en violència masclista (13 h. setmanals) per Olga Loscos, participant a la comissió tècnica del circuit.

El cas pràctic que presentaré al final del capítol el van portar conjuntament dos professionals; inicialment la Irma Martin, que durant el treball del cas concret de juliol de 2012 fins juliol del 2013, era la professional encarregada de realitzar aquest suport psicològic especialitzat, va agafar la baixa maternal i fins gener del 2014 –que es dona d'alta– es va encarregar del seguiment del cas a l'Olga Loscos.

Actuacions professionals del SIAD

La dona pot accedir al SIAD directament o bé derivada per un altre servei. Se li farà una primera acollida: La coordinadora del servei farà la recollida de dades personals, la signatura del consentiment de dades personals i una breu història del problema on s'analitza quin és el motiu de consulta explícit, i si es detecta algun altre motiu implícit. S'avaluarà la problemàtica i se li plantejarà a la dona un pla de treball personalitzat. Quan el cas prové d'una derivació d'altres professionals, es valora si cal o no fer l'entrevista d'acollida o pot passar directament a les assessories.

En el cas de persones joves, hem atès casos a demanda de la família, a demanda de tutories dels centres educatius, per derivació del Lloro i per iniciativa pròpia. Quan ens fan arribar casos de noies adolescents és perquè normalment hi ha evidències o sospites bastant fermes que són víctimes directes o indirectes de violència masclista, atès que som el recurs referent del municipi en aquesta temàtica. En aquests casos som

especialment curoses en treballar amb confidencialitat i en el disseny del pla de treball personalitzat, ja que de vegades hem de treballar amb pares i mares tant per tenir el seu consentiment com per ser part del procés d'intervenció o recuperació.

Com a dada puc dir que la usuària més jove que hem atès al SIAD tenia 12 anys i presumptament era víctima d'abusos per part del seu pare: va venir al servei acompanyada de la seva mare. La psicòloga especialitzada en violència masclista ha atès durant el 2013 a tres noies menors d'edat (de 14, 16 i 17 anys, respectivament) que han estat treballant amb ella la seva relació de parella, relacions en les que hi havia maltractaments en diferents graus.

Pel que fa al pla de treball personalitzat, aquest pot implicar les assessories del SIAD (psicològica i/o jurídica), altres recursos municipals i/o recursos extramunicipals.

Per elaborar el pla de treball es valora: el motiu de la consulta explícit i implícit, el grau d'urgència i de risc, la necessitat de coordinació amb altres recursos municipals o extramunicipals. la programació de visites de seguiment a les assessories del SIAD si s'escau, el tipus d'actuacions a realitzar (individuals, sessions amb la professional de l'assessoria programada; de grup, participació en tallers de creixement personal i/o grups GAM, grups d'ajuda mútua).

En els casos que es fa necessari, es realitzen les coordinacions que calguin dins de l'equip del SIAD i amb la resta de professionals implicats en el cas. El SIAD potencia i facilita espais de treball transversal per optimitzar recursos i minimitzar al màxim la possible victimització secundària de la dona.

Finalment, més enllà de l'atenció programada existeix un servei d'atenció d'urgències psicològiques. La coordinadora del SIAD és psicòloga especialitzada en atenció a dones víctimes de violència i dins del seu horari laboral realitza contencions d'urgència en els casos en els que hi ha necessitat entre les visites pautades per les professionals; després es fa una coordinació de l'equip i es traspasa la informació i/o les possibles accions realitzades.

Lloro, Serveis de Joventut

El Lloro⁸, Serveis de Joventut, és un equipament dedicat als serveis integrals per a la joventut, i ofereix tot un ventall de serveis per informar, orientar i assessorar els i les joves de 15 a 30 anys, sent l'equipament de referència del jovent de la ciutat.

Les assessories de joves representen un pas més enllà de la informació, oferint un plus qualitatiu, per tractar-se d'un servei amb un alt grau d'especialització, capacitat d'assessorar i orientar, donant resposta a temes com formació, sexualitat, treball, dubtes personals, beques, mobilitat, salut, habitatge, creació artística i musical, entitats... Tota la informació està a l'abast dels i les joves de manera personalitzada, confidencial i gratuïta.

Les assessories joves que es realitzen a El Lloro són:

- SISA i Salut: servei d'informació sobre sexualitat i anticoncepció, tot incorporant temàtiques com les addiccions o els trastorns alimentaris entre d'altres.
- Acadèmica i professional: orientació als i les estudiants sobre les opcions acadèmiques. Assessorament i acompanyament. Vinculació amb el programa de dinamització d'estudiants als centres de secundària. Informació sobre estudis reglats i complementaris, itineraris a seguir, construcció d'un perfil, estudis a l'estranger, estudis universitaris i de cicles.
- Assessoria de Mobilitat Internacional. Assessorament en temes d'estudis, ocupació i solidaritat a l'estranger.
- Orientació Personal: orientació emocional per a joves, amb la idea d'oferir eines i habilitats per a gestionar situacions i dubtes sobre les seves relacions interpersonals. S'hi treballa diferents aspectes de la psicologia humana.
- Assessoria d'Ocupació: assessorament en tot allò que afecti les relacions laborals de joves treballadors/res. Suport en la recerca de

⁸ Correu electrònic: lloro@joves.prat.cat; Web: <http://www.joves.prat.cat>

feina, proporcionar recursos. Informació sobre drets i deures dels i les treballadores, contractes, entrevistes i currículums, recursos a Internet, formació ocupacional, o treball a l'estranger.

Les modalitats d'atenció són diverses: presencial, correu electrònic, telefònica i possibilitat de fer videoconferència (Skype).

En relació a l'assessorament juvenil, afegir que hi ha d'altres assessories municipals especialitzades, ubicades fora del Lloro: habitatge (PratEspais), arts visuals (Torre Muntadas), creació musical (projecte La Capsa), suport a entitats i iniciatives (Cases d'en Puig), i dona (SIAD-Cases d'en Puig).

Circuit professional contra la violència masclista del Prat

Al 2002 es va crear el primer Protocol de circuit local per l'atenció a les dones víctimes de violència domèstica al Prat de Llobregat, es va editar un díptic informatiu⁹ per la ciutadania el mateix any i el 2003 es publica el primer document explicatiu del protocol liderat pel Programa de les Dones, amb l'objectiu d'endregar informació, fer visible la feina dels i les professionals que tenen contacte amb les dones supervivents de la violència, oferir formació i reciclatge continuat als i les professionals que les han d'atendre, i sobretot dissenyar un protocol d'actuació per a donar una atenció de qualitat a les dones, minimitzant la victimització secundària i optimitzant els recursos disponibles.

El circuit professional inclou la col·laboració dels departaments, recursos i serveis municipals o extramunicipals que puguin participar d'alguna manera en la sensibilització, prevenció, detecció, actuació i/o recuperació de les dones supervivents de violència masclista.

⁹ Estem treballant un nou pla de comunicació del circuit contra la violència masclista que inclou un vídeo, un díptic, un espai web i una edició del document que recull la forma de treball del circuit en format digital, per tal d'incorporar progressivament els possibles canvis i renovacions. La campanya estarà disponible properament a els web: www.casesdenpuig.cat i www.elprat/fesunpas.cat

La sensibilització i la professionalitat de les companyes i companys que hi han treballat han fet possible mantenir viu el nostre circuit i ha permès al nostre municipi ser un referent per altres circuits professionals. L'any 2013 el nostre protocol va guanyar el II Concurs de Bones Pràctiques Locals Contra la Violència de Gènere en l'àrea de coordinació i detecció, organitzat per la Federació espanyola de municipis i províncies.

Sobre el circuit, dir que aquest ha de ser professional i expert, realitzant l'esforç de la formació continuada dels i les seves professionals. Alhora, ha d'estar viu i obert per a incloure les noves incorporacions i els canvis produïts en els recursos i/o serveis.

El treball transversal és la metodologia habitual utilitzada pel nostre circuit; la suma d'actuacions professionals que multiplica els resultats i minimitza una segona victimització de la dona.

Concretant els departaments i/o serveis que poden prendre part en el procés de sensibilització, detecció, atenció i/o recuperació de les dones supervivents de la violència masclista, podem referir la següent estructura del circuit:

EQUIP POLÍTIC REFERENT

Tinenta d'alcalde de l'àrea d'acció social: Marga Garcia Dominguez
Regidora del programa de les dones: Alba Bou Jordà

RESPONSABLES DE DIRECCIÓ REFERENTS

Directora de l'àrea d'atenció a les persones: Fina Rifà Dachs
Cap del departament de ciutadania: Carme Martí Alegria

COORDINACIÓ CIRCUIT

Coordinadora del SIAD: Rosa Mela Morcillo

COORDINACIÓ COMISSIÓ SEGUIMENT DE CASSOS, CSC

Tècnica de serveis socials municipals: Pilar Martín Gironella

Àmbits que participen al circuit local del Prat de Llobregat

ÀMBIT COSSOS DE SEGURETAT

Polícia local del Prat de Llobregat

Mossos d'Esquadra del Prat de Llobregat

ÀMBIT SANITARI

Centres d'atenció primària de salut

Cap 17 de setembre

Cap Pujol i Capsada

Cap Ramona Via

Secció municipal de salut pública i consum, SISA

Atenció a la salut sexual i reproductiva, ASSIR

Cas Prat

Servei per les addiccions integral, SPAI

Centre de salut mental persones adultes, CAMA

ÀMBIT CIUTADANIA

Programa de les dones

Servei d'informació i atenció a les dones, SIAD, Prat

Programa de gent gran

Programa de persones amb discapacitats

Programa nova ciutadania

Programa de solidaritat i cooperació

Programa de civisme i convivència - participació

Servei mediació – facilitació

ÀMBIT SERVEIS SOCIALS

Serveis socials d'atenció primària

ÀMBIT EDUCACIÓ

Secció d'educació

ÀMBIT JURÍDIC

Jutjat de violència sobre la dona del Prat de Llobregat, (numero 5)

Clínica forense del Prat de Llobregat

Ministeri fiscal

ÀMBIT JOVENTUT

Secció de joventut; el Lloro

ALTRES ÀMBITS MUNICIPALS

Centre de promoció econòmica, CPE

Oficina d'informació al ciutadà, OIAC

Pla d'actuació de Sant Cosme, PASC

ALTRES RECURSOS

Servei d'intervenció especialitzada, SIE del Baix Llobregat

Per altra banda, el circuit disposa d'una comissió tècnica de professionals que participa activament i voluntàriament en reunions bimensuals que vetllen per mantenir el circuit en constant renovació.

La comissió tècnica es el motor del circuit, i està liderat des del Programa de Dones. La participació a la comissió tècnica és de caire

tècnic, compta amb el recolzament i el suport de l'equip polític i de l'equip directiu dels departaments implicats, que poden participar puntualment en alguna de les sessions de comissió tècnica i que estan informats/des de les línies de treball generals de la comissió a través del seu cos tècnic.

Volem fer un reconeixement a la bona feina feta durant tot aquest temps a totes les persones que han participat en el nostre circuit i especialment als i les professionals que voluntàriament continuen fent un esforç per fer realitat el treball transversal al nostre municipi, mostrant sempre un alt nivell de respecte i professionalitat en el desenvolupament de les seves tasques.

Per altra banda, voldria referir-me a un exemple de coordinació extra: la comissió de seguiment de casos. L'any 2011 es va crear la dita comissió per a treballar aquells casos d'especial dificultat on es fa necessària la implicació de diferents professionals (membres o no de la comissió tècnica). Inicialment, la periodicitat és bimensual, però s'adapta a les necessitats específiques dels casos, realitzant plans de treball personalitzats a partir de les opinions dels diferents professionals que treballen directament en el cas concret.

La comissió de seguiment de casos està coordinada per una tècnica de Serveis Socials, qui programa les reunions atenent la urgència i el risc estimat en què es troba la dona afectada. En alguns casos on s'ha fet una valoració de risc alt i on no comptàvem amb la col·laboració de la pròpia dona, s'ha decidit fer informes conjunts dels i les professionals implicades, per tal d'informar a la Fiscalia o a recursos específics fora de la comunitat.

Presentació d'un cas pràctic

Model d'intervenció

El model d'atenció emprat per les professionals de la Fundació AGI, encarregades de realitzar el suport psicològic a les dones al municipi del Prat, es basa en aconseguir que la dona assoleixi la plena autonomia, és a dir, la independència econòmica, social i emocional que li permeti integrar-

se a la societat, dotar-se d'eines i recursos que l'ajudin a superar els traumes viscuts i afrontar eficaçment els nous reptes de la vida, sigui quin sigui el seu nou model de família.

Per a donar resposta a aquest model, l'atenció i les tècniques que s'apliquen es basen en un pla d'actuació integral que contempla mesures de protecció físiques i psicològiques, la superació del trauma, la recuperació de l'autoestima i demés aspectes que facilitin l'autonomia personal.

El servei dut a terme al municipi del Prat està relacionat fonamentalment amb l'atenció a dones que han patit o pateixen violència per part de les seves parelles o ex-parelles. El tractament és individual i les usuàries són derivades des dels diferents equips professionals: dels serveis socials bàsics i de la resta de serveis del Circuit contra la violència masclista (SIAD, Mossos, Policia Local, ambulatoris, etc.) El procés d'atenció psicològica consta d'una mitjana de sis o vuit sessions, amb certa flexibilitat atenent al risc del cas i amb una durada de 45 minuts per sessió.

El procés d'atenció consisteix principalment en:

- Identificar i definir l'existència de violència i la tipologia d'abusos, com a primer pas per poder iniciar un treball terapèutic. Una de les característiques de la violència masclista és la normalització d'aquesta, és a dir, que la gran majoria de dones no són conscients d'estar immerses en relacions abusives.
- Identificar les conseqüències que d'aquesta situació se'n deriven, tant per a les dones com per als infants, en el cas que n'hi hagi (visualitzar l'impacte emocional en menors).
- Acompanyament en el procés de presa de decisions (interposició de denúncia, trencament de la relació, iniciar tràmits de separació legal, etc.)
- Treballar dinàmiques relacionals i altres aspectes, com l'autoestima, establiment de límits, estereotips de gènere, dependència emocional, etc.

Es treballa des de l'empatia, practicant l'escolta activa, propiciant un entorn terapèutic de confidencialitat i confiança en el qual la dona no se sent mai jutjada ni qüestionada. Aquest ha de ser un espai segur per a ella.

Cas pràctic

Es fa servir un nom fictici; parlarem de la Tina, una noia de 14 anys. En aquest cas hi hem intervingut: Rosa Mela, coordinadora del SIAD i encarregada de fer la primera acollida amb el pare (que és qui va fer la primera demanda d'atenció), i de la Tina; Irma Martin, psicòloga de la Fundació AGI i encarregada de realitzar la majoria de les sessions amb la Tina i amb els seu pares, i Olga Loscos, psicòloga que va substituir Irma Martin en la seva baixa maternal i encarregada de fer les darreres sessions amb la Tina i amb els seu pares.

Detecció i primera acollida

El pare fa la demanda d'atenció per la seva filla Tina. Està preocupat perquè ella està sortint amb un noi de 16 anys i ha notat canvis en la seva manera de vestir, ha deixat de relacionar-se amb amics i veïns de tota la vida pel fet de tractar-se de nois, i es mostra amoïnada perquè la seva filla li comenta que no pot fer els treballs de recerca amb nois perquè si no el seu nuvi s'enfada, inclús refereix un episodi on aprofitant un descans entre classes el seu nuvi va donar un cop de puny a un noi per dir-li a la Tina que la trobava guapa.

Primerament el cas arriba al Lloro, relatant la problemàtica, i des d'allà, en detectar que el problema de base és la violència masclista, se'l deriva al SIAD, on fem una primera visita al pare i programem una visita d'acollida amb la Tina per a fer el pla de treball personalitzat.

La Tina, jove de 14 anys, es presenta al SIAD amb una aparença normal, amb un discurs coherent i amb una expressió emocional estable. No té consciència del problema, ella es sent molt enamorada i relata que porta un any de relació (inicia relació amb 13 anys). Explica l'episodi de

l'agressió a un company de l'Institut des de l'ideal de l'amor romàntic ("*lo hace porque me quiere mucho*") i en el seu discurs relata quins són els drets i deures de la seva relació segons li demana la seva parella; ella ha d'explicar-li tot a la seva parella, no pot tenir cap secret. Li ha d'explicar inclús les converses confidencials de les seves amigues, ell ha de saber-ho tot. Per la pressió d'ell va haver de deixar la gimnàstica rítmica, i ara no vol anar de vacances amb els seus pares perquè l'any anterior quan van marxar amb els pares de vacances al poble ell la va deixar ("*por irse a zorrear por ahí*") i la Tina té por de que torni a passar.

Quan li preguntem si ell ha de complir amb el mateix ella diu que no, perquè ell és més gran i l'estima molt; ell no ha de demostrar res, per tant, no té perquè explicar-li res a ella; perquè no fa res mal fet i de fet ell continua jugant a futbol i fent la seva vida com li sembla.

Aviat entenem que les amenaces i el control es fan tant a nivell presencial com per telèfon i per les xarxes socials. Del noi només ens aporta com a dada que té 16 anys i que forma part d'una família monomarental. Els pares estan separats i té poca relació amb el seu pare.

Pla de treball

Tot i que la Tina manifesta estar molt enamorada i té idealitzada la seva relació, accepta fer suport psicològic. D'entrada no li diem que és especialitzat en violència masclista, atès que ella no accepta aquesta definició en ella mateixa, i dissenyem un pla de treball personalitzat on es faran sessions individuals amb la Tina i alguna sessió de seguiment amb els pares. La periodicitat de les sessions estarà marcada per l'evolució del cas i per les possibilitats d'agenda de la professional.

Evolució del treball de suport psicològic de la Tina

Esquema de temes detectats i treballats a les diferents sessions:

Sessió 1

- Discurs de l'amor romàntic molt integrat.
- Idealització de la parella i de la relació.
- Minimització dels indicadors d'abús psicològic i social (aïllament, revisió del mòbil, gelosia, ha de contestar immediatament quan ell li fa un truc o li envia un missatge, control de la roba que es pot o no posar, trencar objectes).
- Explicació del cercle de la violència i dels tipus d'abús.

Sessió 2

- Continuació del treball amb material sobre tipus d'abús.
- Refereix més pressió per part de la seva parella, xantatge emocional ("*te dejo*") i ella renuncia a tot. S'incrementa l'aïllament social i canvia la forma de vestir (no pot portar pantalons curts). Ella es mostra ambivalent en el procés d'identificació de l'abús.
- Inici de treball sobre els límits de la relació; es dona material per treballar a casa.

Sessió 3

- El pare fa la demanda de tenir un espai de seguiment.
- Reflexió amb la Tina sobre la confidencialitat de les dades que ella aporta a la sessió: que es respectaran i que es pot complementar amb un assessorament als pares respectant la seva intimitat. Ella accepta.
- Reflexió sobre el material sobre els límits: diferencia entre discussió i violència, entre opinió i ordre, entre anul·lació i autoestima.

Sessió 4

- Ja han passat les vacances, ella assisteix a la sessió amb pantalons curts. La Tina ha canviat d'actitud i inicia el procés de posar límits. Manté la posició davant del xantatge emocional ("*te dejaré*", "*ya no me quieres*"), i ell acaba acceptant alguns límits. Ella es sent més motivada i més forta per a continuar en aquesta línia.
- Ha millorat la relació amb els pares.

Sessió 5

- Reflexió sobre el distanciament respecte a les amistats i la família.
- Ella expressa que troba a faltar poder parlar amb nois veïns de sempre.
- Disminueix la por de perdre a l'altre.
- Es treballa la seguretat en si mateixa.
- Potenciem interposar nous límits.

Sessió 6

- Ella ha mostrat actituds més violentes com a resposta a la violència d'ell. Parlem de l'estratègia de "temps fora", potenciem habilitats per a evitar una escalada violenta.
- Reflexió sobre el que és un comportament masclista, i ella pot descriure i verbalitzar-ne algun exemple.
- Progressivament va rebel·lant-se contra la situació d'aïllament (va quedar amb una amiga sense dir-li a la parella, tot i que després li va explicar).

Sessió 7

- Increment del risc d'agressió. Ell ha trencat objectes, tornem a parlar del "temps fora".
- Verbalitza que si ell fa el pas d'agredir-la trencarà la relació i el denunciarà.
- Progressivament va trencant l'aïllament, ha fet contactes amb amigues, familiars, sent que pot guardar secrets de les seves amigues.
- Queda pendent reprendre contacte amb amics nois.
- Es preocupa perquè li cau molt de cabell, se li planteja que pot ser per estrès (somatització).

- Per una banda manté la dependència afectiva i de l'altra es continua treballant el posar límits.

Sessió 8

- Es presenta més animada.
- Reconeix que va guanyant terreny personal.
- Ha aconseguit tornar a parlar amb un noi veí després d'un any.
- Ha recuperat les amistats amb noies.
- Es reforça per anar fent més canvis.

Sessió 9

- Assisteix amb malestar; la seva parella li ha prohibit parlar amb nois i amenaça amb fer-los mal si continua parlant-hi, o amb deixar-la.
- Es sent paralitzada per la por.
- Reflexió entre la diferència entre una relació sana i una relació abusiva.
- Desmitificació de la gelosia com a mostra d'amor.
- Es treballen estereotips de gènere i de l'amor romàntic.
- Reconeix el grup d'amigues com a reforç, no vol tornar a sentir-se aïllada, l'ajuden a desnormalitzar les actituds masclistes de la seva parella.

Sessió 10

- El pare acompanya la Tina, entra cinc minuts i explica la seva preocupació perquè ella va intentar finalitzar la relació i ell es va posar agressiu; va arribar a trencar un vidre de casa seva.
- Ella va tornar amb ell.
- Quan entra la Tina a la sessió, minimitza l'episodi. No és conscient del risc, no es sent identificada com a víctima de violència masclista.

- Justifica el comportament agressiu; va ser perquè ella vol sortir amb les amigues. Ell torna a amenaçar amb fer mal als nois que parlin amb ella.
- Es torna a treballar el mite de l'amor romàntic, queda pendent continuar.
- Es programa una nova visita, però la Tina no es presenta.

Sessió 11

- Han passat 45 dies de la darrera sessió. Ella torna a demanar hora.
- Aparença física millorada i ànim estable tot i que manifesta estar trista.
- La Tina ha trencat la relació amb el noi després de que amenacés de mort a un cosí i després d'una agressió a la Tina (la va agafar del coll). Ella es va defensar mossegant-lo. Les agressions passen del privat al públic, ja que va succeir a l'Institut, davant d'alumnes i professorat.
- Els pares van al centre i es plantegen posar una denúncia per amenaces per a que quedi constància, però no ho han fet encara.
- La Tina minimitza la gravetat dels fets, creu que ha estat una cosa puntual.
- Es sent controlada pels pares, li han prohibit parlar amb el mòbil i tampoc pot accedir a Internet. Es treballa per a que entengui la seva por.
- La noia expressa dubtes ("lluna de mel"): expressa la idea de tornar amb ell per a que li demostrï que ha canviat. Només és una idea, la treballem a la sessió.
- El noi li ha promès anar al psicòleg per a treballar el seu problema amb ella.
- Parlem de la importància de tenir un temps propi per a reforçar la seva autoestima i el seu treball personal individual.

- Entra el pare a la sessió: manifesta preocupació, està enfadat i es sent malament. Té menys confiança en la seva filla, i té consciència de la gravetat i del risc de la situació.
- Intent de mediació per a recuperar la confiança; es treballa la possibilitat d'accés a Internet però no s'arriba a cap acord. Pare i filla mantenen postures molt rígides.

Sessió 12

- Aparença física millorada, no limitada als desitjos que expressava el noi.
- La Tina manifesta malestar per la desconfiança i el control parental. Apuntem la gravetat dels fets que provoquen aquesta actitud: va patir una agressió física.
- Ella explica que la seva ex-parella l'ha estat mentint, que ha parlat amb altres noies, sortint amb amics i fent coses que a ella li prohibia fer. Apareix la ràbia.
- Pren consciència de les actituds masclistes i de desigualtat en la seva relació.
- No vol acceptar més límits ni prohibicions, vol vestir com vol, però encara hi ha trets de la "lluna del mel" en el seu discurs.
- L'ex-parella encara no ha iniciat el tractament que va dir que faria.

Sessió 13

- Es presenta estable. Preocupada per les notes i pel seu futur.
- Es sent millor, millora la xarxa social, té més amistats i parla amb nois i noies, tot i que encara té por a la reacció de la seva ex-parella. Parlem dels límits
- Es treballa la idea errònia que tenir parella vol dir lluita i desconfiança: no és normal patir per amor.
- Reflexió sobre la diferència entre les actituds de tots dos: ella ha fet un canvi per a una evolució positiva i un treball terapèutic, i ell manté

les seves actituds i no ha fet cap pas per millorar, no ha fet res del que va dir que faria.

- Apareix seguretat en sí mateixa, treballem l'autoestima.

Sessió 14

- S'ha tornat a veure amb la parella i creu que els pares no ho saben (a la sessió amb ells ens comenten que sí que n'estan assabentats). Malestar per mentir als seus pares.
- Ha tornat amb ell, però també ha posat límits a la relació. Discurs molt diferent del de l'inici del tractament.
- La Tina mostra un sentiment de vergonya per permetre certes coses, no se sent bé demanant permís a la seva parella.
- Al final de la sessió manifesta sentir-se bé i demana l'alta; parlem de que ho hem de valorar.
- La parella torna a dir que farà un tractament, estan buscant un recurs, s'informa sobre recursos propers.
- A la següent sessió la Tina no es presenta.

Sessió 15

- La Tina té vergonya per mentir als pares. Continua amb el noi, i segons diu ell ja té hora per fer teràpia.
- En la relació, és capaç de mantenir els límits que es va proposar (manté les amistats i vesteix com vol). Comença a detectar signes d'alerta en el comportament de la seva parella (per exemple: "*Eres muy cariñosa con los niños*") i ella no cau en justificar-se ni donar explicacions.
- Sent vergonya per ser identificada com a dona maltractada.
- Treballem l'autoestima amb ella, i eines per guanyar-se de nou la confiança dels pares.

Sessió 16

- La Tina detecta actituds masclistes en els grups d'amics.
- Parla de la consideració de propietat per part de l'altre, i comença a ser crítica amb aquestes actituds.
- Hi ha tensió en la parella perquè ella manté els límits i això provoca friccions, però pensa que l'amor és difícil i que ha de lluitar per la parella.
- Està molesta amb els seus pares perquè no l'entenen. Treballem el pas de la passivitat a l'agressivitat, ja que reconeix que de vegades li costa controlar-se i crida a casa i diu coses que no sent. Parlem del concepte d'assertivitat.
- Es torna a treballar el mite de l'amor romàntic: per amor no tot s'hi val.

Sessió 17

- Després d'una discussió ha trencat amb la parella. Ella no ha volgut tornar enrere, ha mantingut els límits, ell l'ha amenaçat amb deixar-la i ella en lloc de paralitzar-se com en altres ocasions ha aprofitat per trencar.
- Se sent bé, tot i que el troba a faltar a vegades. Reforcem l'actitud assertiva.
- Valorem positivament el pas que ha donat.
- Compta amb el recolzament familiar i del grup d'amics i amigues.

Sessió 18

- Es presenta estable i contenta, ha passat un mes de la darrera visita.
- No ha tornat amb la parella, es sent bé amb el grup d'amics/gues.
- No parla amb el seu ex, de vegades nota mirades però ella no interactua amb ell ni respon als intent de posar-la gelosa.
- Explica que hi ha un noi que li va al darrera, que la tracta molt bé,

que es preocupa pel que ella vol i s'adapta a fer coses que sap que li agraden a ella. No està acostumada i ho troba estrany; tot i que no es sent atreta per ell, la possibilitat d'una nova relació amb un perfil de noi diferent li fa entendre que hi ha una altra manera d'estimar.

- La seva ex-parella està sortint amb una altra noia a la que fa el mateix que li feia a ella. A la Tina li fa pena i ràbia; va parlar amb la noia per dir-li que anés amb compte amb ell, perquè té un problema com a maltractador. La noia no li va fer cas i ella s'adona que la noia està atrapada en el cercle com ho estava ella. En parlem i ella es conscient de la seva evolució i de que no vol tornar a sentir-se així. Manifesta en repetides ocasions: "*¿como he podido aguantar eso?, ¿como no me he dado cuenta antes?*".
- Detectem una millora en el seu nivell d'autoestima, ha incorporat els límits que també practica amb les amistats, aprenent a dir "no" i motivant les seves amigues a que també ho facin.
- Ha entès que per amor no tot s'hi val.
- Li donem l'Alta i quedem com a referent municipal per si alguna vegada ens necessita.

Recull de sessions amb els pares

Sessió 1

- El pare està actualment a l'atur i acompanya sempre la seva filla a les sessions. Demana una visita perquè la Tina no vol anar al poble de vacances amb ells i no saben què fer.
- Recomanació d'arribar a un pacte/acord amb la seva filla.
- Pares amb dificultat de posar límits.

Sessió 2

- Emmarcament de les visites, especialment amb la confidencialitat de les visites de la Tina.

- Pautes de relació paterno-filial.
- Informació general sobre violència masclista (cercle violent, control...)
- Comentem l'evolució positiva de la Tina, sense entrar en detalls.
- Recomanem controlar el grau de rebuig a la parella de Tina, per evitar distanciament de la seva filla.

Sessió 3

- Ells observen aspectes de millora en la Tina.
- La mare és la figura que posa límits però està molt de temps fora de casa (per la feina). El pare és més permissiu i és qui està a casa sempre.
- Proposta de marcar límits comuns (pare i mare) i mantenir-los com a unitat.
- Els preocupa el poc contacte de la Tina amb els seus amics de sempre.

Sessió 4

- Percepció d'evolució molt lenta.
- La Tina no es reconeix com a víctima de violència masclista.
- Ha fet absentisme en algunes classes.
- Parlem d'una possible recerca d'un espai d'oci.
- Està més agressiva a casa.

Sessió 5

- S'informa als pares que la Tina no va venir a la sessió programada, i que no li programem directament: ella ha de trucar i demanar hora de nou.
- Ha suspès cinc assignatures, ha baixat el rendiment escolar, presenta manca de concentració i els preocupa que perdi el curs. Tot

i així, la Tina manifesta voler anar a la Universitat, li interessa periodisme i magisteri.

- El dia de l'increment i la punta d'agressivitat recollit a la sessió 10 de la Tina, els pares no eren a casa. Es van assabentar del que havia passat pels veïns i per la versió "maquillada" de la Tina.
- Treballem la importància de protegir la menor. La parella de la seva filla està incrementant la seva intensitat en l'escalada violenta i aquest és un signe d'alerta. Ella ja no es paralitza amb les amenaces verbals i ell està passant a mostrar-se més agressiu de forma activa amb objectes (vidre trencat).
- Parlem d'establir un comportament assertiu, amb límits clars i consensuats.

Sessió 6

- Diferències entre protecció i control.
- Informació sobre el malestar de la menor respecte al control.
- Reiterem la necessitat de consensuar límits i de respectar-los.
- Existeix preocupació perquè la Tina ha tornat amb la parella: informem sobre la fase de "lluna de mel".
- Finalment no han interposat cap denúncia; segons diuen, els Mossos d'Esquadra els han dit que no hi ha elements suficients per fer-ho.
- S'observa dificultat en la comunicació entre la parella pare-mare.
- El pare havia viscut amb un pare violent i no vol ser com ell: no li agrada mostrar-se autoritari, té dificultats per posar límits. La mare, caràcter narcisista i autoritari, és la figura d'autoritat. Tenen dificultat per mantenir conductes assertives consensuades.
- Treballem el risc de la Tina, i què poden fer. Es torna a treballar la necessitat de protecció de la menor.

Sessió 7

- Disculpen la Tina per la no assistència a la visita programada i demanen nova hora.
- Poc efectius a l'hora de concretar accions: parlen d'algunes possibilitats però no porten a terme cap acció.
- Practiquen amb la Tina el reforç negatiu, introduïm la possibilitat de treball amb reforç positiu.

Sessió 8

- Tot i que continua amb la parella, els pares detecten un canvi en la Tina. És més lliure, surt amb amigues i es vesteix com vol de nou.
- Alhora, comenten que la noia té una actitud més agressiva en el seu comportament general, especialment en el llenguatge verbal: "*se pone muy chula*".
- Treballem com potenciar l'actitud de diàleg i negociació amb la seva filla.
- Recomanem ser més clars i organitzats en les seves demandes a canvi de recompenses (quadre de tasques a realitzar durant la setmana). Cal reforçar conductes amb premis, no amb sancions.

Sessió 9

- La Tina ha trencat la relació i el pare i la mare estan molt contents.
- Han incorporat el quadre de tasques a fer per a premiar conductes, tot i que encara tenen dificultats per a posar límits consensuats, especialment el pare.
- La seva filla està més contenta, controla una mica més el seu llenguatge però encara presenta actituds de desafiament algunes vegades, que es valoren com a pròpies de l'edat.
- Informem de l'Alta de la seva filla i els donem d'Alta també, quedant com a recurs referent per si ens tornen a necessitar.

Conclusió

El cas de la Tina representa un exemple de tractament d'una menor de 14 anys atrapada en la trampa de l'amor romàntic, on la seva parella de 16 anys, ancorada en unes actituds masclistes, la inicia en una relació on la desigualtat entre drets i deures és el patró de normalitat.

Ella ha de rendir comptes del seu comportament, s'ha d'aïllar del seu entorn i perdre la xarxa social i familiar, no pot vestir-se com vol, no pot tenir intimitat, està controlada per mitjans digitals, etc.; i tot ho explica amb una normalització impressionant, minimitzant els episodis agressius de la seva parella.

Quan parlo per primera vegada amb ella, sorprèn la mirada somiadora que posa dient *"es que me quiere mucho"* o *"es que estamos muy enamorados"*; i amb el tractament hem aconseguit desnormalitzar les actituds masclistes, desmitificar l'amor romàntic, potenciar el seu creixement personal millorant la seva autoestima i incorporar comportaments més assertius en les seves relacions. Hem treballat per la incorporació de detectors de comportaments masclistes, alarmes que ha de tenir en compte la noia per no trobar-se de nou dins una relació amb violència. Ha estat especialment gratificant el fet que, una vegada ella ha entès què li ha passat i ha pogut trencar definitivament amb la relació d'abús, vol ensenyar a altres noies, amigues i companyes seves els signes d'alerta que ella ha incorporat per evitar entrar en altres relacions de maltractament.

El procés ha estat llarg però ens hem estimat més continuar-lo al municipi per la bona vinculació de la Tina i dels seus pares amb el servei; per tal de no produir una recaiguda o un abandonament del tractament no s'ha fet una derivació a d'altres recursos externs com seria el SIE. L'evolució de la Tina ha estat progressiva, amb algunes recaigudes, però sempre hem detectat factors de millora en la seva actitud que han acabat amb el trencament definitiu amb el seu agressor.

L'avaluació del risc ha anat fluctuant durant la durada del tractament, amb moments d'especial intensitat que coincidien amb el progressiu

empoderament de la Tina i la conseqüent sensació de pèrdua de control i de poder de la seva parella. Aquests episodis s'han resolt sense fer servir la intervenció judicial: és un dels casos on no s'ha arribat a fer denúncia, atès que tots dos eren menors, la recomanació dels Mossos, i la decisió dels pares i de la pròpia Tina. En funció del perfil i de l'evolució s'ha anat construint el pla de treball, que s'ha decidit treballar exclusivament des de la part assistencial, i que ha estat reeixit per a la recuperació de la noia.

Amb aquest cas pràctic del SIAD del Prat, amb les transcripcions de l'esquema de les sessions realitzades en el període del 9 juliol del 2012 al 21 de gener de 2014, voldria aportar aquesta experiència a la resta de professionals que puguin estar interessats/des en el nostre treball en l'abordatge de la violència masclista en una noia adolescent de 14 anys.

Hi ha temes que en un estudi de cas fet a mida per a poder-lo mostrar com a exemple en un manual d'atenció clínica s'haurien pogut treballar més a fons, però el nostre és un exemple pràctic realitzat amb anterioritat a la demanda de participació en aquest escrit, és una mostra de com es treballa des del món local i amb uns pressupostos municipals on hem de prioritzar les accions a fer. En aquest cas s'ha prioritzat l'abordatge de la problemàtica de violència masclista que ha patit la Tina i el seu procés de recuperació a partir del qual s'ha aconseguit tallar el cercle violent, fent un pas cap a la seva recuperada llibertat.

Crec que s'ha de continuar apostant per oferir serveis especialitzats de qualitat des del món local, vetllar per mantenir recursos propers a la ciutadania que minimitzin la victimització secundària i les possibilitats d'abandonament del tractament per problemes econòmics i/o de desplaçament.

Recomanacions, reflexions i bones pràctiques

Voldria acabar aquest capítol subscriuint les recomanacions realitzades per la meves companyes, especialment en allò referent a la prevenció primària (es porta a terme quan encara no hi ha evidències de violència masclista, és proactiva), secundària (l'objectiu és fer detecció precoç i intervenció ràpida i eficaç a la problemàtica) i terciària (adreçada a reduir

els efectes secundaris i les seqüeles de les violències de gènere), explicat per *Tamaia*.

El món local és el més pròxim a la ciutadania; per tant, és l'eina més potent per a abordar aquest repte de lluitar contra la violència masclista des de les tres prevencions. La crisi econòmica i les retallades afecten tots els àmbits i sectors d'activitat, però els serveis d'atenció a la ciutadania no s'haurien de veure afectats; al contrari; haurien d'estar reforçats amb recolzament polític i tècnic especialitzat per a poder donar resposta a casuístiques cada vegada més complexes.

La nostra tasca dins dels recursos municipals és, per una banda, potenciar accions preventives i de sensibilització per a tota la població, però especialment per als infants i joves per intentar baixar aquella xifra de dones víctimes. Val a dir que el municipi del Prat té com a un dels punts forts del Programa de les Dones municipal la tasca de foment de les noves masculinitats i les relacions igualitàries i respectuoses.

Per altra banda, la nostra feina consisteix en donar una atenció de qualitat per incrementar el nombre d'aquestes heroïnes que aconsegueixen sortir del cercle violent.

És important saber que s'estan fent campanyes interessants en algunes Comunitats Autònomes en aquesta línia de treball de prevenció i sensibilització i que poden ser exemple de bones pràctiques. Referenciem la campanya "Estimar no fa mal"¹⁰, de l'Institut Català de les Dones (Generalitat de Catalunya), i "*No te cortes*"¹¹, de la Comunitat de Madrid.

Per altra banda, existeixen ja aplicacions de mòbil¹² per a lluitar contra la violència de gènere. Són gratuïtes i estan disponibles en iOS y Android.

¹⁰ A la pàgina del Institut Català de les Dones hi trobarem campanyes com "Estimar no fa mal". <http://www20.gencat.cat/portal/site/icdones/menuitem.c531d9eb4c45208539a72641b0c0e1a0/?vgnextoid=c26958af9ac9b110VgnVCM1000000b0c1e0aRCRD&vgnnextchannel=c26958af9ac9b110VgnVCM1000000b0c1e0aRCRD&vgnnextfmt=default>

¹¹ Veure la campanya "*No te cortes*" de la Comunitat de Madrid: <http://www.injuve.es/convivencia/noticia/programa-no-te-cortes>

¹² Ampliar informació a: http://www.eldiario.es/andalucia/apps-luchar-violencia-genero_0_256174686.html

Algunes tenen caràcter informatiu i altres ofereixen accés directe als 016 i 112, o inclouen una prova per a detectar si una relació és d'igualtat.

El Ministeri de Salut, Serveis Socials i Igualtat, i els governs regionals de Múrcia i de Canàries, per altra banda, són els únics que han posat en marxa aplicacions específiques.

Des de la perspectiva pràctica voldria destacar la necessitat de formació i reciclatge especialitzat dels i les professionals dels circuits d'atenció, per evitar la victimització secundària. A nivell professional pot ser una mica frustrant treballar amb noies que necessiten un procés llarg que ens fa ser testimonis de diverses recaigudes abans de fer un pas definitiu per trencar amb la violència masclista; és necessari conèixer bé la problemàtica, tenir formació continuada envers el tema i treballar en xarxa sempre que es pugui per donar una atenció de qualitat. L'actitud professional ha de ser empàtica, hem d'informar de la nostra perspectiva sobre el tema i de si detectem algun risc, però no hem de jutjar la noia. En el cas que ella recaigui, hem de proposar la continuació del tractament per seguir el seu procés de recuperació. Si la noia es sent qüestionada pot desaparèixer i no tornar al servei per sentir-se culpable o per vergonya, amb la qual cosa contribuiríem al seu aïllament com a víctima.

Alhora, les decisions, per a que siguin fermes, han de venir de la pròpia interessada: la nostra tasca és acompanyar-la en el procés de presa de decisions, no forçar-la.

Una víctima de violència pot mostrar-se enfadada i/o agressiva amb els serveis o amb els seus familiars pròxims. De vegades es troben en un moment de tensió important i tenen poca capacitat per a controlar les seves emocions, però això no vol dir que no siguin víctimes de violència masclista. Cal tenir sempre present que no totes les afectades es presenten submises fora del vincle de parella, i això pot confondre a professionals de diferents àmbits si no tenen coneixement especialitzat sobre el tema. Sense aquesta mirada, podrien qüestionar la veracitat del discurs de la noia i no servir d'ajuda.

Els mitjans de comunicació, quan parlen de violència masclista, ho fan normalment per parlar de víctimes mortals. De vegades, segons a quin

mitjà, la forma d'explicar la notícia és sensacionalista, i això ha contribuït en alguna ocasió a un empitjorament d'alguns casos de seguiment que estàvem portant. Les dones senten por, pensen que els pot passar el mateix (inclús en casos que estan vivint un procés de millora i amb una valoració de risc baixa). Si només es parla de víctimes mortals, les dones afectades no tenen informació sobre què es pot fer per evitar aquest tràgic final, que hi ha recursos on poden rebre ajuda; seria important acompanyar les notícies de les víctimes mortals amb informacions sobre les dones que se'n surten i viuen sense violència, per encoratjar les dones a trencar amb la violència.

Una reflexió personal que em faig és si la justícia pot ser cega al gènere quan jutja dones víctimes de violència. Objectivament, davant del jutjat la paraula del maltractador i de la víctima tenen el mateix valor, i això que sembla just no té en compte que la víctima es fa culpable de la situació, tot i que no en sigui responsable, i que el maltractador nega els fets tot i tenir denúncies i informes que diuen el contrari; i que existeix una estructura patriarcal que avala aquests comportaments. El tractament de les víctimes passa per treballar aquesta desculpabilització, i el tractament dels agressors, quan accepten fer-lo, necessita varies sessions només per reconèixer davant del psicòleg (no jutge) els fets i la seva implicació.

Aquesta informació hauria de tenir-se en compte d'alguna forma en les declaracions, potser aniria bé poder donar més valor als informes dels recursos que treballem amb dones víctimes; o bé tenir equips forenses especialitzats en violència masclista. I és que la resposta a la violència no ha de passar sempre pel jutjat, però quan hi passa de vegades esdevé una víctimització secundària per a la dona.

Us convido a mirar el documental que parla de com veuen els homes maltractadors la violència masclista, i de com es col·loquen envers el tema: "*¿No querías saber por qué las matan? Por nada*" (direcció de Mercedes Fernández-Martorell, 2009)¹³. Es tracta d'un documental en què dues

¹³ Veure tràiler del documental:

http://www.filmotech.com/v2/es/FX_FichaPelícula.asp?ID=2672

<http://www.cineenvioleta.org/no-querias-saber-por-que-las-matan-por-nada-mercedes-fernandez-martorell/>

antropòlogues, Mercedes i Candela, han realitzat un treball de camp sobre els homes culpables de violència masclista. L'obra és el resultat una tria de 20 entrevistes de més de 400 realitzades a la porta dels jutjats amb homes condemnats, i la idea era veure la violència masclista des de la perspectiva dels homes jutjats i trobats culpables, mirar de "compartir amb els abusadors" la visió que tenen de les dones i del que esperen de la seva parella. La directora apunta que per a ells (els abusadors), la dona és "una possessió i la volen tenir a la seva disposició i servei", justificaven els seus atacs i "quan estava fent entrevistes per ser incloses en el documental tenia la impressió que tots els abusadors parlaven de la mateixa dona".

Amb tot, recordar que la desigualtat pot provocar violència masclista però la violència masclista sempre provoca desigualtat.

Referències bibliogràfiques

- ALBERDI, I.; ROJAS MARCOS, L.: *Violencia: tolerancia cero. Programa de prevención de la obrasocial de "la Caixa"*, Barcelona, Fundació "la Caixa", 2005.
- AMNISTÍA INTERNACIONAL: *Hacer los derechos realidad. El deber de los Estados de abordar la violencia contra las mujeres*, Madrid, 2004.
- AMNISTÍA INTERNACIONAL: *No hay excusa. Violencia de género en el ámbito familiar y protección de los Derechos Humanos de las mujeres en España*, 2002.
- ARRIBAS, M. (et al.): *Programa Valor. Programa educativo de actitudes y valores socioafectivos para prevenir comportamientos violentos en el ámbito social y familiar*, Zaragoza, Instituto Aragonés de la Mujer y Asociación Aragonesa de Psicopedagogía, 2001.
- BAREA PAYUETA, C.: *Manual para mujeres maltratadas que quieren dejar de serlo* (Muy personal), Océano Ámbar (8 noviembre 2004)
- BAREA PAYUETA, C.: *El papel de los profesionales de la salud mental en la prevención de la violencia de género*, Detección Precoz I, (presentación 2007).
- BAREA PAYUETA, C.: *Buenas prácticas ante la violencia de género*, Ediciones Consuelo Barea, 2012.
- BOSCH, E.; FERRER, V.A.: *La voz de las invisibles. Las víctimas de un mal que mata*, Madrid, Cátedra, 2002.
- CUBELLS, J.; ALBERTÍN, P.; RUSIÑOL, E.; HERNÁEZ, M.: *Navegant entre narracions: recuperant silencis i subjectivitats. Recursos psicosocials en l'atenció a víctimes de violència de gènere en l'àmbit penal (jutjats i cos policial)*, 2006.
- DONES JURISTES: *Informe. Drets de les dones adolescents davant la violència masclista en les relacions de parella i situacions anàlogues*, 2013.
- GONZÁLEZ DE RIVERA, J.L.: *El maltrato psicologico*, Espasa Libros, 2005.
- HERMAN, J.: *Trauma y recuperación. Cómo superar las consecuencias de la violencia*, Madrid, Espasa Calpe, 2004.
- HIRIGOYEN, M. F.: *Violencia en la pareja: la detección de la violencia psicológica*, Madrid, Comunidad de Madrid, Dirección General de la Mujer, 2003.
- JACOBSON, N.; GOTTMAN, J.: *Hombres que agreden a sus mujeres. Cómo poner fin a las relaciones abusivas*, Barcelona, Paidós, 2001.
- LABRADOR, F. et al.: *Mujeres víctimas de la violencia doméstica, Programas de actuación*, Madrid, Pirámide, 2004.
- LORENTE ACOSTA, M.: *El rompecabezas. Anatomía del maltratador*, Barcelona, Ares y Mares, 2004.
- LOU, V.: *La violència, targeta vermella!* Barcelona, Serres, 2004.

MASSIP, J.; MARTÍNEZ, C.: *Violència domèstica. Quaderns per a professionals*, Barcelona, Ajuntament de Barcelona, 2002.

MASSIP, J.; MARTÍNEZ, C.: *El malson de la Ventafores: Apunts per despertar i sortir del conte*, Barcelona, Ajuntament de Barcelona, Districte d'Horta, 2002.

TAMAIÀ: *Vincula't, Materials per treballar amb dones maltractades*, Oficina Tècnica del Pla d'Igualtat de la Diputació de Barcelona, Barcelona, 2000.

Links

BAREA PAYUETA, C.: http://www.consuelobarea.es/p/articulos-y-videos_3798.html

BAREA PAYUETA, C.: El papel de los profesionales de la salud mental en la prevención de la violencia de género. Detección Precoz I (presentación 2007), <https://sites.google.com/site/consuelobarea2/presentacinSanSebastin.ppt?attredirects=0>

CONSELL DE LES DONES DEL BAIX LLOBREGAT: <http://www.elbaixllobregat.net/conselldones/>

DIPUTACIÓ BARCELONA: Oficina de Polítiques d'Igualtat i Drets Civils: <http://www.diba.cat/web/dones/default>

DONES JURISTES, Informe. Drets de les dones adolescents davant la violència masclista en les relacions de parella i situacions anàlogues, 2013. http://www20.gencat.cat/docs/icdones/temes/img/informe_drets_dones_adolescents.pdf

ECHEBURUA, E.: <http://www.ehu.es/echeburua/>

INSTITUT CATALÀ DE LES DONES, ICD: <http://www20.gencat.cat/portal/site/icdones>

TAMAIÀ. Vincula't; <http://www.diba.cat/documents/233376/233762/dones-descarrega-publicacions-vinculat-pdf.pdf>

APUNTS CONCLUSIUS: COM ENS SITUEM DAVANT LA VIOLÈNCIA DE GÈNERE EN ADOLESCENTS I JOVES

Maria Freixanet Mateo

Coordinadora del Seminari Ciutats i Persones

Per a tancar aquest llibre, farem un breu camí per algunes idees suggerents que han anat apareixent en els capítols de luxe que conformen aquesta recerca. No es tracta d'unes conclusions exhaustives, ja que cada capítol obre un món d'idees, perspectives i propostes diverses, sinó d'un relat particular a partir d'arguments que despunten de cadascun dels textos.

En aquesta recollida, dibuixarem quatre pinzellades d'elements imprescindibles per a situar-nos en el treball amb noies joves que estan sent víctimes de violència de gènere. És, doncs, un recordar algunes claus que hem pogut obtenir després d'un any de treball amb les ponents d'aquest seminari.

Començant per alguna cosa semblant a una definició, ens agafem al que explica la Leticia Sánchez en aquest mateix llibre, quan comenta que la violència masclista és la manifestació més catastròfica d'un sistema patriarcal que interpreta, representa i converteix les diferències de gènere en desigualtats. Diferències que actuen a partir d'una lògica de contraris, on la masculinitat i la feminitat es presenten com a dos models de comportament oposats. I desigualtats que parteixen d'una relació jeràrquica entre els dos models; unes relacions de poder on els homes ocupen un lloc privilegiat i les dones un de subordinació. Com diu la Rosa Ros al seu capítol, això no vol dir que cada dona estigui subordinada a un home en concret, sinó que l'organització social de les relacions de gènere situa el conjunt de les dones en una posició d'inferioritat respecte al conjunt dels homes.

Parlem doncs d'un problema estructural, i que per tant necessita d'una resposta col·lectiva (ciutadana, política, pública). Aquest volum, així, es suma a la voluntat de seguir construint una intervenció pública decidida que anul·li la desigualtat de gènere i eviti la violència masclista; totes dues coses, indistingibles l'una de l'altra.

Sobre la violència, punta d'iceberg del patriarcat, el capítol de la Pepa Horno exposa els elements a tenir en compte a l'hora d'analitzar-la. D'entrada, el fet que aquesta implica la vulneració dels Drets Humans de la víctima, que comporta sempre un dany psicològic (a més a més del físic o altres) que ha de ser curosament atès, i que es basa sistemàticament en una relació de poder entre agressor i víctima. Un altre

element substancial que aquí ens ocupa és el fet que majoritàriament parlem de relacions violentes que impliquen i conviuen amb un vincle, un lligam, fins i tot un amor. Així, la violència implica danys que tot sovint tenen a veure no només amb el fet violent sinó amb la proximitat emocional de la persona que provoca aquest dany; quin poder se li ha atorgat i en motiu de què.

I aquí entrem en el terreny de l'afectivitat, que com explica la Rosa Ros tracta de la necessitat que tenim els humans d'establir vincles amb altres persones; vincles que ens ajudin a la supervivència i ens proporcionin estabilitat emocional. L'amor, l'estimació, l'amistat, l'afecte, sentir-se reconeguda, desitjada i valorada, són necessitats psicològiques fonamentals en l'ésser humà. Fan que et sentis bé i donen sentit de pertinença. Des d'aquesta premissa, un bon vincle afectiu al llarg del creixement ajuda a generar autoestima, sentit d'autonomia, et permet reconèixer les emocions i els sentiments, manifestar-los, i crear relacions sanes i constructives amb les altres persones.

Quan l'afectivitat i la violència es barregen, provenint del mateix lloc, del mateix vincle, alguna cosa es trenca en el desenvolupament emocional d'una persona. Així, haurem de pensar per quin motiu una noia permet a un noi que la tracti de forma violenta, per exemple. Per quin motiu, en el marc d'una relació afectiva, el maltractament és possible. D'on emana el poder. Quin rol pertany a cada sexe i per què a un d'ells li encaixa i se li permet el paper de l'opressió i a l'altre (de fet: l'altra) se li adjudica el de la submissió.

Hem pogut llegir que l'amor, l'autoritat, la força física i les diferències socials serien els modes de guanyar una posició de poder d'una persona sobre una altra. El cert és que les relacions de gènere beuen de tots quatre elements generadors de relacions de poder. I quan una relació afectiva entre una noia i un noi descansa sobre la legitimació de la desigualtat de gènere, la violència serà més fàcil que s'esdevingui, i possiblement estarà justificada per les parts.

La Rosa Sanchis explica al text inaugural d'aquest llibre que les identitats de gènere masculina i femenina estan estretament relacionades amb l'ancestral divisió del món en dos espais: el públic i social (el treball, la

política, la guerra...) –reservat als homes i hipervalorat–, i el privat (la casa, les criatures, la cura...), personal i intern, reservat a les dones i infravalorat. Aquesta dualitat ensenya cada persona a identificar-se amb la meitat dels valors i amb la meitat dels problemes, i està en la base del model de domini-submissió: als homes se'ls identifica amb la independència, la violència, el domini i la falta d'empatia; a les dones, amb la dependència, la debilitat, la submissió i la passivitat.

Un dels àmbits més limitats per aquest dualisme és el desenvolupament emocional, perquè es retalla el repertori d'estratègies emocionals dels homes i de les dones al forçar que els nois només puguin permetre's exterioritzar la ira, la supèrbia o l'hostilitat; i en educar les noies en l'empatia, posar-se en el lloc dels altres; cuidar, sentir, plorar.

Així, tal i com és òbviament necessari atendre les víctimes de violència de gènere, aquesta tasca serà inútil si no es realitza també un treball de base per a eradicar la seva reproducció. Aquesta feina de prevenció s'ha de dur a terme focalitzant l'atenció en les arrels estructurals de la violència, els factors que la reproduïxen i els efectes que aquesta té sobre les persones.

Dit això, si es vol abordar una situació de violència de gènere dins una relació amorosa caldrà parlar del lloc des del que et relaciones amb l'altra, de la valoració de l'altra persona respecte a tu, i definitivament parlarem de poder. Caldrà aconseguir fer trontollar les actituds masclistes d'ell i motivar un procés d'empoderament en ella. Un treball que no serà senzill, doncs es dona en un context de relació amorosa on l'agressor és important per a la víctima i aquest fa ús d'aquest amor. En el cas dels i les adolescents, a més, parlem de persones que es veuen bombardejades per imatges, prototips, expectatives posades sobre l'amor, etc.; reben tota una sèrie d'*inputs* que recauen sobre la seva personalitat en construcció.

Al capítol escrit per l'Associació Candela llegim que l'adolescència és un moment de profunds canvis corporals, emocionals, psicològics i socials. És una etapa marcada per profunds dols, començant pel fet que cal abandonar el món de la infantesa. L'adolescent, poc a poc, ha d'anar prenent consciència del món "real" i s'ha de construir com a subjecte autònom que pren decisions, es posiciona i es responsabilitza dels seus

actes. Òbviament tot això requereix una pràctica, un aprenentatge i, per descomptat, un acompanyament.

Així, si no es treballa el gènere amb els i les adolescents i se les deixa a mercè de les directrius socials i mediàtiques, el resultat acostuma a ser que el desig d'una història de pel·lícula, la idealització dels vincles afectius que es tenen, així com la convicció que les diferències perjudiquen la relació, porten a cultivar un terreny perillós. Porten a l'ocultació de les diferències, i a presentar la història d'amor com una simbiosi perfecta, edulcorada, sense dissensos. Una relació que es conjura irrompible i definitiva, que fàcilment amagarà certes formes de violència psicològica subtil com ara el xantatge emocional, la sobreprotecció, o el control obsessiu, en el millor dels casos.

Dèiem que la fragilitat de la joventut rau en que es troben construint la personalitat pròpia, així com aprenent a relacionar-se amb les altres persones a partir d'un lloc nou, abandonant la infància. Alhora, al capítol referent al cos i la imatge hem llegit que totes i tots naixem amb un cos sexual i som afectivament interdependents d'altres persones, i que és en l'etapa adolescent que aquesta sexualitat pren un paper fonamental. Els i les joves estan començant les primeres relacions amoroses, i en el cas que no tinguin una formació o uns models afectivo-sexuals empoderadors al seu voltant (que trenquin els models patriarcals que se'ls ofereix des d'altaveus de conductes com ara la televisió), fàcilment interioritzen i normalitzen certs abusos i certa violència psicològica com a part de l'amor. Així, les adolescents acostumen a demostrar dificultat per identificar la violència psicològica com a tal, i per tant tenen oberta la porta cap a qualsevol altre tipus de violència.

A dia d'avui sabem perfectament que quan hi ha maltractament en el context d'una relació d'afecte, existeix una profunda fractura en l'autoestima de la víctima, una anul·lació de la seva individualitat, relacions de dependència i un terror habituat i quotidià que impedeix un desenvolupament adequat de la persona. Aquests elements allargats en el temps modelen la personalitat i tot sovint anul·len la seva capacitat de reacció; inclús la seva capacitat de sentir res, de notar, d'identificar sensacions, sol quedar tocada, i la persona queda enganxada, desconcertada i superada per la sensació de

por. La Rosa Mela parla en el seu capítol sobre els trets psicològics que desenvolupen les dones víctimes de violència, especialment de la indefensió apresada. Explica clarament quin és el cercle de la violència, i per quin motiu una víctima necessita d'un acompanyament especialitzat (psicològic i també legal) per a poder sortir-se'n.

Val la pena recordar aquí que en les experiències en tallers amb joves, les talleristes de *Tamaia* observem com la percepció de la violència en l'imaginari col·lectiu funciona majoritàriament responsabilitzant les noies del que succeeix i desresponsabilitzant-los a ells. Exactament així és com funciona una relació abusiva: la víctima es sent culpable de la situació i l'agressor, en exercici del seu poder, creu tenir la raó i elabora una sèrie d'estratègies que el desresponsabilitzen de la situació.

Sortir d'aquest cercle sovint requereix un canvi en els patrons culturals que carreguem amb nosaltres. Així que hem d'oferir missatges alternatius, per a que els i les joves no es trobin embolicats en aquest cercle; i missatges a temps, doncs l'adolescència és una etapa clau, encara modelable, on es conforma tot un sistema de valors i creences, un moment on aprendre i qüestionar, on crear i relacionar-se. Un canvi en aquelles edats suposa una gran oportunitat, doncs si aconseguim fomentar un esperit crític en els nois i les noies respecte al món, als codis i patrons que els hem brindat, potser les properes generacions seran capaces d'observar els nostres errors i superar-los.

En aquest sentit, vèiem en el capítol sobre joves i noves tecnologies que és important tractar els mons propis de la joventut amb respecte. Les xarxes socials, per exemple, que sovint es veuen amb preocupació per part de les persones adultes. Si bé és cert que l'espai virtual escapa al control de pares, mares i demés agents educatius, i si bé és cert que les representacions del que és un home i el que és una dona i el model patriarcal s'hi reproduïxen, i que detectem comportaments de dominació i discriminació (*ciberbullying*, *sexting*, *sextorsió*, *grooming*...), també és cert que el món 2.0 és un espai de llibertat, de creació d'alternatives i de recerca de referents diferents als establerts per l'entorn, que la gent jove utilitza en favor del seu propi empoderament. Proposem doncs, seguint el referent de

l'Associació Candela, substituir les reticències davant l'ús de les tecnologies que fa la gent jove per la dotació d'eines, i per una perspectiva d'optimisme crític. Els i les joves fan el mateix a la vida *online* del que fan a la vida *offline*; Per a ells i elles aquestes tecnologies no són noves, sinó una part essencial més de les seves relacions.

Així doncs, si canvien els canals i els mètodes però el substrat de gènere es manté, tornem al mateix lloc: Caldrà actuar estructuralment. Treballar per a una cultura de la no violència, per a una resolució de conflictes pacífica, per a un autoconeixement personal. I evidentment treballar per a desmuntar els dictats de gènere, la normativitat que diu que una noia ha de ser guapa, prima, cuidadora, sensible, romàntica, superficial, liberal, depenent, gelosa, fidel, comprensiva... i que un noi ha de ser agressiu, dominant, racional, sexualment actiu, valent, independent, actiu, egoista, esportiu... Educar els nois i noies en la llibertat de moviment entre els diferents rols, característiques i trets de la personalitat; Alliberar-los del gènere.

Aturant-nos un moment aquí, al capítol de *Tamaia* llegim una cita on s'explica com la identitat femenina està construïda a partir de la corporalitat. Aquest lligam al cos i especialment la duresa de les directrius que marquen com ha de ser un cos femení és un dels elements més opressius per a les dones en clau de gènere. Així, el cos femení és publicitat per totes bandes com un producte a consumir per part dels homes, i alhora es concep com l'eix vertebrador del projecte identitari de les dones. En coherència, la recerca de reconeixement social per part d'elles passa majoritàriament per adequar-se als models de bellesa i joventut que se les imposa; una forma més de violència contra les dones.

Així, si no treballem la reproducció dels rols de gènere com un dels elements fonamentals generadors de desigualtat, provoquem que certa violència, com l'anteriorment descrita, sembli fruit d'una elecció personal. Les dones portem el patriarcat clavat a la identitat. Així doncs, en paraules de *Tamaia*, és clau fomentar pràctiques preventives que introdueixin canvis en els processos de socialització de gènere abans que aquests arribin a interioritzar-se en la subjectivitat de les joves d'acord als patrons de gènere normatius. Abans que es pensin que l'obediència de gènere és la seva voluntat.

En aquest sentit, el paper que ocupen les polítiques públiques (i evidentment el paper dels mitjans de comunicació i el seu compromís o no amb la transmissió de valors no sexistes) és capital per implementar accions transformadores d'aquesta injustícia estructural.

No cal dir que aquest treball ha de recaure no només en les noies sinó que encara més s'ha de fer amb els nois. Actualment existeix una minoria de nois i homes clarament misògins, una altra minoria d'homes igualitaris, i una majoria d'homes joves i adults que oscil·la entre l'acceptació i inclús la defensa de la igualtat, i els esforços perquè aquesta els modifiqui la vida el menys possible, ja que es beneficien dels rèdits que els deixa el patriarcat. Per al treball amb nois, el missatge ha de ser clar: l'enemic comú és el masclisme, que ens limita a tots i totes les possibilitats vitals i que obliga els nois a mantenir elevats nivells de violència (contra un mateix, contra els iguals i contra les dones). Pel que fa a les noies joves, deia la Rosa Sanchis, amb més referents de dones amb identitats autònomes i igualitàries, es debaten entre el model tradicional, vigent i opriment des de missatges renovats, i el model de dona independent, fruit del treball de generacions de feministes.

Amb tot, la deconstrucció d'aquests models de feminitat i masculinitat es fa des de la tasca preventiva i passa per la detecció: Ensenyar-los i ensenyar-les a detectar el gènere, a observar la violència i a assenyalar l'abús. Cal que els agents formatius que tinguin al seu voltant dotin els nois i les noies d'estratègies per a reconèixer situacions de risc, vingui aquest risc del context que vingui, i treballant també en relació a la violència dins els espais considerats segurs, com ara la llar, que és on efectivament es produeix bona part de la violència, especialment en relació als abusos en clau de gènere. Una d'aquestes estratègies, una d'exemple però fonamental, és la referent a l'atenció a les reaccions corporals. I és que la protecció s'aprèn des de l'atenció al cos, ja que la por és una vivència, no un coneixement racional sinó una experiència que queda imbricada al cos. Així doncs, una estratègia per a la prevenció i la protecció és aprendre a utilitzar els senyals corporals, a legitimar-los i a utilitzar-los com a eines de discriminació davant de situacions de risc.

A nivell de recordatori, comentar que existeix una prevenció primària (amb l'objectiu de disminuir la probabilitat que existeixi violència de gènere), la prevenció secundària (encarada a una identificació ràpida d'una situació de violència i una intervenció eficaç), i la terciària (que té a veure amb la recuperació i reparació de danys causats per la violència de gènere) –ampliat en el capítol de *Tamaia*.

En aquest últim pas és on trobem més dèficits, ja que la població jove no disposa de gaires espais on poder verbalitzar una experiència traumàtica com és el cas de la violència masclista. Una proposta política coherent amb aquesta anàlisi és la de plantejar augmentar els recursos disponibles encarats a joves des d'on poder implementar polítiques preventives de tots tres nivells.

Un cas pràctic d'abordatge professional d'una situació de violència de gènere s'exposa en el capítol de la Rosa Ros (s'intervé des del Centre Jove d'Anticoncepció), on la Clara presenta un quadre de por i abús sexista, amb una vulnerabilitat de la noia que la porta a un embaràs no desitjat. Un segon cas pràctic es comenta molt exhaustivament al capítol de la Rosa Mela; en aquest cas es tracta d'una intervenció feta des d'un SIAD. En aquell relat coneixem el cas de la Tina, un cas paradigmàtic que representa un exemple de tractament d'una menor de 14 anys atrapada en la trampa de l'amor romàntic, on la seva parella de 16 anys, ancorat a unes actituds masclistes, la inicia en una relació on la desigualtat entre drets i deures és el patró de normalitat. Ella ha de rendir comptes del seu comportament, s'ha d'aïllar del seu entorn i perdre la xarxa social i familiar, no pot vestir-se com vol, no pot tenir intimitat, està controlada per mitjans digitals, etc.; i la situació és relatada per la noia des de la normalitat i minimitzant els episodis agressius de la seva parella. A través del tractament s'aconsegueix desnormalitzar les actituds masclistes, desmitificar l'amor romàntic, potenciar el seu creixement personal i millorar la seva autoestima, incorporant comportaments més assertius en les seves relacions. La noia, a partir del treball amb la psicòloga, aconseguirà incorporar detectors de comportaments masclistes, alarmes que ha de tenir en compte per no trobar-se de nou dins una relació violenta, i serà

capaç de sortir del cercle de la violència i fer la seva vida al marge del seu agressor.

Així doncs, què treballarem en les sessions amb adolescents? En primer lloc, tal i com diu la Pepa Horno, és fonamental reflexionar amb ells i elles sobre la gestió del seu poder en les relacions afectives; tant del poder que atorguen a altres persones sobre la seva vida, com sobre el que ells o elles tenen i exerceixen sobre els altres. Aprendre a detectar un abús de poder és un pas essencial per a evitar una situació de violència.

En segon lloc, l'educació afectiva és bàsica per a generar una ètica de la cura en les relacions humanes. Unes pautes de relació curoses i igualitàries, que són la prevenció més efectiva de l'agressió i la violència. Així, podem esforçar-nos a dotar els nois i les noies de consignes i pràctiques que puguin incorporar a les seves vides que els permeti fer-se responsables dels seus propis sentiments, dels seus afectes i de la cura de les seves relacions properes.

Un altre element central a treballar és el risc; discriminar el risc real del risc paralitzador del guió de la por. Tal i com explica la Rosa Sanchis, el guió de la por i els missatges d'alerta, sempre en negatiu, sovintegen i es reproduïen al voltant de les dones. En l'educació tradicional, a les noies se les vol "protegir" del sexe, que es presenta perillós pels embarassos i incontrolable per part dels nois ("que no són de fiar" i "tots volen el mateix"). Se les educa en la por a patir una agressió sexual per part d'un desconegut i els missatges d'alerta són constants i omnipresents ("Que t'acompanyi algú", "fes-me una perduda quan arribis", "torneu juntes", "agafeu un taxi"...): val a dir que es tracta d'una por que no es correspon amb la realitat, ja que la major part de les agressions sexuals patides per les dones es produeixen en entorns suposadament segurs, i per part d'amics i/o coneguts, però el guió de la por és constantment alimentat per les pel·lícules, per les intimidacions patides al carrer, pels comentaris obscens, per les floretes, etc. Es tracta d'un discurs que posa l'èmfasi a limitar la llibertat de les dones més que a perseguir la violència.

I és que empoderar les noies passa per fer-les estimar la seva llibertat. I així, per anar a parar al moll de l'os, una altra línia de treball que ha anat

apareixent al llarg de tots i cadascun dels capítols d'aquest llibre és el treball constant que cal fer amb els i les joves sobre els mites de l'amor romàntic. Ens referim als discursos que embolcallen l'amor, i especialment l'amor adolescent, i que el presenten com una mena de fusió, un procés simbiòtic que fa que el noi i la noia s'enganxin per a no deixar-se anar mai més. Ser iguals, pensar igual, fer-ho tot amb l'altre, jurar-li a l'altre que mai el deixaràs, denota una por a la diferència i a l'autonomia, i condueix a una fusió dels espais i a unes relacions de control i dependència que fàcilment poden derivar en relacions opressives. En paraules de *Tamaia*; és la idea d'amor que està inserit simbòlicament a la nostra societat, la que fa que l'altre sigui una extensió de mi, que no li deixem tenir una vida pròpia i que la nostra idea d'amor perfecte i ideal passi per l'assimilació. En aquest procés edulcorat, doncs, qui queda en el centre de la vida de les joves és "l'altre", i així es produeix un desplaçament de l'experiència subjectiva, i s'esborra la individualitat.

Evidentment, tal i com hem anat resseguint al llarg del llibre, el model d'amor romàntic no té el mateix missatge per als nois que per a les noies. D'ells s'espera que siguin subjectes actius; d'elles, objectes de conquesta. Afegim aquest missatge als rols de gènere diferenciats per a uns i altres, i el que tenim és un dictat social cap als nois que els motiva a complir amb la masculinitat hegemònica, cosa que els possibilita exercir abusos, i per altra banda resulta en un missatge arriscat cap a les noies, ja que les situa en un lloc facilitador de patir abusos en les seves relacions sexuals i afectives.

Així, finalment, una última temàtica indispensable per al treball en la consulta o taller amb d'adolescents té a veure amb la pràctica sexual. L'adolescència és l'edat en la qual nois i noies comencen a experimentar les primeres relacions sexuals, afectives i de parella, llegim al capítol de l'Associació Candela. Però no arriben a aquest moment de la vida amb un llibre en blanc que comença a escriure's a través d'una lliure exploració sense prejudicis ni tabús. Al contrari, malgrat no tenir una experiència prèvia, s'inicien amb idees preconcebudes sobre com és l'amor, com ha de ser la parella perfecta, però també sobre com és i com ha de ser el sexe.

Uns models rígids incorporats a través de sèries i pel·lícules, contes, videojocs, joguines, acudits, grup d'iguals, Internet, pornografia, etc.

La Rosa Mela explica que ens trobem, doncs, una estranya parella constituïda per l'amor romàntic i pel referent pornogràfic; per una banda, una idealització de les relacions on el missatge és "per amor tot s'hi val", i per l'altra les pràctiques sexuals pròpies del model de la pornografia clarament masclista. Ambdós missatges situen les noies en una posició d'inferioritat i els nois en un lloc central. Les noies aprenen que el seu principal desig ha de ser ser estimades, i sentir-se desitjades esdevé una tasca fonamental per a la qual despleguen una gran quantitat de recursos de seducció. Tanmateix, en el text de la Rosa Sanchis veiem que el treball és doble i contradictori. Per un costat cal seduir, és a dir, despertar l'interès dels nois, i per altra banda cal limitar, perquè "ells no es poden controlar" i la reputació de les dones passa per la limitació sexual. Les noies no són educades per a gaudir del sexe, sinó per a mantenir-lo a ratlla i alhora proveir-lo tenint en compte els desitjos de l'altre.

Recollint el fil del que hem anat dient, ens trobem amb la responsabilitat d'oferir als i les nostres joves missatges diferents dels que els envia el patriarcat. Parlar amb ells i elles de llibertat, de rols, modes, cos, desig, amor, sexe, relacions, amistats; del que és estimar i del que és controlar, deixar-los sentir, explicar-se, acceptar els seus mons propis i particulars; dotar-los de legitimitat. Sobre tots aquests temes treballen quotidianament en sessions individuals o grupals les autores d'aquest llibre en els seus tallers o consultes amb els i les joves que atenen. Des d'aquesta pràctica de transformació diària estem convençudes que és possible treballar de manera exitosa per a diferenciar el vincle amorós de la dependència, per exemple. O el plaer propi del plaer aliè. O situar la diferència d'opinió entre la parella com una cosa positiva, i el conflicte com a inevitable i font de creixement sempre i quan mai s'acceptin estratègies violentes en la seva resolució. L'absència d'aquests continguts educatius posen els i les adolescents en una situació de risc de patir o exercir violència cap a l'altra. Educar afectiva i sexualment hauria de ser, doncs, una prioritat en els continguts i els enfocaments dels programes curriculars que rep la joventut.

Per a fer-ho, des de *Tamaia* indiquen que han pogut comprovar que els testimonis en primera persona tenen un gran potencial d'impacte i transformació en la manera de pensar dels i les joves. I també proposen impulsar grups de reflexió sobre la feminitat i la masculinitat hegemòniques, visibilitzant-ne les conseqüències, el seu caràcter de constructe social, i així poder presentar models alternatius en els que les persones es sentin més lliures. En aquest sentit, treballar amb els pares i les mares és també una de les claus d'aquest canvi que intentem provocar. Un rol parental no masclista i empoderador és un factor molt positiu, tant en la prevenció i la detecció com en la intervenció i la recuperació d'una noia en una situació de violència masclista.

Amb tot, aquest no pot ser un treball puntual. Ni sectorial. Aquesta feina necessita d'una transversalitat i d'una coordinació impecables. I és que cal que tots els missatges que rebin les nostres joves, com a mínim els que provinguin del sector públic, siguin en la línia de fer-les fortes, assertives i crítiques amb els dictats de gènere. Com deia la Rosa Mela, els serveis de proximitat especialitzats ubicats als municipis són una eina necessària i molt útil per a aquest treball transversal, ja que permet actuar de forma àgil i efectiva en els processos de sensibilització, detecció precoç i d'atenció immediata en el tema de la violència masclista. Els serveis de proximitat són els primers receptors de les demandes de les dones i de les problemàtiques que es presenten en el dia a dia. Són, sens dubte, recursos a potenciar. Alhora, aquests mateixos recursos també tenen deures; per exemple, han de realitzar un esforç per a estar presents a les xarxes, aconseguir fer un bon acompanyament i fomentar-ne el bon ús, tant per part dels i les joves com per part de qui els acompanya.

Tamaia deia que hem de tenir present que la prevenció haurà arribat al seu màxim quan aconseguixi modificar els paradigmes que fins a dia d'avui se'ns estan donant com a possibles. Si donem espai per a transformar els arquetips propis del sistema heteropatriarcal aconseguirem canviar l'imaginari col·lectiu. Tindrem persones més lliures i més còmodes amb la seva manera de ser i estar en el món.

Així doncs, aquest llibre proposa una intervenció integral. Una mirada en la que els tres nivells de prevenció es trobin interrelacionats, alhora que demanda una coherència i una eficàcia extrema en la intervenció. Agafant-nos a la prevenció terciària com a indicador, un treball adequat a tots els nivells i fins arribar a aquest es traduiria en una recuperació real i completa de la víctima: això ens apropiaria a eradicar la transmissió generacional de la violència. A tallar la reproducció del model. Volem que les noves generacions naixin lliures de la violència de gènere, de totes les violències de gènere. I més que això. Volem noies i dones lliures, fortes, que s'estimin i siguin centrals per a elles mateixes. I volem nois i homes que es coneguin, que es reconciliïn amb les seves debilitats i es puguin relacionar des de l'empatia i la cura, també. Volem noies i dones, nois i homes, que puguin viure fora de la norma i l'expectativa del que marca el seu gènere; homes i dones lliures, autèntiques. Penso que estem en el bon camí. Que el feminisme ha dut a terme una gran tasca, i que en ella seguim.

Autores

Maria Freixanet Mateo és llicenciada en Ciències Polítiques i de l'Administració per la UPF i màster en Polítiques Públiques i Socials (UPF-JHU). Ha estat investigadora de l'Observatori Social d'Espanya i col·laboradora del Programa de Polítiques Públiques de la Universitat Pompeu i Fabra. Actualment és la coordinadora del Grup de Recerca Ciutats i Persones, a l'Institut de Ciències Polítiques i Socials, on està especialitzada en la recerca en l'àrea del gènere i les polítiques públiques. Alhora, és membre investigadora de l'Institut de Recerca IQ.

Miriam Aleman Calatayud va estudiar filosofia i treballa a l'Associació Candela per a la Investigació i Acció Comunitària des de l'any 2009 com a coordinadora de projectes adreçats a la comunitat educativa. Defensa molt el potencial transformador i la creativitat dels i les joves. Escriu articles i porta el blog de La Lore. Compagina la seva feina amb el món musical i artístic. Associació Candela és una entitat sense afany de lucre fundada l'any 2004 a Barcelona amb l'objectiu de contribuir a una transformació social basada en l'educació en valors amb perspectiva feminista i comunitària.

Sara Barrientos Carrasco és antropòloga, màster en Estudi i Intervenció sobre violència masclista i una de les fundadores de l'Associació Candela. També ha treballat a la Delegació del Govern per a la Violència de Gènere, i ha col·laborat en diverses ocasions en qualitat d'experta en violència masclista i coeducació amb la Federació Espanyola de Municipis i Províncies.

Pepa Horno Goicoechea es psicóloga y consultora en infancia, afectividad y protección en Espirales Consultoría de Infancia. Durante más de 15 años ha coordinado campañas estatales e internacionales para la prevención y erradicación de la violencia contra los niños y niñas, especialmente el castigo físico y psicológico en el hogar y el abuso y

explotación sexual infantil. Ha impartido formación y asesorado programas de intervención en más de 20 países de Latinoamérica, sur y sudeste de Asia, Europa y el Magreb, además de ser miembro asesor de instituciones y promover el desarrollo de protocolos de actuación en el ámbito educativo, social y sanitario. Es autora de varios libros sobre desarrollo afectivo y social, y coordinadora de varios estudios e investigaciones en el ámbito de la protección, entre los cuales destacan: *Amor y violencia, la dimensión afectiva del maltrato* (2009), *Un mapa del mundo afectivo: el viaje de la violencia al buen trato* (2012) y *Atención a niños y niñas víctimas de violencia de género* (2006). www.espiralesci.es
www.pepahorno.es

Eduarne Jiménez Pérez, sociòloga i màster en Demografia, treballa a l'Associació Candela des de 2008 com a tècnica de projectes. Coordina projectes, participa en publicacions de l'entitat i en ocasions en la formació de professionals. D'altra banda, continua la seva trajectòria acadèmica com a membre del SIMRef i com a tècnica de recerca al departament de Pedagogia de la URV, on coordina l'àrea formativa i d'avaluació de programes del projecte GAP WORK.

Rosa Mela Morcillo és llicenciada en psicologia per la Universitat de Barcelona, i postgrau en Teràpia Sexual i de Parella per ISEP. Ha treballat com a psicòloga d'atenció directa per a dones, fent atenció individual i de grup, al SIAD de Sant Feliu de Llobregat i de Cervelló, i com a agent per la igualtat i tècnica de la dona de l'Ajuntament de Cervelló, i actualment és la coordinadora del SIAD Prat. Ha coordinat els circuits contra la violència masclista a Sant Feliu de Llobregat (10 anys), Cervelló (9 anys) i el Prat de Llobregat (des de 2011 fins l'actualitat). Col·labora amb l'Ajuntament de Cornellà en la realització de tallers d'Habilitats personals i socials per a dones, i realitza regularment activitats de formació i reciclatge continuat per professionals en temes de violència masclista (com a alumna i com a ponent).

Rosa Ros i Rahola és llicenciada en Medicina per la UB, màster en Biopatologia de la dona i Ginecologia preventiva per la UAB, i Especialista en Educació per la Salut (Universitat de Peruggia). Ha estat, durant 10 anys, coordinadora dels Centres de Planificació Familiar de l'Ajuntament d'Hospitalet de Llobregat i del CAP Just Oliveres de la mateixa localitat. Professora col·laboradora en els màsters d'infermeria de Salut Comunitària i d'Infància i Adolescència de la UB, i dels postgraus d'infermeria comunitària i d'infància i adolescència de la Universitat Blanquerna. Col·laboradora docent en l'Institut d'Estudis de la Salut (IES), del Departament de Salut de la Generalitat de Catalunya en la Formació Mèdica Continuada i en el programa Salut i Escola. Ha estat la coordinadora de l'estudi "Diferències de gènere en la vivència de la sexualitat adolescent" (Premi Ferran Salses i Roig en la 14ena. edició, 2002) i presidenta entre 2005-2009 de la Societat Catalana de Contracepció (SCC) de l'Acadèmia de Ciències Mèdiques i de la Salut de Catalunya i Balears. Actualment i des del 1992, és la Directora mèdica i de gestió del centre Jove d'Anticoncepció i Sexualitat de l'Associació de Planificació Familiar de Catalunya i Balears.

Leticia Sánchez Moy és diplomada en Treball Social, llicenciada en Antropologia social i cultural per la Universitat de Sevilla i màster interdisciplinari en Estudis de les Dones, Gènere i Ciutadania per IIEDG. Al poc temps de començar el màster es va iniciar en l'exercici professional desenvolupant, primer, tasques en l'àmbit comunitari amb grups de dones i després amb el disseny, creació i posada en pràctica d'una associació socioeducativa que treballava per l'eliminació de les desigualtats per raó de gènere, classe i ètnia. De manera paral·lela va formar part de l'Equip d'Atenció a les Dones a l'Ajuntament de Barcelona i va romandre durant més de tres anys com a part integrant del Circuit de Violència Masclista de la Ciutat de Barcelona. Més tard ha començat a col·laborar amb la Cooperativa *TAMAIA* en qualitat de formadora i docent especialitzada en Violència Masclista. Actualment és sòcia cooperativista de l'entitat, on desenvolupa tasques dintre del programa de formació i recerca, també d'atenció i recuperació a les dones que han patit violència i coordina part del programa de prevenció i participació social.

Rosa Sanchis Caudet és professora de català a València i des de fa més quinze anys imparteix educació afectivosexual a alumnat de secundària i batxillerat i també cursos de formació per al professorat. És coautora de l'assaig sobre la sexualitat *Què tinc ací baix?* (Bullent, 2005), autora de *Tot per amor? Una experiència educativa contra la violència a la dona* (Premi Rosa Sensat 2005) i de les novel·les per a adolescents *Abril no és un més* (Tàndem, 2008), sobre la sexualitat, i *Primavera per a Palmer* (Tàndem, 2008), sobre el *bullying*. L'assaig *Karicies.com* (Edicions 96, 2012, Premi Enric Soler i Godes 2010 d'Experiències pedagògiques) és fruit del treball amb el blog d'educació afectivosexual Karicies (karicies.blogspot.com).

COL·LECCIÓ GRANA

LLIBRES PUBLICATS

1. FOSSAS, Enric; COLOMÉ, Gabriel
Political Parties and Institutions in Catalonia
2. DALMAU, Daniel
La Joventut Nacionalista de Catalunya
3. PALLARÉS, Francesc; FONT, Joan
The Autonomous elections in Catalonia (1980-1992)
4. MOLAS, Isidre (a cura de)
Teoría de l'Estat. Antología de textos
5. MAGRE, Jaume
Les mocions de censura a l'alcalde a Catalunya (1979-1994)
6. BUCH, Roger
El Partit Socialista d'Alliberament Nacional PSAN (1974-1980)
7. ARGELAGUET i ARGEMÍ, Jordi
El comportament electoral dels ciutadans de Sabadell (1977-1995)
8. MONREAL, Antoni (ed.); GERPE LANDÍN, Manuel; OLIVER ARAUJO, Joan;
ÁLVAREZ CONDE, Enrique
La división de poderes: el Poder Judicial
En col·laboració amb la Universitat de Lleida
9. **Estatuts dels Partits Polítics Catalans 1992**
10. MONREAL, Antoni (ed.); DE VEGA GARCÍA, Pedro; PORTERO MOLINA, J.A.
La división de poderes: el Poder Legislativo
En col·laboració amb la Universitat de Lleida
11. **Estatuts dels Partits Polítics Catalans 1977**
12. **Estatuts dels Partits Polítics Catalans 1931-1936.**
Introducció i edició d'Isidre Molas
"L'organització dels partits polítics de Catalunya durant la II República"
13. SÁNCHEZ, Jordi (ed.); COLOMÉ, Gabriel; COLOMINAS, Joaquim;
BOTELLA, Joan; ARGELAGUET, Jordi; MAESTRO, Jesús; FONT, Joan
Estudios de les elits dels partits polítics de Catalunya
14. MONREAL, Antoni (ed.); LÓPEZ GUERRA, Luis; BLANCO, Roberto L.;
PÉREZ FRANCESCH, Joan Lluís
La división de poderes: el Gobierno
En col·laboració amb la Universitat de Lleida

15. MOLAS, Isidre
El Partit Federal a Catalunya durant la II República
16. GIRAL, Eugeni
Partit dels Socialistes de Catalunya (PSC-PSOE). Cronologia (juliol 1978- desembre 1999)
17. MOLAS, Isidre (ed.), TRIAS, Juan; DUARTE, Àngel; GABRIEL, Pere
Francisco Pi y Margall y el federalismo
18. GUILLOT, Jordi (ed.); SALVADÓ, Antoni; DÍEZ, Laura; ZAPATA, Ricard; DELGADO, Manuel; AUBARELL, Gemma / ARAGALL, Xavier; RAMBLA, Xavier; TRILLA, Carme / ARAMBURU, Mikel; PAJARES, Miguel; FENNEMA, Meindert / TILLIE, Jean; WITHOL DE WENDEN, Catherine; SÁNCHEZ, Jordi; ESSOMBA, Miguel Ángel / SÁNCHEZ, Begoña
Ciutats i persones. Immigració i poders locals
19. NOGUERA CANAL, Josep
Caciquisme i sistema liberal. Berga, 1881
20. FERRERO, Ruth (ed.), SCHÖPFLIN, George; SNYDER, Jack; ANASTASAKIS, Othon; NÚÑEZ SEIXAS, Xose-Manoel; PALACIOS, José M.; FARALDO, José; LEPRÊTRE, Marc; SAINZ, Nora; NEUMANN, Victor; MEDIANU, Narcisa; GARCÍA PICAZO, Paloma; VEIGA, Francisco
Nacionalismos y minorías en Europa central y oriental
21. DE LA FUENTE VÁZQUEZ, Maria (dir.); Judith ASTELARRA; Encarna BODELÓN; Cristina CARRASCO; María Ángeles DURÁN; Mònica GELAMBÍ; Margarita LEÓN; Eva MARTÍNEZ; Pilar SOLANES; Celia VALIENTE
Repensar les polítiques de gènere des de l'àmbit local
22. DE LA FUENTE VÁZQUEZ, Maria; ORTIZ, Laia (coords.); CARRASCO, Cristina; DE VILLOTA, Paloma; DOMINGO, Amaia; FREY, Regina; GELAMBÍ, Mònica; JUBETO, Yolanda; LOBATO, Pilar; LOMBARDO, Emmanuela
Ciutats i Persones. Els pressupostos amb perspectiva de gènere, reptes per als governs locals
23. DE LA FUENTE VÁZQUEZ, Maria (coord.); ALONSO, Elena; CROMPTON, Rosemary; GONZÁLEZ, Sonia; LEÓN, Margarita; MORENO, Raquel; PORQUERES, Bea; QUINTANA, Imma; SAMPER, Sarai; SELLARÉS, Anna; TORNOS, Teresa; VEGUÉ, Meritxell
Ciutats i Persones. Les Àrees de Serveis Personals: donant perspectiva de gènere a les polítiques socials d'àmbit local

24. DE LA FUENTE VÀZQUEZ, Maria (dir.); BALBO, Laura; DUMENJÓ, Rosa M.; GELAMBÍ, Mònica; MORENO, Sara; QUINTANA, Imma; SÁNCHEZ, Esther; SÁNCHEZ, Jordi; SINTES, Elena; TORNIS, Teresa
Ciutats i Persones. Polítics locals dels temps. Gènere, ciutat i benestar quotidià

25. VERGE MESTRE, Tània
Dones a les institucions polítiques catalanes: el llarg camí cap a la igualtat (1977-2008)

26. DE LA FUENTE, Maria; FREIXANET, Maria (coords.); BAILAC, Sara; BERBEL, Sara; DELLA PORTA, Donatella; DIZ, Isabel; MARTÍNEZ, Eva; PALEO, Natalia; RUIZ, Sonia; SÁNCHEZ, Cristina; SOLÀ, Roser; SOLSONA, Glòria
Ciutats i Persones. Polítics de gènere i participació ciutadana al món local

27. PÉREZ FRANCESCH, Joan Lluís (coord.); BROTAT, Ricard; COCCIOLO, Endrius E.; DIETRICH, Cristina; FREIXES, Teresa; GIL, Tomás; GUILLÉN, Francesc; REMOTTI, José Carlos; REVENGA, Miguel
Libertad, seguridad y transformaciones del Estado

28. FREIXANET, Maria (coord.); CAMARASA, Mar; DRIOUECH, Najat; HEIM, Daniela; MARTÍ, Sergi; MESTRE, Ruth; MONTERDE, Laia; OSO, Laura; PARELLA, Sònia; PETERSON, Elin; RUBIO, Fina; VILÀ, Sara
Dones migrades treballadores. Anàlisi i experiències locals contra la desigualtat

29. FREIXANET, Maria (coord.); BIGORDÀ, Cristina; CASANOVAS, Roser; CIOCOLETTO, Adriana; FONSECA, Marta; GARCIA, Alba; GUTIÉRREZ, Blanca; MADRO, Tania; MUIXÍ, Zaida; NAREDO, María; ORTIZ, Sara; PLUMA, Ània ; VELAZQUEZ, Isabela
"No surtis sola". Espais públics segurs amb perspectiva de gènere

30. FREIXANET, Maria (coord.); AGUERA, Mercè; BINIMELIS, Rosa; BORRAS, Vicent; BRU, Josepa; CARRASCO, Cristina; ESPLUGA, Josep; HERRERO, Amaranta; MIRALLES-GUASCH, Carme; MORENO, Sara; TELLO, Enric
Sostenibilitats. Polítics públics des del feminisme i l'ecologisme

31. FREIXANET, Maria (coord.); ABRIL MORALES, Paco; BEIRAS, Adriano;
COMPAIRÉ, Juanjo; FERNÁNDEZ, Aharon; PONCE, Álvaro
Homes i gènere. Polítics locals i la transformació de les masculinitats
32. FREIXANET MATEO, Maria (coord.); SANCHIS CAUDET, Rosa;
HORNO GOICOECHEA, Pepa; SÁNCHEZ MOY, Leticia;
ALEMAN CALATAYUD, Miriam; BARRIENTOS CARRASCO, Sara;
JIMÉNEZ PÉREZ, Edurne; ROS I RAHOLA, Rosa; MELA MORCILLO, Rosa
Relacions de gènere entre joves i adolescents. Com intervenir quan hi ha violència?

Ciutats i persones

Relacions de gènere
entre joves i adolescents.
Com intervenir
quan hi ha violència?

Maria FREIXANET MATEO (coord.)
Miriam ALEMAN CALATAYUD
Sara BARRIENTOS CARRASCO
Pepa HORNO GOICOECHEA
Edurne JIMÉNEZ PÉREZ
Rosa MELA MORCILLO
Rosa ROS I RAHOLA
Leticia SÁNCHEZ MOY
Rosa SANCHIS CAUDET